

DE TWEE PAROCHIES IN DE 17DE EN DE 18DE EEUW

1. Het St.-Frederikfort is gebouwd in 1605

Na de troebelen van 1585-95 was het afwateringsstelsel van Reigaarsvliet weer helemaal in orde gebracht. Maar soldaten van de plaatselijke garnizoenen, die wilden vis vangen, berokkenden af en toe last. In 1600 betaalde het waterschap ½ pd. gr. aan enkele „aerbeyders dewelcke het schof vande sluuse upghehaelt hebben, twelcke by eeneghe soldaten ofte ander volck was laten vallen”¹. De ontvanger vergoedde in 1601 het „doen weeren vande hiltten die by de soldaten van Sluus gheleyt waren in de zelve sluuse”².

Toen Maurits van Nassau in het voorjaar van 1604 de stad Sluis wilde insluiten, passeerde hij op 18 mei de Zoute en de Verse Vaart ten noorden van Oostkerke. De dijken van deze twee kanalen werden doorgestoken. Om het zilte water af te weren, wierpen de boeren dammen in de watergangen tussen Oostkerke en Westkappelle. Maar na de val van Sluis sloeg men overal de hand aan het werk om de geleden schade te herstellen. Vóór de winter 1604-05 werd 'de sluis van 1590' voorlopig hersteld, en werden de 'Brussche dycken' gedicht. Voor dit laatste werk betaalde Brugge 10 pd. gr. aan Reigaarsvliet³.

Overigens liet het reinigen van de waterlopen veel te wensen over, omdat de meeste ervan nog opgestopt waren. De watering verrichtte in de zomer van 1605 het „uutdoen van zeker dammen, die laghen inde aderen gheschooten tusschen Oostkercke ende Waestcappelle ende

van Waestcappelle streckende naer den Calverkeedyck... die gheschooten waren inden Noordwaterganck”. De voorlopig herstelde sluisdeuren waren echter lek. In augustus bevestigde Paulus Lucx zich om de sluisvliet af te dammen tegen „trysen van de wateren, twelcke cam duer de sluuse”. Van 29 augustus tot 8 september verliep „tvermaken vande dueren vander sluuse, de welcke afghebrooken waeren van eeneghe van Sluus”; prijs 95 pd. gr.⁴.

In deze periode bouwde de Spaanse overheid drie forten, nl. het St.-Jobsfort op de sluis van Zuid-over-de-Lieve, het St.-Donaasfort op de Verse Vaart, en het St.-Frederikfort op 'de sluis van 1590'. Daardoor werd de bedoelde sluis enigszins gehinderd. Schepenen van het Vrije kwamen op 24 december 1605 „visenteeren de sluuse, daer tfort van Frederick up ghemaect es, byde welcke wy hebben ghevonden de balcken ghebroken ende gheborsten, daer de rampaerden up ghemaect es, twelcke de culpe van dese waterynghe niet en es”⁵. Anderzijds was de dijkgracht van de Greveningedijk, d.w.z. de Hoofdwatergang van Greveninge, rond het bedoelde fort naar de sluis van Greveninge omgeleid.

Tenslotte werd het probleem van de afwatering opgelost als volgt. De Vier Leden zonden op 16 februari 1606 Jonker Filip van Maldegem „omme te werren de dammen die gheschooten waeren inde sluisvliet deser waterynghe, zoolwel binder forte ghenaept Dom Frederick, als andere”. Daarna gaven de sluismeesters aan twee personen de opdracht om te zorgen voor

het „zuveren vande sluuse ende sluusvliet”⁶. De ene van die twee was „Jan Lygo, zoetelare int fort van Ste Fredryck”. Bij hem gingen B. Schockaert en zijn timmerlieden hun dorst lessen, „als zy de sluusdueren gancbaer maeckten upden 11en meye 1600 zesse”. Het waterschap betaalde 78½ pd. gr. aan Schockaert voor zijn werk en voor het timmerhout⁷.

Uit een paar posten blijkt dat het garnizoen van het Frederikfort in 1606 vooral uit Waalse soldaten bestond. „Thyry Lahay, soldaet vande compagnie van capyteyn Lespynne”⁸, en zijn makkers verrichtten voor 59 pd. gr. „het weeren vande rampaerde die up de sluuse ghemaect was, ende daer ander balcken gheleyt, ende het weder upmaken vande zelve rampaerde upde voornoemde sluuse”. „Gille de Saly, soldaet vande compagnie van capyteyn Jan Mourieu”, aanvaardde voor 43 pd. gr. „tmaken vanden dyck van Delplano⁹ ende den conterscherpe”. De bedoelde dijk moest echter gedeeltelijk hermaakt worden, daar die „niet suffysant en was jehens de zee”. De opgesomde werken werden aanbesteed bij „Jan Oboodt, soetelare int fort deser waterynghe”¹⁰.

Jan Lygo verdiende 4 pd. 7 sch. gr. „int stellen vande palysaden buyten de rampaerde over de sluusvliet, te verstellen ende corten ende maken naer den heesch vande cours vande wateren”. Anderzijds kon G. de Saly zijn karweien niet „vulmaken duer het vertrecken vande compagnie uyt den voorseiden forte”. Zijn werk werd opgeknapt „byde soldaten van hopman Huyser”. Dezen verdienden nog 25 pd. gr., omdat ze „verwynt ende verdiept hebben tcannael vande sluuse binden forte van St. Fredryck”. Verder bracht Klaas Carstiaens nog aarde en „zoden inden dyck Delplano”, en stopte hij „zeven gaten up den dyck zoomen gaet naer St. Anne”, d.w.z. op de Greveningedijk ten noorden van het Frederikfort. De dijkwerkers

konden op adem komen bij „Joanes Cassemidt, de soetelare int fort up de sluuse”¹¹.

De mannen van kapitein Huuser hielpen in 1607 de sluis herstellen en de sluusvliet ruimen. De sluismeesters zorgden ervoor dat ze op een goed blaadje stonden bij „hopman Andries Huusere, commanderende up tfort van St. Fredryck”. Ze schonken hem „een stick root wyn” van 7 pd. gr., en 25 ’snoucken’. Ze betaalden 4½ pd. gr. bij Everaart Tristram ’int festieren’ van de kommandant¹². Ook in 1608 kreeg Huuser een vat wijn. Andries Timmer en andere soldaten van het fort versterkten „den dyck nefens de zee byde sluuse”. „Loys Coorde schipper” bracht „zynckrys, staecken, gherden” voor dit dijkwerk¹³.

Vanaf 1609 werden de voornaamste watergangen weer gereit. A. Timmer en zijn kameraden werkten verder op de boven vermelde dijksektor. Schipper Coorde voerde nog duizenden bundels rijshout en staken aan. In 1610 deed de watering in de ’Dijk van Delplano’ een hulp-sluisje bouwen. B. Schockaert ontving 33½ pd. gr. „ter cause van tleveren ende maken van een nieu sluuseken tot assistencie vande groote sluuse”. Het hout werd „zoo te waghene te scheepe als andersins” aangevoerd. Anderzijds betaalde de ontvanger 4 sch. gr. aan „Jan Veenne, soldaet up tfort van Ste Frederyck, ter cause van dat hy gheweert heeft zeker brake die ghevallen was upde sluuse”¹⁴.

Sedert 9 april 1609 was het Twaalfjarig Bestand van kracht. Het Brugse Vrije en de stad Brugge vonden algauw dat het niet nodig was alle fortifikaties langs het Zwinfront nog verder te onderhouden. In mei 1610 besloten ze „te demolieren het fort van Ste Frederyck by Sluus”¹⁵. Dit betekent niet dat het fort helemaal opgegeven werd. We zullen zien dat een kleine afdeling ter plaatse bleef. Het is wel waar dat de post „geschenken aan de kommandant” vanaf

Reig 1609-10 niet meer voorkomt.

Het waterschap besteedde op 16 mei 1611 „het maken van twee ryshoofden”, ter bescherming van 'de nieuwe sluuse', aan 'Marcus Loureyn erdewerckere'. Dezelfde verrichtte ook „tdeblaeyeren ende weder upmaken vande rampart ende bosweere over de sluuse”. Lieven Devos verdiende 2 pd. gr. „over het diepen van het soutte gheleet vande cleene sluuse”. Pieter Penninck bracht met 'zijn schip' hout naar 'de cleene sluuse'. Zes soldaten hielpen „de sluuse ende sluusvliet” ruimen. De post „stoppen van zeker trenseen (= tranchees) nevens de sluuse” kan misschien erop wijzen dat de verschansing in verval geraakte¹⁶. Men onderhield verder „de groote ende cleene sluuse”¹⁷.

Op 29 april 1613 bezochten de sluismeesters en „veele diversche notable ghelanden... de sluuse deser waterynghe, ofte het noodich was eene nieuwe te maken”. In die periode lag er nog een klein garnizoen in het Frederikfort. „Pieter du Chaer ende ander soldaten” verrichtten enig werk „ande sluuse binden forte van Ste Frederyck”. Men besteedde voor 28 pd. gr. aan L. Devos „tverhooghen vanden dyck van wylent Delplano... vanden dyck van Grevelynghen beghinnende beoosten tcleen sluuseken, daer de stake ghestelt es gheweest, tot ande rampaerde van tfort St. Frederic”¹⁸.

Reigaarsvliet onderhield de noordelijke verschansing van het fort, omdat deze aarden wal de twee sluizen tegen de vloed hielp beschermen. „Nicholas Lefebvre, soldat ligghende in garnisoene up tfort St. Frederic”, en zijn makers hielpen in 1614 bij „het vermaken vande rampaerde binden forte van Ste Frederyck... het verhooghen vanden dyck streckende vanden zelve forte naer het fort van St. Donaes”. Lefevre ontving ook 1 pd. gr. „gratuyteyt... over zijn toesicht naer de sluuse vande zelve waterynghe, den tyt van 2e ofte 3e jaren”. Drie

mannen werden beloond met 12 sch. gr. wegens het „openen vande sluusdueren, doen zy vanden vorst vervrosen waren, dat de vloet vande zou- te int landt quam”¹⁹.

N. Lefevre versterkte in 1615 „een hende vanden dyck ten oosthede vanden forte van St. Frederyck, daer tbuuseken placht te ligghen”, en verrichtte „tvollen van vier gaten inden Mostaert dyck ende het upvullen vande kaeye vande sluuse”. Verder hebben de sluismeesters 2 pd. gr. „ghejont anden capiteyn le Joensue... voor toezicht dat hy neymt vande sluusen, dycken ende ryshoofden”. Het is niet duidelijk of deze officier toen de bevelhebber van het fort was²⁰.

Bij de afrekening op 8 april 1616 schoten de grootgelanden, niet alleen een jaarlijks watergeld van 10 gr. per gemet, maar ook een bijzonder geschoot „tot tmaken vande preparatie van sluusplancken tot maken vande nieuwe sluuse”. Ondertussen verdiende Nikolaas Boone 3½ pd. gr., omdat hij „vervromt heeft een hende dyck tusschen de groote ende cleene sluuse, de langde van 8 roeden”²¹. De afstand tussen de twee toenmalige sluizen van Reigaarsvliet bedroeg dus tenminste 30 m.

2. De bouw van de Zwarte Sluis

„Het maecken ende legghen van eene nyeuwe sluuse, nevens het fort van Ste Frederick upde zuudzyde, inden dyck van Delplano, ten jaere zestienhondert zeventhiene”, staat geboekt in een afzonderlijke rekening. Het waterschap heeft in het rekenjaar 1617-18 16 gr. per gemet geschoten, om dit bouwwerk te bekostigen. Deze bijzondere bijdrage moest opgebracht worden door Groot Reigaarsvliet en de 'achterwaterynghe', nl. Greveninge, Klein Reigaarsvliet, Bazelishoek, Kerkwatering, Romboutswerve en Volkaartsgote, samen 19.242 G. Maar de laatst-

genoemde (= 623 G) weigerde „te contribueren inde becostinghe”. De overige waterschappen brachten 1241 pd. gr. op. Reigaarsvliet leende daarbij nog 787 pd. gr.

De aanbesteding voor „de leverynghe vande sluusplancken” was reeds op 29 juli 1616 gehouden. De zes 'bestedynghen' beliepen samen 195 pd. gr. Daarnaast kocht men „een deel sluusplancken tot behouwe vande dobbellocke²² vande nyeuwe sluuse inde platse van tyngnels”, samen 33½ pd. gr. (f° 4vo-6ro). Op 10 november gebeurde de aanbesteding „vanden viercanten houtte”; som 322 pd. gr. (f° 6vo-8ro). Het opmaken van het bestek van de sluis kostte 15 pd. gr.

„De bestedynghe vanden houtterwercke” kwam op 10 december voor 130 pd. gr. toe aan Jan de Cueninck. Deze aanvaardde voor 45 pd. gr. „het voeren van alle den houtte naer het fort van sinte Frederick, ter plaetse aldaer de selve sluuse gheleyt es”. J. de Cueninck ontving daarna nog 25 pd. gr. voor bijkomende werken. Het waterschap schonk een 'stick Fransche wyn' van 5 pd. gr. aan de Bisschop „over het ghebruck vande platse van thuus ter Doest binnen Brugghe²³, alwaer de nyeuwe sluuse by Jan de Cuenynck ghemaect es gheweest” (f° 8vo-9ro).

In april 1617 gingen de sluismeesters met landmeters zien waar men „buuten perycke de nyeuwe sluuse zoude moghen legghen”, en „resolveren van het legghen van het zoutte ende varssche vinderlinck”²⁴. Het waterschap kocht 1 G 55 R van Joos Sprute, om daar de sluis te kunnen bouwen. Jakob Merriman aanvaardde voor 127 pd. gr. „het maecken vande sluuspit” en het hooswerk. De genoemde verschaftte „twee weeven²⁵ ende ander materialen daertoe dienende tot onderhout van het hoos tot legghen vanden gront” (f° 10ro-11ro).

Op 31 mei kwamen de sluismeesters voor het „visenteren vanden sluuspit ter plaetse”. Daarna

hielpen tientallen werklieden „stampen den deerinck ende vette zooden, behouvende ende noodich tot het legghen vanden gront”. Schipper Jan Tierens bracht „de voorseide zooden ende deerinck”, en verrichtte „tvletten met zyn hertveldere²⁶ ende schuuten”. Ondertussen werden de onderdelen van de sluis te Brugge getimmerd. „Alle de ysere naghels” kostten 80½ pd. gr., „alle den andere yserwerck” 35½ pd. gr. De gebroeders Dubloy, 'gheleweghieters' leverden voor 28½ pd. gr. „roo coopere bouten, motale pannen... met het reveren van dezelfde bouten”.

De 'schipwerckers' Jan Maertens en Gelein Dewulf verrichtten „het calfateren de sluuse met werck²⁷, most ende tarre” voor 41 pd. gr. De nieuwe sluis was vóór de winter 1617-18 afgewerkt. J. Thierens sloot de dijk Delplano aan beide zijden bij het sluisgebouw aan : 46½ pd. gr. „vande sluuse te bringhen ten vullen dycke metten 'heerdewercke”. L. Devos aanvaardde op 24 november 1617 de taak „vanden heerdewercke tot toecroppen vande houde sluuse” : 87 pd. gr. De twee vingerlingen werden 'ghe-slecht'. J. Coorde leverde voor 45 pd. gr. zinkrijs „tot maecken vande ryshoofden” (f° 12ro-14ro). De posten uitgaven voor de bouw van de sluis, die later Zwarte Sluis zal heten, beliepen alle samen 2098 pd. gr. 3 sch. gr. (f° 17ro)²⁸.

Gedurende het volgende rekenjaar inde het waterschap 12 gr. per gemet om de geleende sommen te kunnen afbetalen; opbrengst 931 pd. gr. In en rond het nieuwe sluisgebouw werden een paar karweien volbracht. L. Devos verrichtte „het verhooghen ende verdycken vanden dyck van Delplano, streckende vande nieuwe sluuse noortwaert up tot anden dyck van die van Greveninghe”. De aanbesteding van dit werk gebeurde bij „Jan Pansaert, weert int fort van St. Fredryck”. Geraart Lefebere ruimde aan de verse zijde 80 R (= ca. 300 m) „waterganck

nefens het fort van St. Fredryck, tot verdiepen vande passage van het watere duer de nieuwe sluuse"; J. Tierens verrichtte dergelijke karwei „ande zoutzyde”.

Blijkbaar was de kleine sluis niet voldoende afgestopt geweest. Men vulde „met heerde een zughere die ghevallen was up het cleen sluuseken”. Toen J. Devos met zijn bovengenoemd werk begon, moest hij de sluismeesters ontbieden, aangezien hem „verboden was vande commandeurs geen heerde te haelen uut de veste”. Daarop schonk het waterschap een vat wijn aan „den gouverneur van Damme, monseur Fonteynes, commanderende over het fort van St. Fredryck”, om het probleem van de baan te schuiven. Het onthaal van de manschappen bij J. Pansaert hielp mede „tot vervoorderen vande wercken vanden voorseiden dyck, die dezelve soldaten ghemact hebben”²⁹.

Enkele jaren tevoren had Reigaarsvliet bij de Raad van Vlaanderen een proces ingespannen, omdat de overheid in 1605 het Frederikfort gedeeltelijk op „de sluis van 1590” gebouwd had, en omdat het waterschap verplicht geweest was om de „Dijk van Delplano” opnieuw met de Greveningedijk te verbinden. In 1620 vergoedden de Vier Leden 700 g. „ter cause van het legghen van het fort van St. Frederyck upde houde sluuse ... het legghen ende ancoppelen vanden dyck vande waterynghe van Greveninghe”.

Middelerwijl naderde het einde van het Twaalfjarig Bestand. „Mynheere de colonnel de Fontaines” liet in het najaar van 1620 de bestaande forten heropknappen³⁰. Het Vrije besprak op 13 maart 1621 het plan van Fontaine om „de fortificatie te St. Anne” aan te pakken, voordat het bestand op 9 april ten einde liep. Op 26 september handelden het schepenkollege over het nieuws, dat het garnizoen van Sluis zinnens was „in te vallen int landt, ende deur

te steken de sluyse vande dycken van Reyghersvliet”³¹. Men vroeg dat de onbeschermd westoever van de Zwinmonding zou verschanst worden.

Omstreeks deze tijd werd het graven van de Legervaart aangevat. Dit kanaal moest het Oud Zwin met het Zwinfront verbinden³². Anderzijds achtten de militaire overheden het veiliger de Hoekebrug te verwijderen. Reigersvliet liet de afgebroken onderdelen verzamelen, en naar Brugge voeren³³. In oktober 1621 werd de overdrag te Peerboom door een sas vervangen.

Terwijl men vanaf de Brugse Bilk, in de bedding van de Reigaarsvliet, de Legervaart aanlegde, konden schuiten met munitie en voorraden reeds op de Hoekevaart naar het Frederikfort varen. Om het waterpeil te verhogen, hield de Heer van Kleef, de kommandant van het fort, de deuren van de Zwarte Sluis dicht. Daardoor konden de najaarregens niet afvloeien. Schepenen van het Vrije reden op 29 november „naer het quartier van Reygarsvliet omme an don Inigo de Borjia te verthoonen den grooten overvloed vande wateren ghecauseert duer het toehouden vande sluuse deser waterynghe”³⁴.

De sluisdeuren mochten geopend worden. De watering vergoedde „de soldaten die de zelve (= Zwarte Sluis) hebben helpen wynden”, en betaalde de „teere ghedaen met den capyteyn aldaer”. Daarna zorgde sluismeester Lieven van Hee voor „topendoen ende twynden vande sluuse, die telcker warf tot naviabel maken van het vaerdeken naer het leghere toeghehouden es gheweest”³⁵. Het Vrije besloot op 28 maart 1622 een deskundige af te vaardigen, opdat „de vaert die ghemaect wordt, van Westcappelle tot int quartier van Reygarsvliet”, vlugger zou opschieten³⁶.

Reigaarsvliet zond Joos Michiels „om toezicht te nemen vande vaert, die dheeren ghees-

telicke ende Vier Leden jegenwoordich doen delven, streckende van Wastcappelle naer het Nieulandt, ten fyne zy up haere behoerlicke dypte ghedolven zoude zyn". Op 5 en 13 april hebben afgevaardigden van de Vier Leden „bezichticht up wat leechte men soude moeghen stellen het waterpas, zoo upde sluuse, als tot Peereboome". De grootgelanden besloten een som geld te lenen „om te vuldelven den vaert te Wastcappelle ... tot drooghe legghen vande landen inde wateringhe"³⁷.

De Legervaart en de nieuwe verschansingen waren klaar vóór de winter 1622-23. De Linie van Fontaine bestond uit de volgende delen: het Tereziafort, het Izabella- of Groot Fort met het sas van de Legervaart, twee redoutes bij dit fort, vijf redoutes langs de hoofdwatgang van Greveninge of Vuile Vaert, en de drie forten die dateerden uit 1605³⁸. Voortaan kon men water lozen door de Izabellasluis. Toch waren de boeren van Westkapelle niet helemaal van wateroverlast bevrijd, omdat de militairen het peil hoger dan normaal wilden houden.

Omwille van dit probleem reden schepenen van het Vrije op 18 augustus 1622 naar „het leggher van Reygarsvliet, gaende byden mynheere van Fontaines aldaer commanderende". De afgevaardigden oogstten succes, want op 13 oktober begaven ze zich „naer tfort van St. Frederick, nevens mynheere van Fontaines ende de sluusmeesters vande waterynghe van Groot Reygarsvliet, omme te stellen het waterpeyl vande zelve sluuse, ten fyne dat de scepen zouden moghen behoerlicke varen, ende dat de landen niet en zouden onder water staen noch versmooren"³⁹.

Het hoger peil veroorzaakte in 1623 moeilijkheden voor de watering Greveninge, van welke de hoofdwatgang, d.i. het Zwin van Greveninge, om het Frederikfort heen liep. De bedoelde watgang werd, waarschijnlijk in

1622, van „de polder van 177 G" uit, doorgetrokken tot de Geul van Reigaarsvliet, waarin de Legervaart aangelegd werd. Langs de Vuile Vaert stonden zes van de zeven reeds vermelde redoutes. Reigaarsvliet verrichtte „het opstoppen van het vaerdeken, streckende van het fort van St. Frederyck naer het fort van St. Anna". „Capiteyn Roveretz heeft doen legghen zeker dammen, neffens het fort van St. Anna, in het vaerdeken dat lopt naer het fort van Reygarsvliet". Enige tijd later werden de dammen weer weggenomen⁴⁰.

In het najaar van 1623 werd „het groote sas van Reygarsvliet" door een storm beschadigd. Reigaarsvliet verzocht op 24 oktober het Landsbestuur om het herstellen van die sluis, opdat de gelanden „zouden moghen verzekert worden van inondatie ofte inbrake vande zee, die andersins aparent stont te gheschieden". Ondertussen besloot het waterschap op 19 oktober zelf het noodzakelijkste herstelwerk te verrichten, en daartoe een bijzondere bijdrage te innen⁴¹.

Om goede vrienden te blijven met de betrokkene garnizoenen, schonk Reigaarsvliet een vat wijn aan kapitein van Kleef, en een vat „anden capiteyn Barre liggende in garnisoen, ende commanderende int fort van Ste Ysabelle ende het sas van Reygarsvliet", en lieten ze „Lowys de Lalie, soetelare int fort van St. Frederick", een halve ton bier tappen voor „de soldaten vant fort die zorghe ghedreghen hadden inden hooghen vloet van twatere, tot bewaernesse van inbrake"⁴².

Het bleek dat de Legervaart bij het Izabellafort een te ondiepe bedding bezat. Sluismeesters reden op 10 juni 1624 naar het fort om te „vysenteren de vaert van tzelve fort, omme die te doen verdiepen, twelck meer als nootsakelick was, dan byden heere Fonteyne niet goet ghevonden, insisterende omme een nieu gheleet te

laten maken, daertoe de sluismeesters niet en waeren gheautoriseert". De Legervaart en de Izabellasluis behoorden immers niet aan het waterschap. Hoewel de sluismeesters betoogden, dat „het gheleet te verdiepen maer en zoude ghecost hebben zeven ofte acht hondert guldenen", hebben de overheden dit plan niet aanvaard.

3. Westkapelle in het eerste kwart van de 17de eeuw

In het Noordvrije was de veiligheid teruggekeerd, nadat Farnese Sluis veroverd, en Spinola Oostende ingesloten had. De bevolking werd echter af en toe lastig gevallen door allerlei soldaten, die de kustversterkingen bezetten, of in sommige parochies gelegerd waren⁴³. De rust werd even bedreigd, toen Maurits van Nassau in juni 1600, langs Eeklo en Male, naar Nieuwpoort oprukte⁴⁴. Ondertussen wisten de parochies van het Noordvrije, na de overstroming van 1583-89, de meeste schade te herstellen.

We ontmoeten weer een paar ambachtslieden : „Jan Hermaryn, temmerman te Westcappelle" (Reig 1598-99, f° 9vo); „Pieter Knijf, temmerman te Westcappelle", en „Cornelis Jooris, scippere van Westcappelle" (1600-01, f° 10ro). Het waterschap kocht niet alleen tronken en bundels hout, maar ook „een groot gedeel werfven⁴⁵ canthaghen", om de putten in de wegen op te vullen⁴⁶. De wegen tussen Ramskapelle en Dudzele werden hersteld. In de zomer van 1601 werd een deel van de Knokse Watergang herdolven⁴⁷. Men timmerde „twee nieuwe huelbrugghen, eene binden dorpe van Ramscappelle, eene te Westcappelle"⁴⁸. Nog twee neringdoenden : herbergier „Pieter Zoetaert te Westcappelle" (1601-02, f° 17vo), en „Michiel de Ruddere, waghemaker te Waestcappelle" (1603-04, f° 8ro).

Totnogtoe konden we heel weinig mededelen over het grondgebied van Westkapelle, ten oosten van de lijn Oostdijk A - Reigaarsvliet, omdat de landboeken van het bedoelde gewest ontbreken. Vanaf 1602 beschikken we over de ommeloper van Greveninge, waarbij enkele jaren tevoren enkele kleinere waterschappen zich aangesloten hadden. We geven hier de aanhef van het bewuste landboek, omdat daarmee beezen wordt, dat de aangesloten wateringen aanvankelijk zelfstandig geweest zijn.

Aanw. 3655, f° 1ro : Ommeloopere vander waterynghe van Grevenijnghe ende Cleen Reygarsvliet met huerlieder achterpolders, nieuwe vermeten van sticke te sticke, ende oock nieuwe belegghert ende verhooft by Florens van Marissien, ghezwooren lantmeter vanden lande vanden Vryen; ende waren wylent vele diveerssche ommelooers, ghereserveert Cleen Reygarsvliet daerof men noyt gheenen ommeloper of ghevonden en heeft; ende dezelve nu al ghestelt in eenen ommeloper, ten verzoucke ende by accoorde vande generale ghelanden vande voornoemde waterynghe; ende was begonnen ontrent bamesse (1 okt.) anno zestienhondert ende een, ende vulhendt st. Jansmesse (24 juni) anno zestienhondert ende twee, inder manieren hier naer volghende; altooren den cours vanden ouden ommeloper van Grevenynghe in date 1500 thiene, vernieut by Claeys Tant ende Cornelis Urbaen".

In het onderstaande overzicht schenken we vooral aandacht aan de sekties, die in de oorspronkelijke parochie Westkapelle liggen, en aan het deel van de parochie Mude, dat sedert de 17de eeuw bij Westkapelle behoort. We overlopen eerst de parochie Westkapelle. Het 8e Grev : 1. „wylent een hofstede op D 598-602; 2. „de hofstede metten lande, ghenaeempt den Rooden Osse, daer Aernout Turfhoofd up wuendt". Het 9e Grev : „wylent een hofstede

met eenen grooten pit". Het 10e Grev : 1. „hofstede daer Jacop Caf wuendt, wylent boogaert met eenen wal" (Cafkens Stede); 2. „een hofstedekin ende boogaert, daer Michiel Moenaert wuent" (D 644), we wijzen nog op het Pereboomstuk, en aanpalend D 715-21, „wylent boogaert" (f° 39ro).

Het 11e Grev : „wylent een hofstede daer Cornelis de Visschere up wuende, met eenen grooten pit". Het 12e Grev : 1. de Hoge Wal B; 2. „de hofstede daer Matheus Roose wuent (Hoge Boom)". Het 14e Grev : 1. „de hofstede daer Adriaen Tiers wuent" (Luc Braet); 2. „een stick daer een wallekin in licht" (Grietje Wulfs Hofstede). Het 15e Grev : „wylent een hofstede" (D 698). Het 13e Grev : 1. „de hofstede daer Pieter Ervaert up wuendt, met 290 R keerseboogaert daer den dryncpit ten westhende in staet" (Stelle); daarnaast „wylen boogaert" (D 855); 2. „met een deel van tervallen hofstedekin" (B 473).

De Baespolder : 1. „wylent een hofstedekin" (B 470); 2. „wylent een hofstede" (D 456); 3. „es de hofstede daer Jan Haeck wuent" (B 382-88). De Schellebank : 1. „wylent een hofstede" (B 372); 2. „een gheruyneerde hofstede daer Gheldersche Pier up wuende" (B 327). „De polder van 177 G" : „de hofstede ghe-naempt de Derthien Camers, daer Jan de Vos up wuent". Het 26e Grev, op beide zijden van de Reigaarsvliet, bevatte geen bewoning.

Tot zover het grondgebied van Westkapelle, waar in 1602 acht hofsteden stonden, en reeds negen hoeven en hoevekes verdwenen waren. Een paar ervan zijn in de troebelen ca. 1585-95 ten onder gegaan. In het midden van Greveninge, nl. het 10e en 13e begin, ontmoeten we twee boomgaarden en drie verdwenen boomgaarden.

Ons overzicht van de parochie Mude begint van de zuidwesthoek uit. Het 3e Grev : „een

stick daer den Ramswal in licht". Het 4e Grev : „wylent een hofstede" (D 482-85). Het 6e en 5e Grev : geen bewoning. Het 7e Grev : 100 m ten zuiden van de Rode Os, „wylen een boogaert"; 1. „wylent een hofstede" (D 586); 2. „hofstede daer Gheeraert Bachuus up wuendt" (Adelin Beusaert). Het 21e Grev : geen bewoning binnen de Rijksgrens; twee hoeven in Nederland.

Het 20e Grev : 1. „met eenen grooten pit, wylent een hofstede ghe-naempt Cabaus hofstede"; 2. „de hofstede daer Amant Verhelst up wuent". (D 549). Het 25e Grev : 1. „een vervallen hofstede" (C 513-15); 2. „de hofstede daer Marck Bauwens wuent" (C 526-28); 3. de St.-Annamolen B; 150 m ten zuidoosten daarvan, in Nederland, „een hoochte, wylent een hofstede" (perceel 14). Het 18e Grev : 1. „wylent een hofstede" (D 797); 2. „de hofstede daer Pieter Withooghe up wuendt" (D 793-96). Het 19e Grev : 1. „wylent boogaert met een groote pit, ende heet Wilsens hofstede"; 2. „een wal" (D 762-64). Het 22e Grev : 1. „wylent een hofstede" (C 59-66); 2. „boogaert ... de hofstede daer Loy Paeuwaert up wuent" (Schapenhof).

De Brixuspolder : 1. „hofstede daer Joachem Halevoet up wuent" (C 174-78); 2. „met de hofstede ende scaperye hierupstaende daer Pieter Bachuus up wuendt" (C 319-23). „De 177 G" : 1. de verdwenen St.-Annamolen A; 2. „daer wylent een hofstedekin stont" (C 133). „De 99 G" : „een hofstedekin daer Lieven de Vos wuendt" (C 142), later opgenomen in de Cantelmolinie. De Noordpolder : „een hofstedekin" op de Vierentwintig Gemeten⁴⁹.

Het boven beschreven deel van Mude, dat sedert de 17de eeuw bij Westkapelle behoort, omvatte negen hofsteden, tien verdwenen woonplaatsen, twee groeiende en een gerooide boomgaard. De ommeloper vermeldt zeer weinig be-

woning in drie noordelijke poldertjes. Het grondgebruik bestond daar toen als volgt : 81 G weideland in „de 94 G”; bijna uitsluitend weide in Tantspolder en de Zandbaai; 76 G 'bilck' op de 99 G van de Noordpolder.

We overlopen zeer kort het grondgebied van Mude in Nederland. De bewoonde kom staat in het 22e tot 25e Grev. Tussen de kerk en de Greveningedijk liggen de St.-Anna-, de Hoog-, en de Anwerpstraat. Als voornaamste toponiemen vermelden we de Priestrage, het Schuttershof en het Pelderijn (= schandpaal). Het stadje omvatte ca. 25 woningen. In de poldertjes ten zuidoosten van Mude vinden we enkel de Potente. De Brugse Schaperie die, volgens de omleloper van Mude van 1577, in de Brugse Polder stond⁵⁰, was met de zeedijk en de sluis van Reigaarsvliet weggespoeld.

In het voorjaar van 1604 landde Maurits van Nassau met een leger op Kadzand. Hij maakte een omtrekkende beweging rond Sluis. Hij legde een linie kampementen en verschansingen, die strekte van Middelburg, langs Mude heen, tot het „Fort St. Jorgio' op het Hazegras⁵¹. De uitgehongerde bezetting van Sluis gaf zich op 20 augustus over. Na dit succes zette de Prins zijn veroveringstocht niet verder. De twee strijdende partijen bleven op hun stellingen. De knooppunten van waterwegen werden met forten beschermd (zie par. 1).

Dank zij het Twaalfjarig Bestand kon men enkele verbindingen herstellen. J. Hovaere legde „zeker brugghen ende leenen van Westcappelle naer St. Anna ter Mudde”. Rogier Heykens voerde „met schip van Brugghe 27 voetbrugghen ende 33 persen, midtsgaders pillen ende rebben, om te voet te gaene van Oostkercke naer Westcappelle”. De karweien, die in opdracht van de watering verricht werden, vermelden enkele neringdoenden : „Adriaen Ghernaerd, timmerman te Westcappelle”⁵²; „Lau-

wereyns Claisens, werdt te Westcappelle”; „Jan Deeckeman, smyt te Westcappelle” (Reig 1609-1610, f° 15ro); vertering bij Ryckewaert Vandewatere, „tsynen huuse te Westcappelle” (Reig 1610-11, f° 24ro); „Claeys Neyts, timmerman tot Westcappelle” (Reig 1615-16, f° 27vo).

Ook de schuttersgilde hernam haar activiteiten. De oudst bewaarde sieraden van Westkapelse schutters dateren uit 1613, 1614 en 1616⁵³. We krijgen weer enig nieuws betreffende het schippersbedrijf. In 1611 verrichtte men „tzuveren vande caeye van Westcappelle” (Reig 1609-10, f° 19ro). In 1612 brachten „Michiel de Gheetere ende Joos Blockeel, schippers van Westcappelle, met huerlieder schip, zeker plancken, leenen ende staken die veroorboort zijn, zoo te Westcappelle, Heyenbrouck als Cnocken” (Reig 1612-13, f° 13ro). Maarten van Leen en Jan Vandaele dolven 58 R (= 120 m) „waterganck tot Westcappelle ande caeye” (Reig 1619-20, f° 16vo).

In hoofdstuk 1, par. 23, zagen we reeds dat de toenmalige parochie, vóór de godsdiensttroebelen ongeveer 500 inwoners telde. De bevoering rond 1585-95 verdreef verscheidene bewoners. Een aantal zijn in Noord-Nederland gebleven, anderen zijn gestorven of hebben een nieuwe woonplaats gevonden. Na 1605 begon het bevolkingscijfer weer te stijgen. Volgens deken Vandevelde omvatte Westkapelle in 1619 ca. 300 kommunikanten, d.w.z. ongeveer 450 inwoners. In 1620 vermeldt hij de St.-Sebastiaansgilde, maar geeft geen enkele detail aangaande de activiteiten⁵⁴.

4. Ramskapelle in de Tachtigjarige Oorlog

Tot in het begin van de 17de eeuw kunnen we slechts schaarse, meestal topografische inlichtingen over Ramskapelle verschaffen. In 1601 liet het waterschap een deel van de Zuid-

watergang hergraven, nl. vanaf de Pronkenbrugheule 620 m westwaarts, en 2.700 m oostwaarts, en de wegen tussen Ramskapelle en Dudzele herstellen (Reig 1601-02, f° 13vo en 17vo). Maar vanaf 1604 vormde de streek opnieuw een frontlinie, en ontstonden weer moeilijkheden met de afwatering. Verder vermeldt de watering, gedurende het Twaalfjarig Bestand, alleen kleinere werken: het vermaken van verscheidene bruggen, „tlegghen van drie voetbrugghen inde prochie van Ramscapelle” (Reig 1609-10, f° 31ro); het herstellen van enkele wegen.

Het graven van de Legervaart bemoeilijkte ook te Ramskapelle de afwatering (zie par. 2). Heel waarschijnlijk om deze reden vroegen de gelanden, op de vergadering van Pasen 1622, „het maecken van het sasken te Ramscapelle”. Dit verzoek werd terzijde geschoven⁵⁵. Onder-tussen beschadigden artilleristen de verkeers-wegen. Reigaarsvliet bezorgde een geschenk aan „Mathys Meeste, als commissaris vande artillerie vanden carrojpeerden, ten fyne hy ordre zoude stellen dat de knechten vande carroyen zouden desisteren van af te breken diveersche huelen ende voetbrugghen in Dudzele, Ramscapelle ende elders”⁵⁶.

Evenals Westkapelle, verzocht Ramskapelle het Brugse Vrije om de kwijschelding van de 'uutsendt', omdat „den meerderen deel vande landen der selver prochie, van octobre 1621 voorwaerts, onder twater ghehouden syn ghe-weest, ten fyne dat het vaerdeken zoude blyven navigabel, ende dienen tot sustentatie vanden legher”⁵⁷. In 1623 werden verscheidene voet-bruggen teruggeplaatst. Jakob Maselis verrichtte „het voeren met zyn schip 12 voetbrugghen, om te legghen inde prochie van Ramscapelle”⁵⁸.

Met de parochierekening 1626-27 begint een reeks dokumenten, die ons toelaten een meer

samenhangend beeld van het leven in de gemeente te schetsen. Het bestuur van de parochie werd afgehandeld in de herberg Hazewind, bij „Laureyns d'Ulstere, weert te Ramscapelle”, ontvanger van de parochie⁵⁹. De meeste uitgaven vloeiden voort uit de oorlogstoestand. De parochie moest drie schattingen voldoen aan het garnizoen van Sluis.

Voor de periode 9 september 1626 tot 9 april 1627 betaalde de ontvanger: 1. 16 pd. gr. als „contributie sauvegarde”; 2. 4 pd. gr. „voor het servitie van het casteelgeldt”; 3. 6 sch. gr. „voor het recht vanden maior van het casteel”; 4. uitzonderlijk 2½ pd. gr. „voor een nieuwe sauvegarde”. De twee hoofdmannen droegen zelf het geld naar Sluis. Ze namen wild en gevogelte mee, als geschenken „zoo te Sluus als oock ande capiteynen vande forten int dragghen vande contributie”. De parochie kocht „een hoedt⁶⁰ cort havere, die gheschoncken is anden capitain van het Sterrefort”. Een paar boeren moesten werken „ande rampaerden van het fort van Reygarsvliet”. De vertering van „diversche partyen van soldaeten, cuerlinghen, botgesellen”, bij L. Dulster en „Gillis de Fruyt, oock weert te Ramscapelle” (St.-Sebastiaan) kostte de parochie 15 pd. gr.

De vernieuwde lijst van de grondgebruikers bezorgt ons de naam van de voornaamste boeren: Pieter Soetebier 81 G; Jan Plateel (hoofdman) 77 G; Anthonis Vasseur 76 G; Anthonis Wielmaker 70 G; Gillis Eelandt 69 G; Jan Quintinseune Weyts (= Jan Quintens) (hoofdman) 68 G; Jakob Verschuere 64 G; Silvester Dyle 62½ G; Daniel Parmentier 57½ G; Jan Dulieu 52 G; Jakob Demeyer 48 G; Servaas Delafontaine 37½ G; Joos Vandenberghe 36 G; Andries Seghers 35 G; Jan Dewitte 33 G; Willem West 29 G; Pieter Lenaerts 27 G; Laureins Verschuere 25 G; Jakob van Acker 24 G; Kornelis Eelant 21 G, Maarten Debrune 20 G.

Een twintigtal personen gebruikten minder dan 20 G. De totale oppervlakte bedroeg 1637 G; daarvan vielen 1265 G onder de rechtsmacht van het Vrije, en de overige onder het Proostse en het Kannunikse.

De neringdoenden werden toen niet belast. Daardoor vernemen we niets over de ambachtslieden. Maar de bevolking was, zoals overal in het Noordvrije, verminderd door de troebelen ca. 1585-95. Volgens de kerkvizitatie van 1620 (par. 7) omvatte Ramskapelle ca. 120 kommunikanten, d.w.z. ca. 180 inwoners. We weten niet of er in 1627 reeds weer een smid en een wagenmaker in de parochie gevestigd waren⁶¹.

Reeds enkele jaren hadden de boeren van Ramskapelle en Knokke te klagen over de gebrekkige afwatering van hun gronden. In 1627 verzochten ze Reigaarsvliet om het „zuveren ende delfven vanden Noordwaterganck streckende inde zelve prochie (= Ramskapelle) naer Westcappelle, ende alzo naer Reyghersvliet”. De Abdij van Vancelles, eigenares van de Grote Keuvel, en andere gelanden vroegen „omme ghedolfven thebben den Cnockschen waterganck”²⁶. Tengevolge daarvan meldt Reig 1628-1629, f° 14ro : „het verwyden ende verdiepen vanden Cnoxschen waterganck, die besteet was den 11en july 1628”.

Vanaf 1627 trad G. Defruyt op als ontvanger. De hoofdmannen betaalden nauwgezet de contributies, en bezorgden de nodige geschenken op de bestemde plaatsen, nl. duiven, patrijzen, kippen, „zes braetverckens” en „een deel groote palynghen”. De parochie kocht 3 hoet haver, „die men eens tsaers ghewone is te schyncken aen mynheere den gouverneur van Sluys”. Een partie „soldaeten van Sluys”, nl. „Pieter de Frenne met zyn complicen”, kwam kosteloos eten en drinken bij een zestal boeren. Andere partijen verteerden voor 35 pd. gr. in de twee herbergen.

De parochie inde de volgende bijdrage van de neringdoenden : 2 pd. gr. van „Thomaes Dernier, meulenaere te Ramscappelle, over zyn muelen”; 3 sch. gr. van ieder van de 15 'aerbeyders', en 1 pd. gr. „contributie vande schaper, die dese zomer te Ramscappelle gheleghen heeft met een cudde schapen”. De ontvanger noemt niet de naam van de herder, wiens schapen de openbare wegen afgraasden⁶³.

Volgens de betarding, die landmeter Jan Evens in 1627 verrichtte, bedroeg „de vulle groote vande prochie” 1662 G. Het bedrijf van molenaar T. Dernier werd met het gebruik van 12 G grond gelijkgesteld. De 17 „arbeyders residerende inde prochie” betaalden elk 6 sch. gr. „Pieter Lortier, arbeyder”, was 'officier' van Ramskapelle⁶⁴.

A. Schockaert leverde hout tot „tmaken van vier nieuwe huelbrugghen in Ramscappelle ten jaere ende zomere 1629”. Lieven Zeghers bracht dit hout „van Brugghen met zyn schip tot Westcappelle”. Jan Sonnevile voerde de stukken per wagen naar Ramskapelle. Dirk Seghelboer plaatste de vier brugghen. Men gebruikte ook „drie groote plancken tot maken van voetbrugghen over de waterganck tot Ramscappelle”. G. Defruyt leverde „een tonne bier” bij de aanbesteding van „het delven van 484 roeden waterganck te Ramscappelle int dorp”. Dit delfwerk strekte tot bij de Spetelingheule⁶⁵.

De werken van het waterschap bezorgden nog meer opdrachten aan de plaatselijke schippers, o.a. aan „Pieter Walle, schippere van Ramscappelle, over tvoeren met zyn schip twee houtte buusen, 24 voetbrugghen”. De genoemde verrichtte „het schieten van twee dammen inden Zuudwaterganck, ende eenen ander dam inden Noordwaterganck, ten tyde als mynheere de Grave van Fonteyne met zyn garnisoen up Wastcappelle cam, ten jare ende zomere 1631⁶⁶.

De parochierekeningen 1629-30 tot en met

1631-32 ontbreken. In 1632 ontmoeten we molenaar „Franchoyss Rossel”, en 15 arbeiders. Onder de geschenken aan de militairen vermelden we 6 hoet „corte haevere” aan „vier diverse capiteynen, die laeghen op de prochie van Wescappelle in septembre 1632”, „twee sacken appels”, 200 bundels tarwestro, kippen en duiven⁸⁷.

Een paar disrekeningen verschaffen gegevens over de armenzorg. De Armendis bezat 33 percelen grond, samen 20 G, en een jaarlijkse rente uit 80 andere percelen. In 1633 schonk de genoemde instelling eetwaren, klederen en schoenen en „visch upden wittendonderdach” aan de arme ingezetenen. Het „maecken van een cleen huysen” en „noch andere huyskens voordien aermen” kostte 4½ pd. gr.⁸⁸.

De aanval van de Noord-Nederlanders in september 1633 verhoogde de druk van de militairen op de bevolking. Kapitein Camargo en zijn ruiters te Westkapelle kregen 7 hoet en een maat haver, stro, „groot bier”, drie „westvaelsche hammen ende eenen hollans caes”. Een afdeling van de Heer van Prada, goeverneur van Nieuwpoort, legerde bij Silvester Diele. De parochie betaalde het logement en de kost. Fontaine vroeg zes kruiwagens voor het „vermaecken vande trensee byde forten”, en „drye voeren houdts inde foorten by Sluys”. De kapitein van het Paulusfort kreeg ½ hoet haver „omme vriendschap te houden”.

De parochie schonk 25 pd. gr. „an eenen sergant vande compangnie van myn heere de cornel vande Hyersschen, voor sorghe te draeghen, ende te zyne sauvegaerde vande prochie van Ramscappelle, vanden tyt dat zy inde prochie Westcappelle ghelegghen hebben”. De bedoelde kolonel kreeg gevogelte en braadvarkens. Ook de goeverneur van Sluis werd met zulke geschenken bedacht. De parochie voldeed „Graf Willem als hy voor het foort vande

Sterre lach, ende hadde de hoofmannen beschreven om bier ende wyn”. In plaats van bier gaf men 4 hoet haver.

De afdelingen die overal ingekwartierd lagen, kortten hun weg door dammen in de waterlopen te werpen. Frans Hazebrouck, schipper te Ramscappelle, verwijderde „vier dammen, die gheschooten ende ghemact waren byde ruyters ende soldaten, inden waterganck tusschen Ramscappelle ende Wascappelle”. Een andere schipper van Ramscappelle, Louis de Lepelaere, verdiende 3 pd. gr. omdat „hy met zyn schip ghevoert heeft, van Brugghen tot Ramscappelle, voetbrugghen, lenen, staken”⁸⁹.

5. Westkapelle lag weer in de frontlinie

Nadat Sluis in 1604 ingenomen was, legerden de Nederlanders daar een garnizoen. Het stadje Mude werd geannexeerd. De autoriteiten van Sluis bemachtigden de schorren langs de oostzijde van de Graafjansdijk. Een deel van deze aanwerp kwam toe aan „d’heer Francois Cloet, burchmeester der stad Sluys”, een ander deel aan Matheus van Burckel. De genoemde twee maakten gebruik van de voorlopige vrede om elk een polder te winnen. Maar F. Cloet verkocht in 1632 zijn gronden „aen d’heeren Jan Godefroot ende Christoffels van Berchem, half ende half”.

Frans Toortelboom stelde een ommeloper samen. De polder van Cloet bestond toen vooral uit percelen ‘bilck’. In de zuidwesthoek waren ca. 5 G afgesneden toen de Graafjansdijk in 1622 verplaatst werd: „een nieuwe hende dyck gheleyt van weeghen de Co. Mat., int maecken van den forte Ste Elizabette, beginnende aen ende jegghens over den buytencant van de dyckpitten vande conterscherpen, wessende langde van veertich roeden ende breed duergaens zeven roeden”. De schorren vóór de

polder van Cloet besloegen ca. 34 G, „binden pale ende schependomme van sinte Anne ter Muden ontrent d'een helft, ende dander helft binden ambochte van Oostkercke inde prochie van Ste Anne voorseyt ten Vryen". De noordwestgrens bestond uit de verlande monding van de Reigaarsvliet : „wyllent de oude guele van Reygarsvliet, jegenswoordich genaemt de zaech (lees : zant) creke ofte scheetcreke, jegens de schorren (= Hazegras) aencommende de grave van Croix". De noordoostgrens was het „grootte cannael van Sluys" (= Zwin), de zuidoostgrens „de schorrelanden toebehoorende d'hoirs van jonckeer Matheus van Burckele" ⁷⁰.

Maar de veiligheid en de rust kwamen weer in het gedrang, zodra in april 1621 het Twaalfjarig Bestand ten einde liep. Dadelijk eiste het garnizoen van Sluis een jaarlijkse oorlogsschatting van de parochies van het Noordvrije. Ook de troepen, die door de Spanjaarden op het Zwinfront gelegerd werden, maakten het de bevolking moeilijk. Schepenen van het Vrije reden op 19 september 1621 naar Westkapelle, om bij generaal Inigo de Borgia te protesteren tegen de wanorde, die zijn soldaten veroorzaakten, en op 14 mei 1622 „naer tlegher te Reygarsvliet", om te klagen over de manschappen van kapitein Bulleux ⁷¹.

Het graven van de Legervaart bemoeilijkte de afwatering. En door het feit dat dit kanaal tot de Izabellasluis doorgetrokken werd, geraakten enkele plaatselijke verbindingen afgesneden. Frans Soetaert bracht 36 „voetbrugghen, leenen en de staken, als anders, tot vermaecken ende legghen diveersche voetbrugghen in Wastcappelle, tot het sas van Reygarsvliet". Anderzijds herstelde L. Claeissins „acht roeden wech binden dorpe van Westcapelle, met tvoeren van tgreys ende aerde daertoe dienende" ⁷².

De getroffen parochies eisten de kwijschel-

ding van de 'uutsendt', d.i. de jaarlijkse belasting, die door het Vrije opgelegd werd. Westkapelle wees op „het overcommen vanden gandtschen legher in septembre 1621, ende wederomme in octobre daernaer, ten respecte van tverlies van hunne vruchten ende andere goedinghen vanden zelven ougst, ende oock luttel ghebruuck hebben connen doen ten jaere 1622 deur den overlast vant volck van oorloghe aldaer continuelick ghelogiert" ⁷³.

Vanaf 1622 ontmoeten we smid 'Chaerles Hoornaert' te Westkapelle (Reig 1622-23, f° 26vo). Hij smeedde ieder jaar stukken voor het waterschap. In 1624 timmerde Jakob Neyts aan „de kaeye van Waestcappelle" (Reig 1624-25, f° 9ro). Het herstellen van wegen of het ruimen van waterlopen begon dikwijls in de herberg van „Lieven Zeghers, weert tot Wastcappelle" (Reig 1625-26, f° 20ro). In 1627 ontmoeten we, behalve L. Claeissins, ook herbergier Alexander Oudemarck (Reig 1627-28, f° 17ro). Hij woonde in de Kroon.

De kerkrekening 1625-34 (zie par. 6) boekt enkele neringdoenden en ambachtslieden. Het is echter niet altijd duidelijk in welke parochie ze gevestigd waren. We zien wel dat herbergier Laureins Christiaens te Westkapelle woonde, en dat L. Zeghers ook als schipper optrad. Aarnout Schockaert timmerde „eenighe nieuwe huelbrugghen in Wastcappelle, ten jaere ende zomere 1630". M. Degheeter heeft „met zyn schip ghevoert een deel voetbrugghen up Wastcappelle" (Reig 1630-31, f° 5vo-6ro). L. Zeghers heeft „met zyn schip ghevoert, van Brugghen tot Wastcappelle, een partie voetbrugghen, met tlegghen van diere" (Reig 1634-35, f° 4vo). Vanaf 1635 ontmoeten we 'Pieter de Gheetere schippere', die een gelijkaardige karwei volbracht (Reig 1635-36, f° 5ro).

De oudst bewaarde parochierekening beslaat 15 maart 1635 tot 1636. Toen fungeerden

Adriaan en Joris Vandenberghe als hoofdman, en koster J. Bruninck als parochieontvanger. Dadelijk merken we dat Westkapelle in het frontgebied lag. De parochie voldeed de volgende jaarlijkse schattingen aan het garnizoen van Sluis: 1. twaalf maanden contributie en „ons contingent vande Meijerie vanden Bosch”, samen 46 pd. 6 sch. gr.; 2. „het casteelgelt ende het vaergelt, ende teere, passeeren ende repasseeren aen de forten”, samen 136 pd. 7 sch. gr.; 3. „twee sauvegaerde brieven”, 5 pd. gr.

Daarnaast moest men de militairen van de beide zijden met geschenken zoet houden. De gouverneur van Sluis kreeg eerst 7 hoet haver en 5 pd, gr. gevogelte, daarna 4 pd. gr. wild „doen wy beschreven waeren van den heere gouverneur van Sluys, door dien dat hy het grootelicx van doene hadde”. „Den heere grave van Foeijnteijnes” en andere officieren ontvingen haver en wild. A. van Hulendonck bakte brood voor enkele groepen soldaten. De parochie verschaftte vlees „doen de Hierschen daer waeren”⁷⁴, en eetwaren aan „de soldaeten die quaemen met den zerjantg majoor Maldeghem”. Partien, o.a. „de ruyterie van Camargo”, aten en dronken in de herbergen van L. Zeghers, A. Oudemarck, Adriaan Vyncke, Blasius Delanoye en L. Zeghers. De zaken van de parochie werden bij de laatstgenoemde afgehandeld.

De ruiters stalden hun paarden en wagens in een schuur, die de parochie had moeten oprichten. Michiel Hillebrant leverde hout voor „de groote schuere van Westcappelle”. Frans Schilleman „stroodecker tot Westcappelle” dekte „de groote schuere om daer in te stellen de caroeyppeerden ende ruijterie”. Jacob Neyts timmerde „inde stallen”. Verder herstelde „Jaques van Lanschoot, waeghemaecker, een corpsdegaerde int dorp”. We kunnen dit wachthuis en de boven bedoelde stallen niet situeren.

Om de vele schattingen te kunnen voldoen, hief de parochie in 1635 1 sch. 7 gr. per gemet. Ook de „brouwerien, backerien, muelens, wijnkeliers, herberghiers, aerebeijders”, werden belast. Uit deze algemene formule kunnen we jammer genoeg niet afleiden hoeveel en welke neringdoenden en ambachtslieden toen te Westkapelle vertoefden. Het Vrije droeg 22 pd. gr. bij wegens de vertering van „diveersche partijen soldaeten”. We vernemen nog dat „Adriaen de Geetere, officier vande prochie”, 2 pd. gr. per jaar verdiende, en dat A. Oudemarck een niet nader bepaalde vergoeding ontving „over het houden vant schuut”. Waarschijnlijk wordt hier het passagiersverkeer naar Brugge bedoeld⁷⁵.

De activiteiten aan het Zwinfront lieten hun invloed gelden. Een deel van de parochie was overstroomd „ten jaere 1635, door het deur-laten vande zeewateren deur de sluijse vant fort van Ste Elisabeth”. De samenkomsten van de parochianen werden niet gehouden „met den troubel, soo vant ligghen vande soldaeten tot Westcappelle, als van wegghen het sluyten vande kercken”. De pastoor moest gekonvooieerd worden, daar hij „midts de placcaeten vande re-tortie nyet vryelicken en heeft moghen den goddelicken dienst doen”⁷⁶.

Deken Jennyns noteerde in 1640 inlichtingen over de St.-Sebastiaansbilde. Deze vereniging trok jaarlijks ca. 18 pd. gr. uit haar goederen. De deken van de gilde werd ieder jaar herkozen. De pastoor hoorde de rekening. De gildebroeders lieten op het feest van St.-Sebastiaan (20 jan.) een plechtige dienst celebreren. Daarna hielden ze een gezamenlijk feestmaal. De volgende dag werd voor de overleden gildeleden een mis gedaan. „Maar ik heb niet gehoord wat ze bijdragen voor het opsmukken van de kerk”, zo schrijft de deken⁷⁷.

Volgens Jennyns telde Westkapelle in 1640 300 kommunikanten, d.i. evenveel als in 1619.

We kunnen dit cijfer moeilijk aannemen, want in 1641 noteert de deken 340, en in 1642 360 kommunikanten, d.w.z. ca. 540 inwoners. Hij verschaft nog gegevens over de schuttersgilde. De vereniging, waarvan de parochianen het beheer voor zich opeisten, was verplicht om op het feest van St. Sebastiaan brood aan de armen uit te delen. Op de 'gajedach', de dag waarop de leden hun schieting houden, werden twee redevoevingen gehouden. Men celebreerde twee diensten voor de overledene leden. Wanneer een medebroeder stierf, dan zorgde de gilde ervoor dat er, op de kosten van de overledene⁷⁸, een plechtige dienst gedaan werd⁷⁹.

De wijzigingen die Cantelmo aan de Linie van Fontaine doorvoerde, verergerden tijdelijk de wateroverlast te Mude. RKW 1640-42, f° 32vo, verklaart aangaande een paar percelen: „ligghen te St. Anne ter Muyden, ende syn oock bedorven vande zeewateren met het deursteken vande dycken ende nieuwe fortificatien”. Deze gronden waren „overlopen vande soutte wateren, soo vanden legher vanden coninck, als vanden vijandt ten jaere 1640” (f° 76ro). Maar na 1642 lag de bedoelde omgeving weer droog: „nota dat dese landen anno 1643 alle ghebruyckt (= uitgebaat) hebben geweest”⁸⁰.

In 1641 groef Jan Stans „70 roeden waterganck ghenaeamt de caeye in Westcappelle”. Pieter Coleyn leverde „thoudt tot vermaken vande kaeye tot Westcappelle”. Jan Dinghens 'schippere'⁸¹ voerde hout van Brugge naar Westkapelle⁸². Toen in de zomer van 1644 een vijandelijke aanval dreigde, nam het kerkbestuur de nodige voorzorgen. Daarna ontving Jakob Corinsens 2 pd. gr. om „het voeren vande ornamenten vande kercke naar Brugghe, ende vande selve weder tot Westcapelle te bringhen met syn schip ten jaere 1644, uut vreeze vant legher vanden vyandt”⁸³.

In de volgende zomer legerden talrijke troe-

pen te Westkapelle. Enkele boeren vroegen de kwijschelding van hun pacht, „ter causen vande schade inde vruchten ten jaere 1645, van t' volck van oorlooghe, alsdoen int quartier over de Zwinnebrugghen gheleghen hebbende”⁸⁴. „Joos vanden Berghe, schippere van Westcappelle” bracht voetbruggen uit Brugge⁸⁵. Reig 1647-48, f° 9vo, meldt de volgende karwei: „het repareren van een huele inde prochie van Waestcappelle, dewelcke in ruijne ghecommen was door het overvoeren van een stuck gheschot”.

6. De wederopbouw van de kerk van Westkapelle

Heel waarschijnlijk was er in het begin van de 17de eeuw, evenals in de omliggende parochies, ook te Westkapelle nog geen vaste kerkbedienaar aanwezig⁸⁶. J. Opdedrinck deelt mede dat, van 1609 tot 1612, Hieronymus Vanders te Westkapelle pastoor was, en dat deze ook Knokke hielp bedienen. In 1617 steunde de Dis het kerkbestuur met 70 pd. gr. Het kan niet anders of dit geld diende om het kerkgebouw voorlopig te herstellen, want op 28 juli 1618 heeft de Bisschop van Brugge het nieuwe hoogaltaar van Westkapelle gewijd⁸⁷.

Op 27 februari 1619 bezocht deken Vandevelde de parochie, waar de augustijn Gregorius Pybes de Adama toen pastoor was. Deze had ca. 300 kommunikanten. Ieder jaar trok hij 40 pd. gr. uit de tienden van de St.-Kwintinsabdij, en 24 pd. gr. uit de goederen van de kerk. Hij kreeg 5 g. om de Passie te prediken, en 2 pd. gr. om een wekelijkse mis voor St-Niklaas te celebreren. De bovengenoemde abdij verstrekte ieder jaar 40 pd. gr. aan de pastoor om de kerk verder te kunnen herstellen.

De Armendis bezat, naast 61½ G grond, een huis dat tegen 3 pd. 6 sch. 8 gr. verpacht werd.

Bij zijn bezoek van 10 december 1620 noteerde de deken dat de koster, voor zijn dienst en om het kerkkinnen te wassen, 20 pd. gr. vanwege het kerkbestuur ontving. Op 30 mei 1622 vinden we: „de broederschap van St. Sebastiaan heeft ca. 20 pd. gr. inkomsten; de pastoor aanhoort de afrekening”⁸⁸.

Aangezien de kerkrekeningen vóór 1625 ontbreken, weten we niet welke werken het kerkbestuur met de zojuist vermelde, jaarlijkse 40 pd. gr. uitvoerde. Toch werd er tussen 1620 en 1625 aan het kerkgebouw gewerkt. In 1623 verdiende Karel Pick 2½ pd. gr. omdat „hy 12 daghen greys gheladen heeft uut de kercke van Wastcappelle, om te vermaken diversche quade pitten omtrent de kercke”, en Frans Christiaens 1½ pd. gr. wegens „het voeren van zes daghen greys van het kerckhof tot Wastcappelle in veel quade putten ontrent den dorpe”⁸⁹.

De oudst bewaarde kerkrekening bestrijkt de periode 1625-1634. Dit dokument registreert verscheidene herstelwerken, die jammer genoeg niet gedateerd worden. Simon Vanhoute verrichtte het „repareren vanden torre vande kercke” voor 20½ pd. gr. In de toren hing een klok, want men kocht een 'clockrieme', een 'clockreep', en een 'clippelrieme'. Pieter Aernouts kreeg 20½ pd. gr. voor „de matselrie van onse vrouwe cappelle”, Pieter Coppejans 3½ pd. gr. voor „het maecken ende stellen van den voet van onse vrouwe aultaer”, Rochus Reviere 184½ pd. gr. voor „het maecken ende leveren van alle het houtwerck ande cruyscappelle”.

Schaliedekker Sebastiaan Decrock verrichtte voor 88 pd. gr. „het decken vande noortcappelle ende cruyscappelle” en het herstellen van „t'dack vande kercke ende torre”. Karel Hoor-naert smeedde voor 24 pd. gr. ijzerwerk. Loodgieter Filip Luda leverde voor 26 pd. gr. lood.

Jakob Neyts timmerde „een portael, schabelle-bancken ende anders inde kercke... een thuynde vonte”. Matheus Ghyot leverde „het iserwerck vande portaeldeuren”. Strodekker Frans Schilleman dekte het „pastoors ende costers huys”. Deze laatste woonde in de Kosterie B, en de pastoor in het huis waar vroeger de kappellaan gevestigd was. Beide huizen stonden op de 82R langs de noordzijde van het kerkhof (zie hst 1, par. 24). Het kerkbestuur kocht 'banckcleers', twee 'autaercleeren' en priester-gewaden. Uit de bovenstaande gegevens blijkt dat de noord- of O.-L.-Vrouwbeuk en de kruis- of middenbeuk herbouwd werden, en dat op het westeinde van deze laatste een nieuwe deur geplaatst werd.

Naast zijn gewone diensten deed pastoor G. Pybes nog „de jaerlicxsche jaerghetijden ende sondagsche ghebeden”. Jakob Bruninck fungeerde als koster, en Gillis Lombaert als 'clock-luyder'. Bakker A. van Hulendonck leverde de krakelingen op de Wittedonderdag, en „broot van disschen ghefondeert”. Het kerkbestuur schonk „wijn inde kercke up Palmesondagh, Wittendonderdag ende Paeschdagh”. Jaarlijks hield de parochie een gezellige samenkomst bij een van de herbergiers: „theeren t'synen huuse ghedaen up h. Sacramentsdagh”. Waarschijnlijk was de processie nog niet in ere hersteld⁹⁰.

Pastoor Pybes is in oktober 1635 „prior vande abdie van Sonnebeke” geworden, en daar op 13 januari 1636 overleden. Hij was 16 jaar pastoor van Westkapelle geweest. Langs een omweg vernemen we dat de koster onderwijs gaf. Laureinse Haenaert had een huisje gebouwd op het westeinde van de boven vermelde 82R, „seker erveken commende ande schole deser prochie”. Haar huisje paalde met de oostzijde aan het schoollokaal, dat een deel van de Kosterie uitmaakte.

In 1635 en 1636 hield men geen parochiale

samenkomst „met den troubel, soo vant ligghen vande soldaeten tot Westcappelle, als van wegghen het sluyten vande kercken”. Wegens de dreigende besmetting werden 'pestmessen' gedaan. Toch werd de kerk verder hersteld en opgeschikt. Het kerkbestuur kocht „een selveren crujsse; een motaele croone ende motaele candelaeren; een nieuwen sanckbouck, pastorael ende handtbouck; twee kassen voor de vaenen”.

Het Vrije vergoedde 3 pd. gr. wegens „de schade byde soldaten ghedaen, soo in schieten vant'dack vande kercke, als sentinelle staende opden torre, ghedeurende den somer 1634 dat sij tot Westcappelle gelegghen hebben”. Tous-saint van Nederhem herstelde het „schaildeck vande kercketorre”. J. Schockaert timmerde „het afluycksel van onse vrouwe choir, alle van wagheshot⁹¹ vol ghesneden werck, met twee choordeuren, frysen ende een Onse L. Vrouwe beelt met twee inghelen ghesneden werck, voorts voetbancken, piramiden ende anders daertoe dienende”. S. Vanhoute verrichtte „t'hooghen ende verlegghen vant pavement vanden choir”. Jan Neyts leverde 300 „blauwe voetsteenen tot paveren vanden choir”, en 200 „veerthien dumers tot verlegghen vanden vloer vant kercken huus daer den coster woont”⁹².

Na G. Pybes is Jan Jennyns tot 1636 'erfvachtich pastor' van Westkapelle geweest⁹³. Zijn broer Willem volgde hem op. Deken Pieter Reyvaert, die op 25 juni de parochie bezocht, bepaalde de pastorele diensten als volgt: 1. „alle woensdaghe een lesende misse voor Onse Vrouwen altaer”; 2. „alle donderdaghe de misse vant hoochweerdich h. Sacrament, dewelcke ghesonghen moet wesen”; 3. „alle saterdaghe voor onse vrouwen altaer een misse voor Onse vrouwe die ghesen moet wesen”; 4. de bestaande 26 jaargetijden werden 'ghereducert' tot „een ter maent, het welcke solennelick zal

ghedaen worden met drye lessen ende commendacien”.

De pastoor kon zich gedurende enige tijd niet, zonder een militaire geleide, buiten de dorpskom begeven, „midts de placcaeten vande retortie”⁹⁴. Na het intrekken van die plakaten kocht het kerkbestuur nog meer kerkgewaden: „een zwarte choorcappe, casuyfel, outaerpelder; vier casulen; twee outaercleeren”. Zilversmid Laureins Plume leverde „een selver vergulde remonstratie weghende omtrent de 75 oncen”, en „een custode voor dezelve met twee glazen”. Voor die koop had Anna Philips, echtgenote van Jan Wulfaert, 50 pd. gr. geschonken.

Jan Desmet metste „een groot nieu portael aende eijndtgevel vande kercke, groot ontrent de zeshien voeten viercant, met drye dueren”. Voor dit portaal leverde Jan Vanderplancke 150 'witte voetsteenen', 109 'blauwe voetsteenen', 70 'elf duymers', 52 'neghenduyms', 10 'witte neghenduyms' en 'diverssche sillen'. J. Schockaert timmerde het dak van het portaal en „drie wagheshotte dueren met een maeckelaere”. T. van Nederhem verschaftte 3.500 schalien voor het portaal en het kerkdak. 'Slotmaker' G. Busschop smeedde „twaelf anckers, een yseren cruyce, sloten, ghanghen” voor het portaal.

Binnen de kerk verrichtte J. Schockaert de volgende werken: „het afluycken vande santuarie; het verhooghen vanden hooghen outaer; den hemel boven den hooghen outaer; de coronementen vanden hooghen outaer op elcke syde met friesen ghesneden van wagheshodt; het lamberseren over de drye panden vande huyve; den thuyne vande voorkercke; verhooghen vanden bichtstoel; het pauwelioen boven Onse Vrouwen outaer; het pauwelioen boven de vonte; alle de bancken vant nieuwe portael; de bancken voor de vonte met alle de brugghen; den weegh daer de Onse Vrouwe meesters sit-

ten"; verder nog banken en kasten.

Metser Anthonis Gaydt herstelde de kerkhofmuur en „de kerckstichel rontomme den kerchof". Jan Aerts leverde 51 „veerthien duymers, alle verbesicht int maecken vande voorsejde kerckstichel". G. Busschop vernieuwde „het hecken vant kerckhof". „Twee schilders van Brugghe' verfden 'de hemelen, balcken, frysens, vaenecassen' en andere voorwerpen in de kerk. De boven beschreven 'reparatie vande kercke' kostte 207 pd. gr.⁹⁵.

7. De wederopbouw van de kerk van Ramskapelle.

Hoewel er geen rechtstreekse bewijzen voorliggen, lijdt het geen twijfel dat, zoals in de meeste parochies van het Noordvrije, de kerk en de Priestrage in het woelige vierde kwart van de 16de eeuw verbrand werden. Omstreeks 1605-10 heeft men een deel van de kerk voorlopig afgedicht en weer in gebruik genomen. In elk geval was Jan Christiaens koster te Ramskapelle. In 1612 kochten „Lieven Luda, pastor van Ramscappelle", en de kerkmeesters een paar kultusvoorwerpen bij Melchior van Blootacker.

Er werden enkele glazen vensters van de kerk hersteld. Vanaf 1614 staat Roelant Vandenberghe geboekt „voor zynnen dienst ghedaen vant slaen vande honden inde kercke". In februari 1616 ontving Abel Haneman 3 pd. gr. „vant paveren ende plaesteren ende witten vande kerke van Ramscappelle". Toen werd ook „het hyswerck vande preecstoel" geleverd⁹⁶. Een tiental jaren later liet de parochie een nieuwe klok vervaardigen, en stortte 12 pd. gr. „om den cloggieter te betaalen"⁹⁷.

In 1620 bezocht deken Vandevelde de kerk. Het aantal kommunikanten bedroeg ca. 120. De deken stelde vast dat de tiendeheffers niets

bijdroegen voor het herstel van de kerk, noch voor de wedde van de pastoor. De O.-L.-V.-kapellanie was belast met een wekelijkse mis. De pastorie bezat 16 G grond en een huis dat tegen 2 pd. gr. verpacht werd. De pastoor, nl. de dominikaan Pieter Desmit, trok 26 pd. gr. uit de kerkgoederen⁹⁸. De deken bracht orde in de kerkrekeningen, die in 1602 voor het laatst gekontrolleerd waren⁹⁹.

In 1627 kwamen de schepenen van het Vrije „ten huuse vanden hoofdman", waar de pastoor en de vooraanstaanden vergaderd waren, „om te hooren thgemeente upt maecken van een pastoors huus". Het Vrije gaf aan de parochie de toelating om de verwoeste Priestrage te herbouwen. We weten niet waar de pastoor tot zover gehuisvest was, en hoe hij heette, maar hij ontving 6 pd. gr. vanwege de parochie, wegens het „tracteren van zyn eerweerdicheyt den Bisschop van Brugghe, als hy daer quam vormen"¹⁰⁰.

Het volgend jaar inde de ontvanger van de parochie tweemaal „een stuver uut elck ghemet... tot het upmaecken van het pastoors huus". De gezamenlijke gebruikers brachten zodoende 32 pd. gr. samen, waarvan „deen helft is betaelt gheweest ande calcman, ende dander helft an mynheere den pastor, als het ghelt van het huus by hem verschoten". Anderzijds was de processie te Ramskapelle nog niet in ere hersteld. De parochianen gingen wel naar Dudzele. De ontvanger betaalde hun vertering „upden zelve ommeganck de anno 1629, wesende den 1en sondach van ougst"¹⁰¹.

De pastoor trok jaarlijks de volgende vaste inkomsten : 2½ pd. gr. „over synen dienst van een messe ter weke"; 1 pd. gr. om de passie te prediken; 5 sch. gr. om „het heylich Crisma te haelen te Brugghe". Het kerkbestuur schonk ieder jaar „een half sester pastaertwyn voor comuynewyn up de witte donderdach", en ver-

deelde daarbij 'crakelynghen ende schotelkens'. Koster Paulus Vandermeersch verdiende 12 pd. gr. per jaar. Hij stond ook in voor „het schoonmaecken vande nieuwe kercke”. 'Gillis de Fruyt, clockluyder', 2½ pd. gr., over het luyden”, en 9 sch. gr. „over de honden uut de kercke te slaen”. Tot juli 1633 was 'frater Jacobus Reyphyns' pastoor te Ramskapelle. Toen werd hij „pryoor van het closter van de Jacoppinnen”.

Nikolaas van Overbeke, pastoor te Heist, volgde J. Reyphins op¹⁰². De notabelen van Ramskapelle gingen hun nieuwe pastoor afhalen in de herberg van F. Verkinderen te Heist : 2½ pd. gr. vertering „ten jaere 1633 byden heere deken, pastor, kerckmeesters, int installeren vanden selven pastor ende visiteren vande kercke”. Na de kerkvizitatie werd de deken naar huis teruggebracht door „Jaecques Hillebrant, gheseyt sack vol consten”¹⁰³.

Vervolgens maakte het kerkbestuur plannen om het kerkgebouw verder te herstellen. Op Wittedonderdag 1634 gebeurde bij G. Defruyt het „besteden van het ruenen (= rooien) vande kercke, repareren van stroodecken”. Voor eerst kocht men enkele 'bonden deckroen' en een paar bundels „theen... tot decken vande kercke”. Daarna verrichtte Simon Vanhoutte, metser te Ramskapelle, „het ruenen, schoonmaken ende wechvoeren van vuylicheit uit de kercke ten jaere 1634”. 'Stroedecker' Louis Delapelaere heeft „de vuest van tpastoorshuus” vermaakt¹⁰⁴.

Willem Desmet 'Fabri' werd pastoor in 1635. Hij bediende tegelijk Heist en Knokke¹⁰⁵. Met de steun van de parochie bouwde hij de kerk verder op. De grondgebruikers stortten op 1 augustus 1635 12 gr. per gemet „tot het maecken vande kercke”. Laureins Hebbrecht verdiende 2 pd. gr. „over het breken van een gat vanden torre inde nieuwe kercke, ende noch

vanden houden muer af te breken vande houde kercke”. De rekening boekt 7½ pd. gr. vertering bij het „besteden van diversche wercken vande kercke”, maar specificceert spijtig genoeg niet het metsel-, hout-, en dakwerk.

Terwijl het bouwen vorderde, hebben schepenen van het Vrije „inspectie ghenomen van het upmaecken vanden bueck inde kercke”. Toen het metselwerk af was, reed Anthonis Wielmaker „naer Heyst om het alam vande schajlledeckers”. Andere boeren haalden timmerhout, kalk en zand. Jan Thoorens leverde 400 „blauwe steenen van veerthien duijmen viercandt voor de kercke”. L. Hebbrecht spande zich in om „het ghereeijst (= steengruis) uit de nieuwe kercke te voeren, ende datter rondomme de kercke lach op het kerckhof, ende van het steen bij malcanderen te voeren bij een”. Jonker Filip Decorte leverde „25 olemen ende 25 esschen plantsoenen” voor het kerkhof.

Nadat het kerkgebouw vernieuwd was, kocht het kerkbestuur „een silver remonstrancie”, en liet „het cleen syboreken” en „een agnus dei” herstellen. Het deed een biechtstoel timmeren, en het kocht „twee nieuwe clockryemen met het yserwerck; een reep om de clocke; een lyne om de lampe up ende neder te laten”. „Het peertstal vande pastoors van Ramscappelle” werd met 200 bundels stro gedekt¹⁰⁶.

Ramskapelle bekwam in 1636 een bijzondere gunst, nl. de „benedictio panum sub invocatione Sti Huberti, episcopi et confessoris, pro ut illa utuntur Arduenses in Arduenna, a reverendissimo domino Michaele Ophovio episcopo Buscoducensi aprobata in Geldrop 2a octobris 1636”¹⁰⁷.

Het kerkbestuur kocht in 1638 'een cynbaelken' en 'een speesewatervat'. Wagenmaker Marin van Lantschoot timmerde „diversche bancken inde kercke”. In de Pastorie werden

150 'eertteghels' verwerkt, en een steenput gemetst. Op 16 oktober 1639 namen timmerlieden „de maete vande torre van Ramscapelle". We ontmoeten voor het eerst een uitgave voor „de gone de meyen ghehaelt hebbende, om de kercke te besteken op h. Sacraments dagh". Bij de maaltijd op Wittedonderdag verdeelde men „wyn, bier, visch ende anderssins".

De koster was klokluider geworden. In deze functie kreeg hij 1 pd. gr. meer : „gheordoneert smerghens den dagheraet, snoens ende snavens daghelycx een poyse te luyden met neghen distynckte cloppen tot verwecken van devotie". Dat Ramscapelle en Heist enige tijd door dezelfde priesters bediend werden, blijkt uit het volgende : Ramscapelle betaalde de helft van de onkosten gemaakt „by heer Daniel Steert-hem, capelaen deser prochie, in syne siecte"¹⁰⁸.

Hier volgt de „Inventaris van alle de goederen thoebehoerende de kercke van Ramscappelle, anno 1638 :

Een silver ciborie; een silver vergulde kilck met syn toebehoorten; een silver paes Agnus Dei; een silver casse met h. holie; een kleyn casken tot visiteren; item vier kandelaren tot den autieren; item een wyeroock vat; een cooper lampte; een motale cruyce; een paer syde blommen met potten; item drie dammaste rab-batkens; een dammast gheblomt autier kleet; een roo saey autier kleet; item noch een swart; item drie casuffels, een van dammast, een roo syde, met een swarte syde; item twee alben met amicten; item twee oversloppen; item een mis-sael vergult, met een kleyn onvergult; een trype cussen; item twee corperaelen; item een belle met een tondael; item speeswaetervat met de quispel; item een lampteerne; item een paer roo gordyne met twee rabbatten; item een paer witte gordynen; item drie sanckboucken; item een pastorael met een processionael; item der-thien bancken met middelbaenen; een zwarte

peldere; item een vaene, ingheschildert Maria ende St Vyncentius.

Dese bovenschreven partyen kenne ick, onder-teeckent, tot mynen laste ende bewaernisse ghe-nomen te hebben als coster, desen 24en sep-tembre, Paulus vander Meersch"¹⁰⁹.

8. De wederopbouw van de sakristie en de Pastorie van Westkapelle

Deken Jan Jennyns bezocht op 1 augustus 1640 Westkapelle, waar zijn broer Willem nog steeds als pastoor fungeerde. Hij wees erop dat de abt van de St.-Kwintinsabdij in Vermandois, als patroon van de kerk, het recht bezat om de titularissen van het pastoraat, van de kapellanie en van het kostersambt voor te stellen, en dat de tienden geheven werden door de genoemde abdij, het kapittel van Doornik en de erven Salinas.

Vanwege de tiendeneffers kreeg de pastoor slechts 70 pd. gr., omdat de erven Salinas hun deel niet wilden geven. De pastorie bezat 8 G 183 G en ca. 1 pd. gr. renten; uit de opbrengsten kreeg de pastoor 6 pd. gr. De toevallige inkomsten uit dopen, huwelijken en begrafenissen brachten ca. 100 g. op. De St.-Niklaaskapellanie bezat 8 G, en behoorde toe aan Frans Rotsaert, pastoor van St.-Pieters-op-de-Dijk. De pastoor van Westkapelle ontving jaarlijks 3 pd. gr. om iedere vrijdag een mis ter ere van St.-Niklaas te celebreren. Hij deed ook iedere woensdag en zaterdag een mis vóór het O.-L.-V.-altaar : 8 gr. per mis. Twee O.-L.-V.-meesters beheerden de 6 G 183 R van hun kapellanie, en met hun schaal verzamelden ze giften voor hun altaar.

De vele jaargetijden waren door deken Rey-vaert tot één per maand herleid, en de jaar-missen vanwege de Dis tot één per trimester. Ongeveer 30 jaar tevoren had Jakoba Lauwers,

echtgenote van Jakob van Sijsele, 50 g. geschonken om daarmee een jaargetijde te vieren. Op aandringen van de familie werd, vanaf 1639, die verplichting weer nagekomen. Tenslotte zong de pastoor nog iedere donderdag een mis voor het H. Sakrament met de uitstelling van het Allerheiligste.

Vóór de godsdiensttroebelen bestond er in de kerk een altaar ter ere van het H. Kruis, St. Elooi en St. Antonius. Deze kapellanie bezat 2 G 290 R. Met de opbrengst werden jaarlijks drie missen gezongen : 1. op het feest van de Kruisverheffing; 2. op de naamdag van St. Elooi (1 dec.), „dewelke de inwoners tenzeerste vereren”, zo schrijft de deken; 3. op de naamdag van St. Antonius (17 jan.).

De parochieherder woonde vroeger in de Priestrage; deze stond op een omwalde mote. Het huis was in de godsdiensttroebelen verwoest. Pastoor W. Jennyns had in 1639 op zijn kosten, de onbewoonde mote met een haag omringd, en op de hoogte 240 bomen geplant. Hij koesterde het plan om op dit perceeltje, dat ca. 9 aren omvatte, een nieuwe woning te bouwen. In 1640 verkreeg hij : 1. vanwege het Vikariaat de toelating om daartoe 30.000 stenen te gebruiken, die zouden overblijven na de wederopbouw van de St.-Niklaasbeuk, d.i. de linkerbeuk; 2. vanwege het Vrije de vergunning om 1 sch. gr. per gemet in de gehele parochie te innen.

De parochianen konden dit plan niet goedkeuren. Totdantoe woonde de pastoor kosteloos in de vroegere kapellanie, een eerder beperkte en slecht onderhouden woning. De parochie was wel bereid om, met de gevraagde schelling, voor de pastoor een nieuwe woonkamer naast de oude kapellanie te bouwen, en zijn tuin met een muur van de Kosterie te scheiden. Men wees erop dat deze werken minder geld zouden kosten, en dat de pastoor beter deed met dicht

bij de kerk te blijven wonen.

Jakob Bruninck was reeds 22 jaar koster. Het kerkbestuur betaalde hem jaarlijks 20 pd. gr. voor zijn dienst en voor het onderhoud van de ornamenten. Voor elke plechtigheid, die hij moest aanluiden en verzorgen, kreeg hij 10 stuivers. Vanwege de parochie bezat hij de toelating om drie jaarlijkse omgangen te houden. Hij hield zijn school niet voldoende bij, omdat hij als ontvanger van de parochie soms belet was. Anderzijds kwam het onderwijs wel eens in het gedrang, omdat de school nu eens ingenomen werd door soldaten, dan weer door schepenen of pensionarissen van het Vrije. De persoon die dagelijks de klok luidde, was tevens de grafdelver.

Het katechismusonderricht kwam er weer bovenop. De bevolking bezocht regelmatig de kerkdiensten. De kommunikanten voldeden aan hun paasplicht. Westkapelle vormde een vreedzame gemeenschap. Twee personen, die zich niet naar de voorschriften van de kerk richtten, waren naar Nederland gevlucht. De inwoners hadden de gewoonte afgeleerd om op de feestdagen wild naar Sluis te voeren, en noodzakelijke dingen van ginder mee te brengen. Er werd toegezien dat de dienaars van het Vrije zulke personen en hun paarden tegenhielden.

De kerk bezat 197 G 172 R en 10 pd. 14 sch. gr. renten; maar in 1640 lagen ca. 9 G onder water. De Dis had 57 G 157 R en 6 pd. 5 sch. gr. De landerijen werden gezamenlijk en met dezelfde eindtermijn openbaar verpacht. Alle kerkbezittingen en de mogelijke schenkingen werden beheerd door de pastoor, bijgestaan door twee kerkmeesters, twee dismeesters en twee O.-L.-V.-meesters. De deken benoemde deze personen, nadat hij de pastoor geraadpleegd had. Ze legden hun eed af vóór de pastoor. De rekeningen werden gehoord in de aan-

wezigheid van de deken, de pastoor en de parochianen.

De deken beschrijft het kerkgebouw als volgt. De middenbeuk was volledig hersteld. De O.-L.-V.-beuk, d.i. de rechterbeuk, waarvan alleen de muren overeind bleven, bezat weer een dak. Men had zojuist de muren van de linkerbeuk en van de sakristie herbouwd. Dit metselwerk kostte 933 g. De daken van de middenbeuk en van de rechterbeuk waren goed afgedicht. Men had reeds het houtwerk van de linkerbeuk aanbesteed.

Op de kruisbeuk stond een tamelijk hoge toren met een kleine spits, die goed hersteld was. De klok vertoonde een barst; ze zou, zodra het kon, hergoten worden. Het achterste deel van de kerk, d.w.z. het westeinde, lag helemaal verwoest. De stenen van de afbrokkelende muren werden eensdeels gebruikt voor de wederopbouw van de linkerbeuk, anderdeels bestemd voor de uitbreiding van de Pastorie. Hier zinspeelt de deken op de herstelwerken, die volgens de rekening 1636-39 207 pd. gr. gekost hadden.

Maar aangezien de kaarsen op het hoogaltaar dikwijls gedoofd werden door de wind, die langs de westelijke kerkdeur binnenwaaide, en aangezien de kerk nauwelijks het publiek kon bevatten, vooral wanneer soldaten in de parochie legerden, werd een portiek vóór de westdeur aangebouwd. Deze ruimte van 16 op 17 voet had ca. 500 g. gekost. Het kerkhof was goed afgesloten; de oppervlakte bedroeg $\pm$ 1 G.

De deken bespreekt uitvoerig de kultusvoorwerpen. De H. Eucharistie werd geborgen in een zilveren vergulde ciborie, de H. Oliën in drie zilveren doosjes. Deze voorwerpen staken in een kast midden op het altaar. De zilveren vergulde monstrans, die in 1639 geschonken was, werd niet in de kerk bewaard. Vóór het H. Sakrament brandde steeds een lamp. Maar

wanneer er te Westkapelle geen troepen lagen, dan vond men het beter dat de lamp niet brandde, omwille van de dieven of de ketters, die 's nachts rondzwierven.

De kerk bezat nog een lamp, een zilveren kruis met een afbeelding van de Vrede, een kleine zilveren kelk, en een vergulde pateen, maar geen relikwieën. De stenen doopvont stond achteraan de O.-L.-V.-beuk, en was omringd met een omheining van beschilderde houten kolommetjes. Bovenaan bevond zich een houten gewelf. De pastoor beschikte over voldoende boeken, en mooie ornamenten met de passende kleuren, die deels uit giften voortkwamen. De koster hield een register van de kultusvoorwerpen en sieraden.

Westkapelle verkreeg in 1640 vanwege paus Urbanus VIII een zevenjaarlijkse volle aflaat, die men op het feest van St. Niklaas kon verdienen. Door de tussenkomst van de deken is deze godsdienstige activiteit op 6 december 1640 begonnen. Op die dag stroomde er zoveel volk toe, dat de kerk de gelovigen moeilijk kon bevatten, en was de godsvrucht zo groot, dat vier biechtvaders nauwelijks volstonden.

Het hoofaltaar was aan St. Niklaas toegewijd, en ook gekonsakreerd, maar het O.-L.-V.-altaar niet. Het bezat wel mooie ornamenten. Op dit altaar stond een schilderij met de afbeelding van de geboorte van de Heer; de waarde werd geschat op ca. 300 g. Die schilderij was geschonken door een zekere Zeghers, die meestal het tienderecht in de parochie pachtte en inzamelde. Men deed de missen ter ere van O.-L.-Vrouw op een houten, voorlopig gekonsakreerd altaar. Achteraan het hoogaltaar had de deken, toen hij in 1635 zelf pastoor was, een houten ruimte als een voorlopige sakristie doen timmeren¹¹⁰.

Op 2 augustus 1640 hoorde deken Jennyns

de kerk- en disrekening van Westkapelle. Op dezelfde dag hielden de pastoor, de hoofdman-
nen en de „notabelste prochianen een bijeen-
comste om t'adviseren bij wat middelen den
zuudersten zytbeuck vanden choor met den
cruusbeuck ende sacristie van dese kercke best
opgemaect soude connen worden". Ze beslo-
ten dat men „mette middelen, die alreede voor
de handt waren, ende vande pachten vande ja-
ren 1640 ende 1641 stonden ontfanghen te wor-
den, by provisie soude de meuragie vanden sel-
ven beuck ende santuarie opmaecken".

„Alvooren is besteet, a la hauche, ende minst
schrijvende de naeste, de matserie vanden zuy-
dersten zytbeuck met het maken vande ghevel
vanden cruyschoor met het maken vande nieu-
we veijnsters, maken vande santuarie met het
steken van twee cruysvauten". Jan van Troos-
tenberghe en Jan Vandermuelen, „matsenaers
binnen Brugghe", aanvaardden deze opdracht
voor 900 g.

Het kerkbestuur kocht de volgende materia-
len voor dit metselwerk : „42 cruycen ghentsch
calck", samen 40 pd. 8 sch. gr.; „80 hoet ghe-
blust kalck ende 4 cruijssen onghelust kalck",
samen 14 pd. gr. Kornelis Vanderplancke lever-
de die 84 hoet kalk en de volgende stukken,
nl. „orduijn geoorboort ande santuarie, te we-
ten vier groote carteelen, twee groote tinnen,
twee breede waterschoten, een calomme, noch
een calomme, 2 waterschotten, 2 lampetten,
gargels ende anders", samen 7 pd. gr. „Jan
Neyts schipper" leverde 1200 „hausteen", 2
pd. 8 sch. gr. „De calckdraghers" van Brugge
ontvingen 3½ pd. gr. „over hemlieden recht
vant laeden van 42 cruijssen calck, tot 1 sch.
8 gr. elck cruysse". Jan Seys verschaftte 6 „sche-
pen sant liggende ontrent de Ghentsche vaert,
tot 6 sch. 8 gr. elck schip".

„Pietre de Gheeter¹¹¹ ende Jan Dingens
schippers van Westcappelle" voerden het kalk,

het zand, het arduin en de „hausteen" naar
Westkapelle. „Pietre Schoebrouck voerman"
bracht de genoemde materialen uit de schuiten
naar het werk. Daarnaast verdiende hij 2 pd.
gr. „voor t'haelen van ander sant ande meulen-
wal". Hier ging het ongetwijfeld om de wal van
de verdwenen Verbrande Molen, aangezien het
aanpalend perceel aan de kerk toebehoorde.
De kosten van de materialen, van het vervoer,
en van het metselwerk beliepen samen 285½
pd. gr. Daarbij was nog niet gerekend „het
overwerck, te weten vande ghevel hoogher ge-
maect te hebben als ondersproken was" (f°
61ro-64ro).

Aangezien „de voorseide matserie int werck
geleyt is geweest ten jaere 1640, ende binnen
t'selve jaer noch tot het viercante gebrocht is",
werd het timmerwerk op 17 februari 1641 open-
baar aanbesteed „binnen der stede van Brug-
ghe, ten huuse van heer Jan Jennijns, te dien
tyde deken van Christenheyt van Damme".
„Romeyn Caingny woonende tot Thielt" aan-
vaardde „alle de timmeragie vanden zelve
beuck ende cruyschoor met leverynghe van bal-
cken, kepers, rebben, schaillebart van heele
deillien ende anders", voor 1750 g. Voor die
prijs moest hij ook al het hout ter plaatse bren-
gen. Na het beëindigen van zijn opdracht kreeg
hij 100 g. „toegheleyt", omdat hij het timmer-
werk „wel hondert ponden grooten te goeden
coop angenomen hadde, ende dies nyet jegen-
staende heel goet ende prijselick werck ghe-
maect hadde".

R. Caigny verrichtte in de zomer van 1641
ook „de temmeragie vande santuarie (sonder
het schaillebart) met een boom vande gote te
leveren ... alle in goet eecken houdt, speck ghe-
weert"; prijs 46½ pd. gr. Voor 13 pd. 5 sch.
gr. leverde hij 125 „deillien" als „schaillebart".
Jan Schockaert maakte „vier waterveinsters in-
de santuarie met het iserwerck, twee cassynen

met syn fentineelen" (f° 64ro-66ro).

„Antone Tornemyne nagelmaker" vervaardigde 669 pond nagels; 7 gr. het pond. „Joos Hoorenaert, smet tot Westcappelle", smeedde 1862 pond ijzerwerk, „tot 6 gr. 18 miten t'pondt", nl. „alle de anckers, glaseveinsters, baren, staende isers inde veinsters vande santuarie". Uit de verdere opsomming halen we twee details: „een iseren cruysse opde eyntgevel; 2 baren iser inde ronde veinster ande santuarie". Het timmerwerk van de zuidbeuk, van de kruisbeuk en van de sakristie kostte met al de nagels en het ijzerwerk 466½ pd. gr.

Het kapittel „schailledack ende loot" vermeldt Jan Debrauwer en Filip Luda, die respectievelijk 22.000 en 8.500 „schaillen van Ste Louijs" leverden; 20 g. x 1000. Niklaas Delalo verschaftte „t'samen 98.000 schailenaghels"; daarvan kostten er 42.000 2 sch. 8 gr. x 1000, en 42.000 2 sch. 6 gr. x 1000; de overige worden „grootte naghels" genoemd; 8 gr. per pond. Pieter Morinne legde de schalien. Zijn werk omvatte „36 roeden dackx (= 531 m²) soo opden voorseiden nieuwen beuck, cruyschoor, als santuarie, te weten 33 R int werck, 1½ roede inde veusten ende goten, met ½ roede opde poorte van t'hof vanden heere pastor", 5½ g. per roede, samen 33 pd. gr.

Niklaas Delaplace „lootghierter" plaatste „een looden gote met de sauduere, weghende 1765 pondt, met noch een rolle loot, tot het ghebruyck vant schailedack, weghende 250 pondt", samen 39 pd. 6 sch. gr. Verder betaalde men 2 pd. 1 sch. 8 gr. voor „een hondert veusten geoorboort op t'dack vanden voorseiden beuck ende cruyschoor". J. Dingens en P. Degheeter verscheepten 30.000 schalien en 2000 pond lood van Brugge naar Westkapelle. De materialen en het werk van het dak en van de goot kostten samen 198 pd. gr., „comt elcke roede schailedack ontrent" 4 pd. 4 sch. 4 gr. (f° 66vo-

68vo).

Hier volgt het kapittel „pavement vande kercke ende maken van glaseveinsters". Jan Neyts leverde „1750 blauwe voetsteenen tot paveren vanden nieuwen beuck ende cruyschoor"; 300 „voetsteenen" en „2500 tegelkens om de santuarie te paveren". Anthonis Gaillaert verschaftte 38 hoet kalk en „een autaarsteen". S. van Houte verrichtte „het paveren". J. Dingens bracht de vloertegels van Brugge naar Westkapelle. J. Hoornaert smeedde de „glaseroen ende scheersen tot de veinsters".

„Franchois Valcke glasmaecker" ontving ± 160 g. „over vyf glaseveinsters inde nieuwe choir van Ste Niclais, sonder het geschildert glas". Vier van die vensters waren geschonken „byde naervolgende personen": 1. pastoor W. Jennyns en Niklaas Claeissens samen; 2. Anthonis Vandenberghe; 3. Jan Wulfaert; 4. de dismeesters Michiel van Nieuwenhuuse en Jan Haeck. De posten van dit kapittel bedragen samen 70 pd. gr. (f° 69ro-70ro)¹¹².

Daarna volgt een aantal kleinere posten, o.a. 5½ pd. gr. vertering door allerlei ambachtslieden bij A. Oudemarck, en 3½ pd. gr. bij „Michiel Tourel chirurgien ende tavernier tot Westcappelle". G. Busschop smeedde „het iserwerck van twee cassynen met vier gaten inde santuarie". P. Morine herstelde in 1642 het „schailedack vanden middelbeuck ende onse vrouwe cappelle, met het leveren van stoploot". J. Schockaert werd ontboden wegens „het visiteren vande clocke, als die ghebarsten was"; een andere post vermeldt „het verhanghen vande clocke". De genoemde leverde 30 „deillien tot maecken van bancken ende den voet vanden nieuwen aultaer van Ste Niclais" (f° 71vo-72ro).

Terwijl van 1640 tot 1642 de linkerbeuk, de kruisbeuk en de sakristie gebouwd en voltooid werden, liet het kerkbestuur ook werken uitvoe-

ren „inden huuse vanden heere pastor, soo aen syn brauwerie”. S. van Houte metste „de brauwerie vanden heere pastor”. Onder de gebruikte materialen vermelden we: „acht capraven ande brauwerie”, 10 sch. 8 gr.; „pannen ende vuesten veroorboort ande brauwerie vanden heere pastor”, 9 sch. 8 gr.

Ziehier de interessantste posten aangaande het „repareren vant’huys pastorael”: „een casyn met ses gaten; een nutsteen; de spille vanden steegher; een ordunen trap; twee veinsters inde platte camer; 900 verloode teghelkens verbesicht int pavement vande camer”, 4 pd. 5 sch. 6 gr.; „200 bonden gheley tot repareren vant dack vande cuecken; inde middelcamer van t’huus pastorael drye nieuwe veynsters van fransch glas; inden kelder 2 veinsters van borgoens glas; verloot 7 veinsters”. De werken aan de brouwerij en het huis van de pastoor kostten 35 pd. gr. (f° 72vo-73vo).

Zoals we reeds zagen, werd in 1640 een bijzondere aflat ingesteld. Het kerkbestuur betaalde ½ pd. gr. „over het drucken vande aflatbriefven vande aflaten die jaerlicx te verdienen syn binnen de kercke van Westcappelle opden feestdag vanden h. Nicolaus”. In 1641 voerde men de verering van het H. Skapulier in. De O.-L.-V.-meesters moesten een afzonderlijke rekening aanleggen, omdat zij „oock toesienders syn vande confrerie vant h. Scapulier, anden altaer vande h. Moeder Godts Maria inghestelt” (f° 42ro).

Het kerkbestuur vergoedde de vertering van de „gheestelicke die hadden gheassisteert inden goddelicken dienst ende processie, int instellen vant broederschap vant h. Scapulier ten jaere 1641”. P. Degeeter kreeg 26 sch. gr. om die uit te delen „aende vaendraghers tot 15 personen, die de vaenen ende mirakels vant h. Schapulier hebben ommeghedraghen in twee solemnele processien, te weten het instellen vant

h. Scapulier, ende opden ...” (niet ingevuld) (f° 74vo-75ro)¹¹³.

Deken Jennyn zag in de zomer van 1642 dat de linkerbeuk en de sakristie een behoorlijk dak bezaten. De gebarsten klok was op de kosten van de parochie hergoten. De deken had deze klok op 20 oktober 1641 na een plechtige dienst gewijd. De pastoor had een rood antipendium geschonken voor het hoogaltaar, en een voor het O.-L.-V.-altaar. In de sakristie stond een nieuwe kast om die twee ornamenten te kunnen bergen.

De inwoners hadden 1 schelling per gemet bijgedragen voor de uitbreiding van de Pastorie. Er stond reeds een kleinere woonkamer met keuken langs de noordzijde, d.w.z. langs de Hoekestraat. Daarnaast bouwde men een grotere kamer met 24 voet lengte en 20 voet breedte¹¹⁴; daaronder staken twee overwelfde kelders. De Pastorie werd op de westzijde met een muur van de tuin van de Kosterie afgescheiden. Aan de zuidzijde liep de Kerkader, en aan de oostzijde groeide een haag. Tegen de achterkant van de Pastorie stond een kleine brouwkeuken, die op de kosten van de kerk gebouwd was. Het gereedschap, de tonnen en de brouwkuip behoorden aan de pastoor.

De parochie moest een jaarlijkse cijns voldoen aan de kerk, omwille van het reeds bekende perceel van 82 R. De inwoners brachten daartegen de volgende bezwaren naarvoor: 1. ze hadden reeds 200 pd. gr. bijgedragen voor de uitbreiding van de Pastorie; 2. ze betaalden reeds drie jaren 3 gr. per gemet voor de afwerking van de O.-L.-V.-beuk; 3. in hun huizen en in de herbergen verbruikten ze het bier van de pastoor, waarvoor ze 5 sch. gr. per vat gaven; 4. ze hadden vele vrachten timmerhout voor de kerk gratis vervoerd.

De deken noteert nog dat de pastoor in 1639 begonnen is op het feest van St. Rochus¹¹⁵ een

plechtige dienst te zingen. In de zomer kon het katechismusonderricht moeilijk doorgaan. Maar die toestand was verbeterd, omdat de pastoor de jeugd aantrok door het uitdelen van prijzen. Overigens telde de parochie in 1641 340 kommunikanten, en in 1642 360. Onder hen vond men er geen die niet voldeden¹¹⁶.

9. Ramskapelle bezit weer een smisse

In 1633 vonden de Ramskapellenaren dat de tijd gekomen was om in hun dorpskom weer een smisse te vestigen. De parochie betaalde 16 sch. gr. aan „Andrys Mallebues, over het maecken vande nieuwe smesse (= Smisse A) ten dienste vande prochie, over zyn handtghedacht van te matsen de cave ende den heerd^t”¹¹⁷. In 1634 was F. Haesebrouck „offesier vande prochie”. Te Ramskapelle legerden af en toe troepen uit Nieuwpoort of ruiters van Camargo¹¹⁸.

Ook in het volgende jaar kregen de militaire overheden de reeds bekende geschenken, en legerden ruiters bij de boeren. De parochie belastte de molenaar, 14 arbeiders en een marktkramer, nl. „Jan Dudenne, die is ghestelt op 3 sch. gr. tjaers, doer dien dat hy met syn cram van deen prochie naer daender gaet”¹¹⁹. Reig 1635-36, f° 14vo, boekt „Jan Azebrouck, schipper ... dat hy met zyn schip ghevoert heeft, van Brugghe tot Ramscappelle, een deel voetbrugghen, lenen ende staken, tot vermaken vande voetwegghen in Ramscappelle”. Anderzijds blijkt dat de gewoonte bestond om de arme dorpsgenoten op de hoogdagen te onthalen. Het armbestuur schonk 1 pd. gr. „om den disch te decken upden Paessdach” 1635, en ½ pd. gr. op Sinksen¹²⁰.

Dank zij „een ommestellynghe, ghedaen op den 12en van ougust 1635, tot het maecken vande kercke” (zie par. 7), beschikken we nogmaals over de lijst van grondgebruikers: Jan

Dullaert 86 G; Anthonis Vasseur 83 G; Jan Quintens 77 G; Silvester Deile (kerkmeester) 75½ G; weduwe Jan Plateel 68 G; Pieter Soetebier 65½ G; Jakob Verschuere (dismeester) 59½ G; Jan de Proost 59 G; Willem West 54 G; Anthonis Wielmaker (hoofdman) 51½ G; Jakob Vandendriessche 50 G; Pieter Decoster (hoofdman) 49 G; Adriaan Tys 48 G; Tomas Haeck 40 G; Jakob van Acker 38 G; Adriaan Weyts 35 G¹²¹.

Marin van Landschoot, die vermoedelijk in 1634 zich als wagenmaker te Ramskapelle vestigde, plaatste in 1635 „lenen ende leenstaken inde prochie van Ramscappelle”. De naam van een smid verschijnt in 1636: „Jooris Heynkens smit ... yserwerck tot vermaken van huelbrugghen inde prochie van Ramscappelle”. De schippers F. Hazebrouck en L. de Lepelaere brachten „met haerlieder schepen een deel voetbrugghen, leenen staken, zoo upde prochie van Dudzeele als Ramscappelle”¹²².

In 1637 belastte de parochie molenaar Gillis de Lauwere, 13 arbeiders en wagenmaker M. van Landschoot. Partien kwamen drinken in de herberg van „Jooris Heyns tavernier” en in St.-Sebastiaan. Men schonk gevogelte en schapen aan de Ieren en „diversche capeteynen, die ghelegghen hebben in diveersche plaetsen tot Westcapelle, Heyst, Knocke, om dat sy haerlieder volck te beter in souden houden”. Het „krycxvolck” te Heist bestond uit ruiters van Camargo. Andere troepen werden gekommandeerd door „dheer Wyldervael ende cornel Kryquy tot Westcapelle”¹²³.

Vanaf 1638 hielden Adriaan Denys en Dirk Devos de twee herbergen open. Daar vertoefden af en toe groepen soldaten. Zes boeren vervoerden de bagage van „drie compagnien ruytters, van Heyst naer de prochie van Amsbeeke”¹²⁴. Het kerkbestuur bouwde de woning van de smid verder uit: „het matsen van een

camer; het maken vanden kelder". Het dak werd met stro belegd. Joris Heyns zelf smeedde het nodige ijzerwerk¹²⁵. In de winter 1638-39 schonk de Dis 2500 bundels brandhout, 7 pd. gr. graan, „zeven schotels zwynevleesch, ende seven brooden, van 8 gr. t'stuck, anden armen, kersdach 1638". Men verrichtte herstelwerk „aen de huysen vanden disch"¹²⁶.

Het waterschap liet te Ramskapelle en Westkapelle samen 2 km van de Noordwatergang hergraven. In het najaar van 1638 stak van Westkapelle uit zoutwater op. De hoofdmannen gelastten het „opstoppen vanden waterganck tot soucours vande prochie, duer dien dat de gase-ryen aldaer overvloeyden vande soutte wateren". Daarna verwijderde L. Delepelaere de „dammen, die gheleijt waren om den invloed van tzoute watere te beletten inden Zuudtwaterganck tot Wastcappelle"¹²⁷.

De parochie schonk in 1639 enkele schapen aan officieren, „die alhier int noortquartier alomme gheleghen hebben, deur occasie dat sy haerlieder volck te beter regieren souden, om de prochianen gheen onverlast te doene"¹²⁸. In de winter 1638-39 verdeelden de dismeesters varkensvlees op Allerheiligen en Pasen, en verder graan en 'deerynck'. De parochie betaalde 2 pd. gr. per jaar aan de koster wegens „t'leeren ende onderwysen van d'aerme kynderen deser prochie"¹²⁹.

Het was de gewoonte om op de vier hoogdagen de armen aan de dis te noden. De armeesters deelden ook in 1639-40 klederen en levensmiddelen uit. Het armenbestuur liet de „aermehuysskens" herstellen, en het huis waarin de koster zou gaan wonen herbouwen, en zelfs vergroten zodat hij beter zou kunnen een school houden. Voortaan betaalde de Armendis 2½ pd. gr. voor het onderwijs en het schrijfgrief, die de koster aan de arme kinderen verstrekte¹³⁰.

In 1641 traden de militaire overheden van Sluis harder op. Goeverneur Abraham Stul eiste 3 pd. gr. voor „de montkosten vande ghevanghene pastooren tot Sluis ten huuse van Beernaert Artsen". Anderzijds betaalde de parochie 31 pd. gr. „voor eenen schynck, die gheschoncken was aenden gouverneur van Sluis ter opsiene vant placcaet dat hy ghesonden hadde, datmen niet saeyen en mochte, nochte la-beuren, uuytghesonden alf sporcle 1600 veertich". „Den coronel Hanneyn liggende opde prochie van Houcke", een kapitein te Ramskapelle, en A. Stul kregen schapen en gevogelte¹³¹.

Daarop versoepelden de Sluizenaren hun houding. Ramskapelle betaalde 13 sch. gr. „in het overhalen vande pastoors met haer huuscatheil om te commen tot Ramscappelle". De parochie vergoedde 1½ pd. gr. aan „den coster van Ramscappelle over syn toesicht draghen, by las-te vande ghemeene prochianen, van hun lieder goedynghe ghevlucht inde kercke ten jaere 1600 veertich". De wijzigingen, die Cantelmo in de zomer van 1641 aan zijn linie bracht, bemoeilijkten de afwatering. Paulus Defrance verrichtte „het opstoppen vande waterganck voor de prochie van Ramscappelle". Cantelmo ontbood de hoofdmannen van de streek „tot visitatie vande sluuse gheleghen aen het fort St. Frederyck"¹³².

Ook in 1642 maakte de goeverneur van Sluis het de boeren moeilijk. De hoofdmannen van het Noordvrije werden te Sluis bij hopman Beernaert ontboden „int vervolghen vande lantbauwerie, waervan verbodt ghedaen was vanden gouverneur". Daarop kreeg A. Stul, behalve de gewone geschenken, nog 4 hoet haver. Anderzijds betaalde de parochie de vertering gedaan „byde lieutenant vande bootsghesellen met syn compaignons van soldaeten, by ordre van Cantelmo uuyt ghecommen om den vyant te soucken". Enkele wagens werden opgeëist

„om te voeren eenich hout ende doorens tot Heyst in het maecken vande reuduyten opde duynen”. Ramskapelle leverde schapen, gevelgelte, haver en stro aan militairen te Hoeke en Heist, en „cost ende dranck tot Knocken by het groote fort opden dyck”¹³³.

Vanaf 1643 betaalde Ramskapelle, behalve de drie bekende contributies, 1 sch. gr. per maand aan „den controleur tot Sluus”. Een partie onder de leiding van „Jan Eeckels, gheseyt Jan metten baert, uutghangher tot Sluus”, de groep van sergeant Louis Dasy, een partie van kapitein Maleneuse, en andere benden kwamen kosteloos eten en drinken. De parochie kreeg bevel om 150 pond brood te leveren in „het groote fort”. Adriaan van Huelendonck te Westkapelle bakte de broden. Opnieuw dreigde er een overstroming. M. van Landschoot verrichtte „het uuytdoen ende legghen van diversche dammen, tot opstooen vande water dat compt van Westcappelle”¹³⁴.

Het jaar 1644 bracht meer druk van de militairen. Camargo en zijn ruiters, die te Knokke lagen, kregen geschenken en voorraden. In juli betaalde Ramskapelle de vertering van „lieutenanten van Heyst ende Cnocken op den tyt als tot Heyst ende Cnocken laeghen derthien compagnies peerden”, en leverde 3 hoet haver aan „den prince van Lignen ligghende tot Carel Huughes tot Houcke”. A. van Huelendonck bakte voor 2 pd. gr. brood ten behoeve van het Paulusfort^{134b}.

In de zomer had Ramskapelle twee groepen jagers te gast: „de valckeniers van Ribaucourt”, en „de valkoniers van syne excellentie den grave van Isenburgh”. Na de jacht droeg Jan Michiels „het selve wilt, die de valkoniers ghevanghen hadden, naer het Roo Huus by Ghendt, naer den voornoemden grave van Isenburgh”. Daarna verschenen enkele partijen, o.a. die van kapitein Duyts. Ondertussen bleef de

wateroverlast aanslepen. P. Defrance heeft de Noord- en de Zuidwatergang afgestopt, en later weer geopend¹³⁵.

Ramskapelle werd in 1645 van verscheidene zijden in het nauw gedreven. Talrijke partijen kwamen teren in de twee herbergen: ruiters van kapitein Valego, van het garnizoen te Damme, van het St.-Jobsfort, uit Lissewege en de groep Gabriel van Parys. Soevereinsgasten¹³⁶ en jagers van „den Marquis Deffondrati, gouverneur van Brugghe”, verschenen in het jachtseizoen, en op 17 september „vyf uutganghers van Sluys, die quamen omde hooftmannen te vanghen”.

Daarop werd goeverneur Stul gesust met gevogelte en haver. Geschenken en voorraden gingen naar verschillende richtingen: 4½ hoet haver naar „Oosteecloo waer dat lach den Rinckgrave”; een lam voor luitenant Coudenbrugh, „ligghende ten huuse van Adriaen de Wilde tot Heyst”; „boonschooven tot Westcappelle aenden capitain Valego”. Op de hoeve van Jakob Wielmaker legerden kapitein Malede en zijn mannen. De parochie schonk „dry tunnen goet bier aenden capitain Caester die lach tot Jan Dullaerts”¹³⁷.

Ondertussen was in 1644 een oorlog tussen Spanje en Frankrijk uitgebroken. Franse troepen vielen zuidelijk Vlaanderen binnen. Ramskapelle betaalde zijn 'quote' in de „conservatie van tgeheele lant vanden Vryen”, en in de bewaking van het Noordvrije. Drie inwoners moesten als pionier werken te Veurne en in „het leghere voor Ipre”. Toen het er naar uit zag dat de oorlog met Nederland zou beëindigd worden, trokken de Spanjaarden reeds troepen van het Zwinfront weg. Elf boeren werden op 20 juli 1647 opgeroepen, „elck met twee peerden tot voeren van het gheschodt”. „Maryn van Landtsocht, waeghemaecker”, herstelde de trektuigen.

Tot 9 juni 1648 voldeed Ramskapelle de

schattingen te Sluis, maar niet meer de contributie van de laatste twee maanden, omdat de inwoners „hadden betaelt hun advenant van hondert treckpeerden tot vervoeren van eenighe sloopbrugghen ten jaere seshien hondert ende sessenveertich”. Tot het laatste toe passeerden partijen Nederlanders, zodat de parochie besloot „te draeghen eenighe schynckgagen naer Sluis ter causen vande partyen soldaeten”, o.a. naar „den commandeur Berendrecht tot Sluis”. Ook de jagers van Fondrati kwamen teren in de herbergen van de weduwe Aarnout Paridaen en Pieter Decoster.

Reeds in de rekening 1626-27 wordt gezinspeeld op een proces tussen Ramscapelle en Dudzele. In 1649 verkrijgen we enige klaarheid: „alsoo die vande prochie van Dudzele hun syn aentreckende eenighe partyen van landen, die nochtans ligghen in dese prochie, soo synder oock diversche partyen van landen, soo hier naer volghet, die die van Ramscapelle in recompense hun syn aentreckende, ende daer- van in possessien worden”. De betrokkene percelen omvatten 70 G 34 R proostland. De ontvanger precizeert echter niet de ligging van het betwiste grensgebied. Ook beëindigde het bedoelde ingrijpen van Ramscapelle niet de betwisting¹³⁸.

10. De Cantelmolinie hindert de afwatering

„Touseyn Tourbeyn (= Hurbeyn) sashoudere op het fort van Ysabella” kreeg 1 pd. gr. omwille van zijn hulp, nl. „ten diveerschen stonden de verlaten¹³⁹ te lichten van het groote fort, tot beeter uitschoote vande wateren vanden hooghen vloet ontrent kersmesse 1624”. De soldaten van het fort hielpen „int op ende neder laeten vande sluuse”¹⁴⁰. Anderzijds verdienden „serjant Bruneu ende serjant Lowys, beede vande compainie van myn heere Cleves” 1 pd.

gr. „ten cause dat (zy) bewaren int fort van Ste Frederyck de reepen ende handtboomen, als ander materiaelen dienende tot up ende neder laten vande sluuse”¹⁴¹.

Op 25 en 26 mei 1626 reisden de „sluusmeesters ende ander ghelande met den heere van Fontheyne tscheepe naer de sluuse van Reygarsvliet omme te visenteren de diken, te wetene den Mostaertdick loopende van Ste Frederyck naer St. Donaes, ende den dyck vande waterynghe van Grevenynghe, streckende van tfort van St. Donaes naer St. Anne, staende in perickel, midts dezelve zeer ontbloot was ten tytde het leghere tot Reygarsvliet lach”. Daarna betaalde het waterschap 7 pd. gr. voor „tverhooghen van zeker hende dycx ghelegghen byt fort van Ste Donaes, twelcke ghelest es gheweest by ordere van mynheere Fontheyne te maken”¹⁴².

Ook in het rekenjaar 1626-27 onderhield Reigaarsvliet de vriendschap met de militairen. „Mynheere den Gouverneur van Damme, monsieur de Fonteynes, commanderende over de forten voor de stadt van Sluus”, en „Monsieur de Cleves, capiteyn, commanderende int fort van Ste Frederyck”, kregen elk jaarlijks hun „cartheel wyn” tot het „vervoorderen vande passage vande wateren duer dese sluuse van dese waterynghe, als twercken ande dycken”. De helpende manschappen werden onthaald bij „Jooris Bruneu, vivendier¹⁴³ int fort van St. Frederyck”, of bij „Robert Lijnghele, vivendier int fort van Ysabelle”¹⁴⁴.

In 1627 werd de Linie van Fontaine noordwestwaarts verlengd door de aanleg van de Paulusdijk en van het Paulusfort¹⁴⁵. De volgende vier jaren verschaften weinig militaire activiteit langs het Zwinfront. Het afwateringsstelsel van Reigaarsvliet werkte behoorlijk, behalve in november 1630. Toen zond de watering landmeters om te „bezichtigghen hoeveele landen

datter waeren liggende onder watere, onder dit district van dese waterynghe". In het voorjaar van 1631 leek het nodig dat de sluisvliet in de schorre buiten het Izabellafort geruimd werd. Landmeter Jakob Michiels verrichtte op 26 maart „zeker scattynghen van tverdiepen vande vlacte voor tgroote fort van Reygarsvliet"¹⁴⁶.

Fontaine liet in 1632, even ten oosten van de Vuile Vaart, een verschanste linie opwerpen. Deze loopt van het Izabellafort recht naar het Donaasfort¹⁴⁷. Af en toe verschenen nieuwe fortcommandanten: in het Frederikfort kapitein Bansele (1631) en kapitein van Oss (1632); in het Izabellafort kapitein Roveret. In het Frederikfort zorgden Guillaume de Selle en Jan Senbise voor het „opwinden ende nederlaten de sluuse". In het Izabellafort verbleef nog steeds „Tousein Hurbein sashoudere"¹⁴⁸.

Begin september 1633 kwam een offensief van de Noord-Nederlanders. De vijand beschadigde het St.-Anna- of Sterrefort en vier redouten, maar lukte er niet in om het front door te breken. Daarna zond de Spaanse overheid Eugenio Onel met troepenversterkingen naar Westkapelle¹⁴⁹. Vermoedelijk staken de Sluizenaren in het najaar van 1634 de zeewering te Mude door. Hoe dan ook, tussen Westkapelle en Mude beijverden de boeren zich om het zoutwater af te weren. Schepenen van het Vrije bekeken op 22 september „de dycken ende dammen, liggende ontrent t'renchement van St. Annefort, ten fyne vande selve te verhooghen jehghens den vloet van der zee"¹⁵⁰.

'Capiteijn Rongele' was in 1635 kommandant van het Frederikfort. Een van zijn sergeanten, Michiel de Groene zorgde voor de sluisdeuren. Jan Herremans werkte als zoetelaar. De nieuwe sluiswachter in het Izabellafort heette Jacques de Henaux. Het Vrije liet in de zomer van 1635 bij de Legerbrug een sluisje bouwen in de Legervaart, omdat de kommandant van het Iza-

bellafort zinnens was het terrein achter zijn fort met zeewater te inunderen.

In de zomer van 1636 kommandeerde kapitein Trébonières in het Frederikfort, en kapitein Bastien Florens in het Izabellafort. Een vat wijn spoorde hen aan om „de passage vande zoute wateren binde lande te beletten". In het eerstgenoemde fort trad sergeant Kristoffel Levaes op als sluiswachter. De soldaten die hem hielpen, zochten hun vertier bij 'Michiel Paenten soetelare'¹⁵¹. Trébonières werd in 1637 opgevolgd door kapitein Bargaigne, en in 1639 door kapitein Blanchy¹⁵².

De Zwarte Sluis is in de zomer van 1640 doorgebroken. De watering betaalde 14½ pd. gr. sergeant Frans Bostyn van het Frederikfort met zijn mannen, wegens het „maken van een dam voor de sluuse... van twee rijshoofden nevens dezelve sluuse", en 40½ pd. gr. aan Aarnout Schockaert „over alle de wercken, by hem ande sluuse ghemaect naer d'inondatie van die-re, de zomer gheschiet 1640". Tenslotte verwijderde F. Bostyn de gemelde dam. Omstreeks deze tijd onthaalden de sluismeesters kapitein de Bake, de nieuwe kommandant van het Izabellafort¹⁵³.

Ondertussen was Andrea de Cantelmo tot bevelhebber van het Zwinfront aangesteld. Deze liet in 1640 en 1641 de Linie van Fontaine aanzienlijk versterken¹⁵⁴. Dit alles belemmerde waterafvoer van de streek¹⁵⁵. Reigaarsvliet deed buitengewone uitgaven „ter cause vanden wercken ghemaect bij ordene van zyn excellencie don Andrio Cantelmo, waerdeure de wateren deser waterynghe hebben moeten suweeren duer t'groot fort St. Ysabelle, ende ontrent tselve fort ghecauseert menichvoldighe wercken van delven". De watering leende op 1 mei 1641 128 pd. gr. om de volgende werken te kunnen betalen:

Het „legghen van vier dammen aent fort van

Ste Ysabelle, te weten een dam gheschooten tenden het nieuwe trenssement (nl. dit van 1632), een dam gheschoten ant houde trenssement (nl. de Vuile Vaart), een dam gheschooten an Ste Franchoys redoute, ende een dam gheschooten ande vaert naer Ste Pauwels fort, ende dit by wete van zyn exellencie don Andrieo de Cantelmo"; het „verdiepen vande vaert van tgroote fort loopende naer de vaert van Ste Terese", nl. de sluisvliet buiten het Izabellafort; het verwijderen van „twee dammen byt schas ande legherbrugghe", nl. het in 1640 gebouwd sas van de Legervaart.

De werken aan de Linie van Cantelmo hinderden de waterafvoer. Het Vrije en Reigaarsvliet vergaderden op 28 november 1641 „tot verhooghen vanden noodt vanden hooghe vloet vande wateren". Daarna trokken twee afgevaardigden op 4 december naar Brussel om Cantelmo te wijzen op „de ghestandenesse van dese waterynghe"¹⁵⁶. In februari 1642 verzocht het Vrije goeverneur de Mollo en Cantelmo om „te voorsiene in den overvloed van de wateren int Noortquartier"¹⁵⁷.

De watersnood zette de gelanden van Reigaarsvliet op Pasen 1642 aan om de Vier Leden te verzoeken het volgende te bekostigen, nl. de bouw van „twee rabatten, het eene thende van het nieu ghedelf ten voorleden jaere ghemackt by ordre van syne excellentie don Andrea de Cantelmo, ende het ander inden Grave Jansdyck ande barriere van het groot fort"¹⁵⁸. De gevraagde twee sluisjes zijn niet gebouwd.

Kapitein Bargaigue was in 1642 enige tijd bevelhebber van het Izabellafort, en daarna van het Frederikfort. Reigaarsvliet verrichtte nog enkele werken op bevel van Cantelmo. Ziehier de belangrijkste posten: „eenen dam ande sluuse van Ste Frederijck"; delven „ande vaert byde legherbrugghe in Westcapelle"; „een craechdyck an tfort van Ste Frederijck"; „verdicken vanden

dycken byde halvemaene by tgroote fort tot uuytschote van twater"; „stoppen vanden dyck tenden de nieuwe vaert bijt groote fort".

Het waterschap betaalde de vertering van „de sergeanten mayoirs Grimarees ende de Brye, ende ander ingeniariissen tot vercryghen de wercken alsnu ghemaect ontrent voornoemde fort" (= Izabellafort), en van „thien soldaten ghevrocht hebbende elck een dach tot verhooghen den dam byde sluuse van Ste Frederick inde overvloed vande wateren"¹⁵⁹. Reig 1653-54, f° 26vo, legt ons uit waarom het Frederikfort en de Zwarte Sluis met een dijk afgeschermd werden. De uitwateringsweg, nl. de Zoute Vaart, was in 1641 om militaire redenen afgedamd geworden¹⁶⁰.

De wateroverlast bleef aanslepen. Jakob Henaux ontving 18 pd. gr. „over twinden van trabat, int suweeren vande wateren van dese waterynghe, midts de sasdeuren ghebroken waeren, tsydert den 15 octobre 1643 tot den 4en maerte 1644... ende over de teire aldaer tsijnen huuse byde sluusmeesters, wercklieden, soldaten, officiers aldaer commanderende". J. Henaux was duidelijk niet alleen „rabattier int groote fort van Ste Isabelle", maar ook zoe-telaar¹⁶¹.

Toen kapitein Vandenbrande in 1644 bevelhebber van het Izabellafort werd, raadpleegde hij „den ingeniariis Coucke" aangaande de vervallen toestand van de Izabellasluis¹⁶². Het herstelwerk begon in de zomer van 1645. De sluismeesters van Reigaarsvliet reisden herhaaldelijk „naer het groote fort, omme toesicht te nemen dat het nieuwe sas, dat aldaer ghemackt wiert, soude ghevrocht gheworden hebben tot meerder dienst van het lant".

J. Henaux verrichtte wat graafwerk „aen de Plaeterie by het fort van Ste Isabelle". De sluisvliet buiten het fort voldeed niet. Landmeter Oktaviaan van Marissien bekeek „de nieuwe

sluusvliet, die ghemackt is by Adriaen Clayssins, ende aldaer bevonden dat deselve niet en was ghedolven volghende t'contractt". Hoewel de Izabellasluis aan het Landsbestuur behoorde, achtte Reigaarsvliet het nuttig om af en toe aan het onderhoud van die sluis mee te werken. Het waterschap heeft in 1648 „zes yseren ringhen ghelevert ande deuren vande sluuse upt groote fort" ¹⁶³.

Nadat op 30 januari 1648 de Tachtigjarige Oorlog beëindigd was, bleven het Donaasfort en Frederikfort met de sluis van Reigaarsvliet bij de Spaanse Nederlanden, de steden Sluis en Mude bij de Noordelijke Nederlanden. De sluisvliet van Reigaarsvliet verenigde zich even ten noordoosten van het Donaasfort met het overblijvende deel van het eigenlijke Zwin. Dit laatste mondde op het Nederlands grondgebied in de zee uit. De bedoelde afwateringsweg kreeg de naam St.-Donaasgat. 'Jan Ellieul tot Sluus' en Antoon Messiaen tekenden „een caerte figurative van de gheleghentheyte vande sluuse by sint Fredryck, met de aenwysinghe van de oude sluisvliet deser wateringhe" ¹⁶⁴.

Het Izabellafort bleef behouden, en J. de Henaux werkte verder als sluiswachter. In 1649 liet Reigaarsvliet de Hoekebrug herbouwen, en de zeewering bij het Izabellafort verzekeren: „tmaecken van een nieuwen dyck, nevens het sas van 't groote fort Ste Isabelle, tusschen de buytten halfvemaene ende Graefjansdijck, met het uuijtdoen vande buyse die aldaer lach inden ouden dijck jeghens thasegars; het maecken van een dam voor het rabodt, inde vaert van don Andreas Cantelmo, ant contrescherp van tselve fort".

Het waterschap volbracht nog een paar karweien ten voordele van de afwatering: „100 eenentwintich roeden (= 465 m) ghedolven van weder zyden inde vaert byde legherbrugghe; t'repareren van een buijse die lagh an t'sas upt

groote fort, ende die gheleyt in tshorre teynden de vaert van Ste Pauwels". Op 22 april 1650 besloot de watering „te voltrecken Graefjansdyck ontrent het groot fort, daer den doorsnid is gheweest, ter fortificatie by don Andrea Cantelmo" ¹⁶⁵.

„Jean Gijgo ende Pierre Vilain" verrichtten „het voltrecken van teynde van Graefjansdyck gheleghen buyten tgroote fort ghenaeemt St. Isabelle, beghinnende van oosten over, nevens de vaert van Cantelmo, streckende alsoo op een rechte streke tot inde contrescharpen van tvoorseyde fort". Het nieuw gebouwd eind dijk was 22½ R (86 m) lang; prijs per roede 15 g. 15 st. Na de dood van J. Henaux is P. Vilain 1 jaar sluiswachter geweest. In 1651 volgde J. Gigo hem op. De jaarwedde bedroeg 2 pd. gr. ¹⁶⁶.

11. Reigaarsvliet na de Tachtigjarige Oorlog

De dijk van de Cantelmolinie had op het zuid-einde, d.w.z. in het 10e Grev, een bocht van het Zwin van Greveninge afgesneden. Dit was een van de feiten, die reeds een paar jaren de afwatering hinderden. Pieter Maroux, pensionaris van het Vrije, reed op 25 maart 1651 „lancst de vaert van Cantelmo, tusschen de forten van St. Isabelle ende St. Donaes, int visiteren vande diepte vande selve vaert ende de waterpassen, tot suveren vande sluuse van Reygersvliet" ¹⁶⁷.

De betrokken waterschappen hebben de bestaande Vuile Vaert helemaal herwerkt en verbeterd. Reigaarsvliet deelt mede dat „upden 13en juny 1651, by cuere ende meentucht ghehouden inde vertreckcamere vanden landts-huuse vanden Vryen, wiert gheschoten tot neghen grooten uuytten ghemete, in welcke onkosten moeten contribueeren, ghemet ende ghemets ghelycke, de waterynghe van Grevenynghe

gheseyt Cleen Reygersvliet, item de geunierde waterynghe van Sheerbazelishouck ende waterynghe van Romboudtswerfve”.

Dit bijzonder geschot diende tot „tdelven van een nieuwe gheleet ten jaere 1651, gheleghen inde parochie van Westcappelle, onder het district vande waterynghe van Grevenynghe gheseyt Cleen Reyghersvliet, hem bestreckende van de sluuse nevens tgroote fort ghenaeemt Ste Isabelle, naer tfort de Sterre, ende vandaer crom ende al drayende naer tfort van sincte Fredryck tot inden nieuwen Zwene ofte Houckevaert”. Het graafwerk is op 21 juni aanbesteed, „ter interventie vande heeren ghecomitteerde”.

De aangehaalde tekst bedoelt niet dat een volledig nieuwe watergang aangelegd werd, maar wel dat de bestaande Hoofdwatergang in de meeste sectoren hergraven werd, en dat het zuideinde ervan aangepast werd. Van het Izabellafort tot het Schapersgat bedraagt de afstand ca. 3 km. Daarvan werden 1660 m herdolven. De eerste sektor liep langs de Platerie. Daar kostte het werk 25 sch. gr. per roede, omdat men had „bevonden gheen blyvende standt te connen houden, oirsaecke dat den annemer den bagghaert daeruytte commende heeft moeten legghen verre van tghedelf upt vaste landt”. Het vierde rek lag „nevens tfort de Sterre”.

De vijfde sektor liep van het Schapersgat 90 R zuidwaarts. Jan Desmidt heeft daar „uuytghemergheelt met helmen int zelve nieuwe ghedelf dat te ondiepe was”. Op het zuideinde van het vijfde rek maakt het Zwin van Greveninge een bocht met brede, moerassige oevers, „in een weyde vlaecte”. Daar hebben de mannen van J. Desmidt, zo goed als ze konden, 1660 m 'nieuwe waterganck ghedolfven'. De commissarissen wilden dit ruimingswerk niet verder doordrijven, „midts datmen alsdan daerin niet

conde delfven van twater, ende meenende dat tselve zoude diep ghenouch wezen”.

'De sesde bestedynghe' werd uitgevoerd door Willem Janssens. Deze heeft 365 m „ghedolfven deur traeuwe landt”, tegen 28 sch. 4 gr. per roede. Hier gaat het om een nieuw stuk watergang in het 10e Grev, op de westzijde van de Cantelmolinie, dat de afgesneden bocht van de Hoofdwatergang moest vervangen. Ten zuiden ervan ruimde M. Heyns het 7de rek. Deze verrichtte ook „het uuytdelfven vande buuse ligghende inden heerweck (= Nachtegaalstraat) ten zuudthende vande selve bestedinghe, ende tdelven van daer de nieuwe heulbrugghen gheleyt es, ende het upvullen vande vlercken vande zelve huele”.

„De achste ende leste bestedynghe by Ste Frederijck” was 840 m lang, en bedoelde het ruimen van de nieuwe watergang, die enkele jaren tevoren, om het fort heen, tot aan de vroegere sluis van Greveninge gegraven was. Een kaart uit 1773 noemt dit stuk waterloop een 'geleet gemackt 1651'¹⁶⁸. We geloven echter niet dat men tot 1651 gewacht heeft om deze laatste verbinding tot stand te brengen. Trouwens de geringe prijs van 4 sch. gr. per roede kan alleen ruimingswerk bedoelen.

De vernieuwde Hoofdwatergang van Greveninge veroorzaakte nog meer onkosten. Het waterschap betaalde 65½ pd. fr. „over den coop van drye ghemeten 57 roeden afgedolven int nieuwe gheleedt... vande beschaethede betaelt ande pachters van hemlieden vruchten ende ghebruyck van lande oversturt met de aerde”. De 'prisye' van de schade gebeurde in november 1651. K. Deprince leverde voor 111 pd. gr. hout „tot maecken van seven heulbrugghen over tvoorseide nieuwe gheleet... tot de palisaden ghemackt up Graefjansdyck nevens tgroote fort”. Pieter Devoyer uit Stalhille verschaftte 101 „ghewaterde eecken plantsoenen, die ver-

oirboort syn an de voorseyde palisade, tot zeven stuvers het stick"¹⁶⁹.

In de winter 1652-53 drong een stormvloed de sluisvliet van de Zwarte Sluis binnen. Sluismeesters schouwden op 3 januari 1653 „de schade vande dycken vande waterijnghe door den overvloed vande seewateren”. Dank zij de herstelwerken komen we te weten dat het Frederikfort nog steeds een garnizoen bevatte. De watering vergoedde 2 pd. 17 sch. aan „Sr de Millon capitein liggende up het fort van Sint Frederyck”.

Ook de Izabellasluis was door de storm van 2 januari 1653 aangevallen geweest. „Veel diverse personen vande prochie van Waestcappelle, Ramscappelle ende Cnocken” zwoegen, „beghinnende den derden lauwe 1653 omme te stoppen de gaten afgespoelt vande zee-wateren, ghecauseert door den hooghen vloed”. Ze verdienden 64 pd. gr. Andries Pietuin heeft „het rabot” aldaar tijdelijk afgedamd. Zijn mannen hielpen verder bij „het inlegghen vande hoofden met het sijncrijs, ende verhoofden vande selve, met het verlanghen vande selve dat gheschuert was vanden seevloet den tweeden january 1653”. Het zinkrijs en de staken kostten 36 pd. gr.¹⁶⁹.

Op 30 september 1653 schoot Reigaarsvliet 4 st. per gemet „ter cause van onkosten ghedoocht ande sluysen deser waterynghe by tfort van sinte Frederick int openen van diere, de welke gheleghen heeft derthien jaeren infructieulx, tsydert maecken vanden dam inde zoutte ten jaere 1641” (zie par. 10). Het timmerwerk werd, voor 414 pd. gr. „anghenomen ter haulche, inde vertreckcamere slandts vanden Vryen, upden 9en octobre 1653”, door K. Deprince. Aangezien de Zwarte Sluis weer opengesteld werd, nam Reigaarsvliet in oktober „Jan Tami-neaux als toezinder vande sluuse by sinte Frederick” in dienst. Zijn jaarwedde beliep 2

pd. gr.

De Izabellasluis werd verder in een goede staat gehouden. Het waterschap kocht „twee reepen” en „een langhe yser ketene om ande nieuwe schofduere”. „Jean Gigo rabotteur ende sasmester” kreeg 2 pd. gr. per jaar. De ontvanger betaalde 20 pd. gr. „ter cause van het weeren vande zee-wateren overgheloopen, ende ghebroken hebbende de halfmaene ende conterscherpen upde noortoostsyde van het groote fort ghe-naempt sinte Isabelle inde maent van novembris 1653”¹⁷⁰.

In 1654 timmerde K. Deprince voor 83 pd. gr. „het rabodt ofte schof met het staende ghebindt ende een houtten brugge liggende ende staende over het sars ofte sluyse nevens het groote fort gheseyt sinte Isabelle, twelcke ghebindt ende schof met de zelve brugge, het leveren ende maecken van een boeijsel opde buitenste vloerdueren, met de schijfhoofden, assen ende hantboomen, ende alle andere hout-tewerck aen synde, ende dienende tot het open ende neder winden van tvoornomde schof, es al soo ghepresen by Lauwereijs Schockaert”.

G. Busschop smeedde het ijzerwerk voor het 'voorseyde schof'. Metser Aarnout Bedts verdiende 6 pd. gr. „int verhooghen vande caye nevens het rabot staende upde sluijse by tselve fort”. De gelanden van Reigaarsvliet hadden reeds op 30 september 1653 besloten een sluiswachtershuis te bouwen. In 1654 verrichtte K. Deprince voor 35½ pd. gr. „het houttewerck van het huuseken staende by de sluyse van dese waterynghe by tfort van sinte Frederick”, en voor 65½ pd. gr. „de metserie met het pannedeck van t'voornomde huys ende kelderken”.

In de algemene vergadering van Pasen 1655 waarschuwden de sluismeesters voor het feit, „dat dese waeterynghe grootelycx was pericleterende, ter causen dat het fort van Ste Isabelle, door de zeewaeteren ten deele afghe-

spoelt, niet en wiert gherepareert". De gelanden besloten daarover „te spreken met d'heer Maerten de Gheldere, ontfangher vande fortificatie"¹⁷¹.

De tussenkost van de watering heeft een gunstig resultaat opgeleverd. Reigaarsvliet betaalde in 1655 een derde van het werk, dat Jakob Pyckaert in opdracht van M. Degheldere verricht had : „het aenghenomen ryswerck ende aerdewercken vande halfvemaene van het groote fort, die door de zewaeteren ten deele was afghespoelt"¹⁷². Vanaf 1656 kreeg J. Gigo 6 pd. gr. per jaar. Daarbij vernemen we dat de genoemde binnen het Izabellafort woonde. De watering heeft „reparatie ghedaen aen het huys vanden rabatur int fort van sinte Isabelle"¹⁷³.

J. Tamineaux was niet alleen sluiswachter, maar ook doeanebeambte. In de zomer van 1655 werd zijn huis door bandieten aangevalen. Een pensionaris van het Vrije ging op 26 juli zoeken naar „eenighe voetbranders, berooft hebbende het huys van Jan Tamieau, commis op de poste van Sincte Frederyck"¹⁷⁴. Op 14 augustus gaf de griffier een verslag „nopende de voetbranderie ghedaen aen Jan Tamineaux by soldaten van Sluys"¹⁷⁵. Na de aanslag op het Sluishuis herstelde de watering „deuren ende veinsters in thuus vanden voornoemden Tamineaux, die ghebroken waeren by de voetbranders"¹⁷⁶.

De dokumenten van Reigaarsvliet leren ons dat Hubrecht van Westveld in 1654 een polder won bij de Zwarte Sluis. De ontvanger stelde vast dat „de ghelände van Westvelts polder hebben voor desen accort gemaect mette sluusmeesters deser waeterynghe, over tleggen van een buuse om hemlieden wateren te suweren inde sluusvliet deser waeterynghe ontrent de sluuse bij St Frederyck, voor de somme van 2 l. gr. tsiaers"¹⁷⁷. Hij kon eerst in 1670 de datum van deze overeenkomst terugvinden :

„ingegaen synde tselve accordt Alderheiligen 1654"¹⁷⁸. Enkele jaren later besloot het waterschap „te excuseren het versouck by requeste ghedaen op den naeme vande ghelände in het polderken, ghenaeamt het Westvelt polderken, van te commen in unie met dese waeterijnghe"¹⁷⁹.

12. Westkapelle in het derde kwart van de 17de eeuw

Nadat in 1648 de vrede teruggekeerd was, konden de waterschappen meer zorg aan hun wegennet besteden. Reigaarsvliet begon de houten heulen door stenen bruggen te vervangen. Voor zover we weten is, te Westkapelle de brug over de Knokse Watergang in de Kalvekededijk, als eerste aan de beurt gekomen. Daar bouwde Geraart Coppet voor 31½ pd. gr. „eene steene brugghe"¹⁸⁰. De watering liet in 1649 een deel van de Knokse, de Noord- en de Zuidwatering herdelen. De Legervaart werd geruimd bij de Legerbrug en bij Pereboom¹⁸¹. Vanaf Reig 1650-51, f° 11v^o, ontmoeten we „Jooris Hoor-naert, smidt te Westcappelle".

De molens van Westkapelle waren in de troebelen omstreeks 1585-95 ten onder gegaan. Enkele jaren voordat de Tachtigjarige Oorlog ten einde liep, richtten de Westkapellenaren twee molens op : 1. de Zuid- of Dorpsmolen, 300 m ten zuiden van de dorpskom; 2. de Kalvekededijkmolen, 1 km ten noorden van de kerk. In 1651 werd de Westkapelse Watergang over een afstand van 920 m hergraven, en werden de meeste heerwegen te Westkapelle hersteld¹⁸². In 1651 bouwde Reigaarsvliet een „steene brugghe te Westcappelle by de nieuwe dorpsmuelen, over den zootwaterganck"¹⁸³. Twee personen kregen een strookje van de Brugse Heerweg in pacht, en bouwden daar een huisje. Gaspar Wittenheyns woonde op 30 R

(F 365) 100 m ten zuiden van de Dorpsmolen, de weduwe Servaas Inghels op 38 R (F 369) op de hoek van de Waterstraat¹⁸⁴.

Een ligger uit 1656 bewijst dat de wederopbouw, op de 708 R aan de zuidzijde van het kerkhof, niet zo vlug vorderde. We bespreken de onderdelen in dezelfde volgorde als in 1531 (zie hst. 1, par. 19): op nr. 1 werkte sedert enkele jaren de Smisse F; daarnaast bouwde Marcus Sobry een woning; 2. op de 60 R 'eene schuere'; 3. het Gasthuis en de Ziekenhuizen waren al lang verdwenen; 4. in de vroegere Kapellanie A woonde wagenmaker Jakob van Landschoot; 5. daarnaast „een woonste daer Michiel van Nieuwenhuyse inne woont”; 6. op het perceel van de vroegere Kosterie A stonden twee vervallen 'cleene huyskens'; 7. op de 201 R: „een huysken ende een schuerkin”¹⁸⁵.

Reig 1654-55, f° 13vo, vermeldt „Jan Dinghens, schipper te Westcappelle”; 1655-56, f° 42ro, herbergier „Anthone Vanderstricht tot Westcappelle”; 1656-57, f° 28vo, herbergier Karel Loys; 1657-58, f° 24ro, herbergier „Jacques Lambiot tot Westcappelle” (Leopoldus)¹⁸⁶. Vanaf 1657 pachtte Joos Decoster „alle de heerweghen vande prochie van Westcappelle”, ten behoeve van zijn schapen. De watering zond Kornelis Zeghers, officier van Westkapelle, uit om te zien „langest diveersche aders ende waeterganghen deser waetrynghe in Westcappelle ende Ramscappelle, offer geen dammen ende vlasroten en lagen inde selve waetergan-gen”¹⁸⁷.

Vanaf 1658-59 liggen de parochierekeningen weer voor. Toen bestond er een oorlog tussen Spanje en Frankrijk. De parochie omvatte 3.333 G 250 R. Het Vrije legde op 14 januari 1659 een bijzondere belasting „tot laste van alle de landen int Noorden... tot betaelen van het cryschvolck aldaer synde... de gone de wacht houdende int Noorden”. Anderzijds ver-

goedde het Vrije 28 pd. gr. wegens het leveren van „stroo, rugghe ende uuytdoen van waeghens”, en het „uuytdoene van pioniers”.

In de bewuste periode inde de parochie gemiddeld 25 tot 30 pd. gr. vanwege 'de thiendepachters'. Ook de neringdoenden werden belast. Jammer genoeg specificeert de ontvanger niet de namen en de beroepen. De parochierekening werd opgemaakt in de herberg van K. Loeys. Bartholomeus Benteyn ontving jaarlijks 3 pd. gr. om „het ayeren van het orlogie vande prochie”. Middelerwijl was er een proces hangende „jehens die van Cnocke”. Waarschijnlijk ging het om een grensgeschil¹⁸⁸.

De parochie nam verscheidene onkosten van de kerkelijke gemeenschap op zich: 3 pd. gr. aan pastoor W. Jennins, die „de gheestelicke” onthaalde „opden ommeganckdach vande prochie, commende vereeren de processie”; 13 sch. gr. wegens „t'doene vande pestmissen van St. Rochus”; 2½ pd. gr. wegens „de prysen om te distribueren ande joncheyt vande prochie”; „een aelmoesse van boter” aan de paters Rekolletten en Kapucijnen. Men betaalde de „wijn op Ste Nicolais dach 1658, int vergaederen vande gheëede vande prochie, naer ordinaire”.

Westkapelle verrichtte allerlei karweien en leveringen voor garnizoenen in het Noordvrije: „ses hoet rogghe met het backen voor de soldaeten van Damme”; „voeren vande bagaigie vanden capitain van Welden naer Uuytkercke, siecke soldaeten naer Brugghe”; haver en stro voor het Izabellafort; „sucrionen ende terwe anden comandeur van St. Donaes”, tussenkomen op „t' groote fort tot beletten vande rudessen vande ruytters vanden capitain van Welden”.

Enkele Westkapellenaren werden opgeroepen voor de wachtdienst. De parochie betaalde „een plaetse tot houden vande wacht”; „hout ende keerssen int houden vande wacht tot Cnocke ten jaere 1658”, in de herberg van A.

Decoster¹⁸⁹... „int houden vande wacht te Twee Speyen¹⁹⁰ ten winter 1658". B. Bentheyn was belast met het „doene van wachten opde torre, insinueren vande prochiewachten". Men schafte zich „buspoeder, loot ende anders" aan. Acht inwoners trokken in juni 1658 als pionier naar Nieuwpoort¹⁹¹.

In de volgende parochierekeningen komen enkele posten steeds weer voor, o.a. de uitgaven voor de geestelijken en het onderhoud van het torenuurwerk. Jan Maes verrichtte het „leveren ende schilderen van een nieuwen wyser opde torre". Smid Filip Hano maakte „een slot ande boeyen", en herstelde de „musquetten vande prochie". De parochie betaalde de vertering van de plaatselijke wachten en van verscheidene 'trouppen soldaeten'. Een paar Westkapellenaren hielden in maart 1659 de wacht te Twee Speien. Westkapelle schonk haver en brandhout „anden comandeur van St. Isabelle", graan aan de „den comandeur ende alpheres van St. Donaes". Jan Verlaere voerde „de bagaigie vande ruyters naer Blanckenberghe"¹⁹².

De oorlog tegen Frankrijk eindigde in 1659. Maar in het Noordvrije hield men verder de wacht. Ook de garnizoenen van het Isabella- en Donaasfort bleven ter plaatse. Westkapelle moest bijgevolg verder graan en voeder leveren¹⁹³. Omwille van deze leveringen vergoedde het Vrije in 1661 25 pd. gr. In maart 1662 verschafte de parochie paarden „tot vervoeren van een geschot ende anders uuyt fort van Ste Isabelle"¹⁹⁴.

De parochie hielp niet alleen 'de schole' en 'de horologie', maar ook het vergaderlokaal en de kerkklok onderhouden: „het vergieten vande metale pannen vande clocke van Westcappelle; indoene vande pannen vande clocke"; „het vermaecken vande glaesen vande camer vande prochie". Toen vergaderden de notabelen gewoonlijk bij K. Loeys¹⁹⁵.

In 1666 leverde de parochie stro „anden capitein Cochou int groote fort", en vervoerde „met twee waegens de bagaigie van soldaeten vanden capiteijn Hornes van t' groote fort". Partien kwam verteren bij Pieter Faes (Leopoldus) en K. Loys. Deze laatste verschafte onderdak aan de plaatselijke wacht. De parochie betaalde hem immers 9½ pd. gr. wegens de „leverynghe van drie houten elcken nacht ende twee keersens, tot houden vande wacht, 120 wachten, met camerhuere". Koster Pieter Declercq hield „de rollen dienende tot de wacht". Domien Descheemaecker ontving 2 pd. gr. „int vervolghen vande quaetdoenders op de prochie"¹⁹⁶.

In 1667 ontketende Lodewijk XIV de Spaanse Devolutieoorlog. Westkapelle betrok opnieuw de wacht te Twee Speien en Schipstale. Lenaart Deneve, de opvolger van de weduwe K. Loeys, herbergde de plaatselijke wacht. Twee boeren moesten „peerden vanden grave Sallazar, wesende de caroij ofte artillerie peerden... garsen". De parochie kocht 200 „schaillien tot reparatie vande torre". Descheemaker hield „de lantloopers ende quatdoenders" in het oog¹⁹⁷.

In 1668 streek een Spaanse legertroupe te Westkapelle neer. P. Fais ontving 4 pd. gr. wegens de onkosten van „de peerden ende voerliden van Stalhille, als zij de Spaignaerts brocbten". De parochie gaf 362 pd. gr. uit „over de fourrierementen van Spaignaerts, soo voetvolck als peerde volck van vijf diversche compaignien, als uuijtdoene van waghens ten jaere 1668". Mahieu van Doorne trad op als „taelman, ten tijde vande Spaignaerts". Het Vrije vergoedde 143 pd. gr. „over thouden vande Spaignaerts".

Westkapelle hield de wacht 'opde prochie', te Koolkerke en 'ande Crackeelbrugge'. Het moest zijn bijdrage leveren in de brandschatting die de Franse vijand eiste. „De quote van dese

prochie inden uuytcoop vanden Marquis de Crequij" bedroeg 149 pd. 6 sch. gr.¹⁹⁸. De parochie leende 100 pd. gr. „tot betalen van brantschat anden viandt". Ze moest in juli 1669 104 pd. gr. bijdragen „tot egaleeren vant logement vande Spaingnaerts in het Noortvrije".

Officier K. Seghers deed „het uuyttroupen ende schreven vande wachten". Partien vertoefden bij de weduwe L. Deneve, P. Faes en Laureins Osten¹⁹⁹. De parochie betaalde het logement „vanden grave Marchein". Vanaf 1669 ontving Anthonis Bouchout 3 pd. gr. wegens „het stellen vande horologie". Ook de Westkapellenaren begonnen het kaatsspel te beoefenen. Een paar parochianen verteeden 3 pd. gr. „int catsen omme den silveren bal tot Dammé"²⁰⁰.

Nadat Spanje en Nederland in 1664 de grenslijn van 1648 preciezer afgebakend hadden²⁰¹, gaf het Vrije aan Westkapelle de opdracht tot het „beterden vande nieuwe landen ghecommen aen sijne Majesteits zijde byde leste lijmytscheijdinghe tusschen de selve (= Spanje) ende de Heeren Staten van Holant". Deze post werd voorlopig niet vergoed, „totdat sulen ghereguleert worden de drie hondert ghemeten, ende dat sal ghedecideert syn met wie sy zullen contribuieren". Feitelijk ging het, zoals we in paragraaf 14 zullen zien om 385G 30 R die bij Westkapelle zouden geannexeerd worden.

Het Vrije vergoedde 168 pd. gr. wegens „het logement ruytterie vanden 25 8bre 1670 tot ende met 21 9bre daarnaer". De parochie leverde een wagen „tot vertransporteren Spai-gaerden naer Thoroudt". Een andere afdeling ruiters trok „van Westcappelle naar Uuytkercke". Enkele partijen vertoefden bij P. Fais en Jan Dasseville (Kroon). De laatstgenoemde ontving 3½ pd. gr. „van tsynen huijse, te jaeren 1668, 1669 ende 1670, ghehouden

thebben courps de garde ende de daghelicxsche wacht bijde prochianen bij ordre vanden collegie", en 3 pd. gr. omdat hij van 1667 tot 1670 stro leverde „tot slapen ende logieren alle passerende soldaten met de heure van sijne camere".

Anderzijds schonk P. Faes op 6 december de wijn, „alwanneer als naer oude costuijme ver-gaederen den heere pastor, hoofman, kerck-, disch-, aerm- ende onze lieve vrouwe meesters, mitsgaders alle andere gheëde vande prochie". Ondertussen haalden de kaatsers een succes. De ontvanger betaalde de vertering bij Jakob van Landschoot te Ramskapelle „int beschijncken vande compaignie, als de prochianen van dese prochie hebben ghewonnen het silver houvijser ten jaere 1670"²⁰².

13. Ramskapelle in het derde kwart van de 17de eeuw

De Vrede van Munster beëindigde wel de vijandelikheden in het Noordvrije, maar de oorlog tegen Frankrijk bezorgde toch nog last. De parochianen kwamen samen bij Cesar van Landschoot (Hazewind), „soo int monsteren, alarmen, alsook int opnemen van wercklieden omme te senden naer Veurne". Het Vrije vergoedde 74 pd. gr. „ter cause van tuuytdoen van wercklien ende peerden voor de stadt van Ieper, ten jaere 1600 neghenveertich". De jagers van Defondrati kwamen weer op bezoek. Er passeerden „soldaeten van Amborgh naer Oostende".

De hoofdman reisde een paar keren naar Brugge om te klagen over „de waterynghe ter causen vanden dyenst vande sluyse van groot Reygersvliet". Anderzijds bestond er een „proces jehghens die vande prochie van Oostkercke". We vernemen enig nieuws aangaande een gemeenschappelijke activiteit. De parochie be-

taalde de „presentatie ghegheven ande busschieters op heiligh Sacramentsdagh ten jaere 1649”²⁰³. Hoewel deze tekst niet het uitdrukkelijk bewijs levert, menen we te mogen aannemen dat in 1649 de ommevang weer in voege gebracht werd.

Ramskapelle gaf zijn deel in „thouden vande wacht opden seekant int Noorden”. Vier parochianen moesten te Heist de wacht houden. „Cornelis Stevens, torrewachter van dese prochie”, stond op zijn post. De goeverneur van Sluis kreeg nog steeds zijn fooi. Het jaarlijkse onthaal van „de busschieters op heilich sacramentsdagh” ging door bij J. Maes²⁰⁴. De volgende parochierekening bevat ongeveer dezelfde vermeldingen. De parochie betaalde de vertering van allerlei „soldaeten, tmaecken vande wacht, ende van eenighe jaegers vanden gouverneur”. De hoofdmannen vergaderden bij „Sander Houdemarck, tavernier tot Westcappelle, doen sy ontboeden waeren ter causen van topendoen vanden dam bij Sluys”²⁰⁵.

Het Vrije vergoedde 25 pd. gr. „over het udoen van pyoniers tot veroveren van de stadt Duynckercke ende Grevelynghen” in augustus-september 1652. Het „opnemen vande pyoniers om te gaen naer Duynckercke” gebeurde bij Michiel Degheeter. De hoofdmannen reisden naar Brugge „int resolveren van t’uutdoen vanden dam by Peereboom, ter presentie van nogh d’hoofdmannen van Heyst, Knocke ende Westcappelle”²⁰⁶.

De ontvanger stipt aan „dat die van Dudzele hun syn aantreckende eenighe landen, die nochtans worden ghesustineert te ligghen in dese prochie”, nl. ca. 44 G proost- en vrijland. Deze percelen vormen de westelijke helft van het 68e Reig. De parochie besloot dat men „die vande prochie van Dudzele sal betrecken in rechte”. De hoofdmannen van Ramskapelle, Westcappelle en Heist spraken te Brugge nog-

maals over „affaires vande waterynghe van groot Reygersvliet”²⁰⁷. RPR 1654-55 verschaft geen bijzonder nieuws.

Te Ramskapelle bestonden er in 1655 drie herbergen. De parochiezaken werden besproken bij Lenaart Ramburgh. Partien „zoo te peerde als te voet” vertoefden bij J. Maes. De parochies betaalde de vertering bij M. Degheeter „inden allarme om te ghaene naer Heyst in july 1655, midtsgaders als het is gheweest brant binnen desen dorpe, over een courtoysie van beschyncken aende goone hebbende gheblust den zelven brandt”. We kunnen deze vuurhaard niet situeren. Met de toelating van het Vrije werden de „wijnckeliers, tavernyers, t’hiendeheffers ende andere” belast „ter causen van hunne negotiatie”. Dezen protesteerden bij het Vrije. Te Dudzele werd 1½ pd. gr. verteerd „ten ommeganck, byde gilde vande prochie van Ramscappelle”. Blijkbaar had de schuttersgilde haar activiteiten hernomen²⁰⁸.

De neringdoenden moesten in 1656 toch hun belasting betalen. Ziehier hun namen : smid J. Heyns, wagenmaker Marin van Landschoot, molenaar Filip Devriendt, winkelier Joos Kokebaert, de herbergiers J. Maes, M. Degheeter en L. Ramburgh. De winkelier deed de torenwacht. Er passeerden enkele partijen²⁰⁹. In 1657 trad Maarten Pollez in de plaats van J. Heyns. „Cornelis Hebbrecht, beenhauwere van synen style”, vestigde zich te Ramskapelle; ook Jakob Devleghelaere, „aengecommen officier”. Deze verrichtte „t’uuytroyen ter kerckstichele diveersche kerckgeboden”. De hoofdmannen van Knokke, Heist, Westcappelle en Ramskapelle vergaderden bij „Maie Sanders, taverniere tot Westcappelle, tot trecken resolutie omme het uuytdoene vanden dam te Peereboome”²¹⁰.

Nadat de Spanjaarden in 1658 bij Duinkerke een nederlaag geleden hadden, was het Brugse Vrije verplicht maatregelen te nemen om zijn

grondgebied te beveiligen. Ramskapelle betaalde 21 pd. gr. voor „de wacht int Noorden”, en 84 pd. gr. voor „het cryghsvolck int selve Noorden”. In de zomer van 1658 verwittigde J. Maes „de personen houdende de wacht opden zee-cant, Stalhillebrugge, Vulvlabrugge midtsgaders te Beckaf”, en in het voorjaar 1659 is de wacht „opgegaen te Beckaf, Schipstaele ende Nieuweghe”²¹¹.

De wachters gingen in de winter schuilen bij „Jacques Vandekerckhove, tavernier totte Twee Speyen”. J. Maes verschaftte „buscruidt ende loot tot houden vande wacht”. Hij herbergde enkele partijen, o.a. „twee Inghelsche capitainen, met ontrent 30 mannen treckende naer Nieuwpoort in juny 1658”²¹². De Vrede van de Pyreneeën beëindigde in 1659 de oorlog.

Totdantoe had koster P. Vandermeersch onderwijs verstrekt. In 1659 nam men „meester Laureyns Vaucoy” in dienst. Hij kreeg 1 pd. gr. „ter causen vant leeren vande kynderen deser prochie, midtsgaders over synen dienst inde kercke inde goddelycke diensten”. De parochie kocht 1 pd. 13 sch. gr. „brandthout ten behouve vanden armen vande prochie, by forme van een aelmoese”²¹³. In 1660 besteedde dismeester Jan Plateel 4 pd. gr. „tot onderhoud van veele aarme lieden, die van ghebreck souden moeten vergaen, ter causen den disch deser prochie van seere cleene incommen is”.

HE, p. 154, verklaart dat Heist in 1660 begon de ommegang van Ramskapelle bij te wonen. Dit wordt bewezen door de post : vertering bij „Jooris Gheleyns, tavernier deser prochie, door de prochiaenen ende gilde vande prochie van Heyst, tot verheeren vanden goddelicken dienst ende processie deser prochie opden 15en oughst 1600 t'sestich”²¹⁴. Het volgende jaar trok Ramskapelle naar Heist : vertering bij „Quyncten Brouckaert, tavernier tot Heyst”, na de processie van 1661. En na de ommegang

van Ramskapelle gingen „de gilde vande prochie van Heyst”, en „de ghilde vande joncheyt deser prochie” zich verfrissen bij „Carel Brocket, tavernier deser prochie”²¹⁵.

In 1662 bedroeg de oppervlakte van de uitgebate gronden 1667 G 145 R; daarvan lagen 1307 G 4 R onder het Vrije. Drie personen werden „tavernier deser prochie” geheten : Jakob van Landschoot, J. Maes en Joris Scholaert²¹⁶. Het jaar 1664 verschaft geen bijzonder nieuws. In 1665 betaalde de parochie 3 pd. gr. vertering bij J. van Landschoot „int maecken vande corporaelschepen, ende overe tgaene van te dachvaerden diegene moesten commen op de wacht, ende overe teere van eenygh landtloopers die ghevanghen gheweest van de wacht, ende overe huere vande kamere met eenygh leverynghe van stroo”.

De lijst van de neringdoenden luidt als volgt : „Cornelis Dylle, muelenaere van synnen stille”; smid Maarten Labaere, wagenmaker Jan Behaghel, kleermaker Bruno Quintens, beenhouwer K. Hebbrecht, de winkeliers J. Kokenbaert en L. van Ramburgh, de herbergiers J. Maes en J. van Landschoot²¹⁷. RPR 1665-66 boekt een vertering van 4 sch. gr. door „den offycier van Heyst en Dudsseele, aen hunnen ghejont vanden hooftman en ghemeene prochiaenen, voor sorge te draeghen van eenygh ghevecht den omganckdach 1665”.

De Devolutieoorlog verplichtte het Vrije weerom zijn grondgebied te beschermen : „maecken vande rollen ende corporaelschepen; kooopen van cruydt ende loodt voor de wachten : opnemen van pionniers naer Dixmude”; wacht houden „op de vaerdt naer Plasschendaale” in april 1667. Jakob Tristram, de berijder van het ambacht Dudzele, verrichtte „het verdryven vanden vagabonden, bedelaers ende vremde passanten, schauwen van voetbrugghen”. Daarop zorgde Paulus Defranse voor „het repareren

van eenen voetwegh ende legghen van eenighe brughstocken om te kommen naer Brughe"²¹⁸.

In 1668 droeg Ramskapelle bij „tot conservatie van het Noorden ende in redemptie ofte uytkoop van het wintergarnisoen”, en de „wachten op de vaerdt van Oostende”. De parochie betaalde het eten en drinken van „de Spaensche cavallerye ten jaere achtzestigh” en het verblijf van „de Spaensche infanterye, ghekommen zynde naer het vertreck vande cavallerye, ghe-logiert gheweest hebbende inde herberghe deser prochie”. De ontvanger deed onkosten in de zaak „contra Michiel Rousseau schaeper, ter causen van hem te doen vertrecken vande prochie”²¹⁹.

Het Vrije vergoedde in 1669 324 pd. gr. wegens „het logement vande Spaensche cavallerie” en infanterie in mei-juni 1668. De parochie betaalde 485 pd. gr. aan enkele boeren omwille van „de houdenisse van soldaeten, uuytdoen van waghens ende peerden tot voeren haerlieden bagaige” in mei-juni 1668. Ramskapelle droeg 85 pd. gr. bij voor de „redemptie van een generael rafraissement voor het gheheel legher vanden hertoghe van Orliens”. J. Maes onderhield „het maken vande rollen ende corporaelschepen vande wacht”²²⁰.

Nadat de landmeters Jan Plante, Hendrik Delaporte en Jakob Lootins de nodige topografische dokumenten onderzocht hadden, besliste het Vrije op 28 september 1669 dat de betwiste 41 G 136 R „alsnu bevonden te ligghen in Ramskapelle”. Deze percelen vormen de westelijke helft van het 68e Reig. De parochie omvatte voortaan 1719 G 17 R, waarvan 1329 G 247 vrije landen. Dudzele moest 100 pd. gr. 'restitutie' aan Ramskapelle betalen²²¹.

In 1671 ontving de parochie 29 pd. gr. „ter causen van het logement vande cavallerye op dese prochie ten jaere ende inde maenden van

octobre ende novembre 1600 tseventich”. Daarop verdeelde de ontvanger 71 pd. gr., aan de boeren, die de bedoelde ruiters gelogeed hadden. De hoofdman onderhandelde te Brugge „ter causen van het different van eenighe landen in questien met die van Oostkercke”²²².

Een nota in de ommeloper vermeldt deze betwisting. Ramskapelle maakte aanspraak op een paar percelen in Oostkerke, op de oostzijde van de Dwarsader, en Oostkerke op grond in Ramskapelle, op de westzijde van de waterloop. Na een onderzoek door J. Lobrecht besliste het Vrije dat alleen de Rode Schuur met 3 G 287 G (A 440-41) in het 53e Reig aan Oostkerke toekwamen, „waerbij die van Ramscapelle hebben afgestaen tregt dat zij pretenderen in het 52 begin”²²³.

Tengevolge van „de aggreatie van daeten 3en 7ber 1672” vergoedde Ramskapelle aan Oostkerke de belastingen, die het ten onrechte op de bewuste percelen geheven had. De vergadering van „de ghilde deser prochie, ende joncmans int vereeren vande processie ten omme-ganck daghe 1672”, gebeurde in de herberg van Frans Hasebroeck. Bij het begin van de Hollandse Oorlog werden enkele parochianen opgevorderd „naer Dixmuyde om te wercken aende fortificatien”²²⁴.

De parochierekening 1672-73 verschaft geen nieuws. Vanaf 26 december 1673 betrokken Ramskapelle en Heist „de wacht op de post bij t'fort Ste Donaes”. Ze betaalden samen „de camerheure dat de corps de garde gheweest is op de post aen het huysen bij t'fort van Ste Donaes”. Ze stonden ook „op de post ghe-naempt jehens over Houcke”. De parochie hielp betalen omwille van de toestand in „het suytquartier, door de troubelen van oorloghe ende groote contributien”²²⁵.

Het Vrije gaf 74 pd. gr. als „recompense ter causen van het uuytdoen pionniers ende wae-

ghens ten jaere 1600 vierentseventich". Maar Ramskapelle betaalde 100 pd. gr. in „d'oncosten causa wachten ende anderssins in het Noorden". Het leverde 4 pioniers en 3 wagens met elk 3 paarden en 2 knechten. De 'torrewacht' ging uitrusten bij J. Maes²²⁶.

„De contributien vanden jaere 1673 tot met 1600 vijftentseventich" beliepen 1520 pd. gr. De parochie leende 300 pd. gr. om „het eerste payement vande contributie" tijdig te kunnen betalen. In de zojuist vermelde periode betaalde Ramskapelle 1530 pd. gr. belasting aan het Vrije. Anderzijds vergoedde het Vrije 261 pd. gr. „ter causen vande wachten ghehouden in het noortvrye", en 9 pd. gr. wegens „het doene van torrewacht". In de herberg van Adriaan Peckier verbleef „een partye Duytsche soldaeten". De hoofdman onderhandelde te Westkapelle „ter causen vande deurvaert van het zas van Perreboome"²²⁷.

De parochie schonk haver aan de goeverneur van Damme opdat „hij niet en soude laeten loopen eenighe troupen soldaeten op de voorsyde prochie, omme daer doore te ontgaene alle schaeden ende hostilyteyten, waer inne dese prochie ghedreyght was". Men zond „ses waeghes met drye peerden ten dienste van het legher voor St. Thomas" (= St.-Omaars). „Het uuytdoen vande waeghens ende pioniers" gebeurde bij J. Maes. Daar vertoefden „diversche partyen soldaeten, soo ruyterie als infanterye". „By bryeven van mandamente vanden heere intendant le Peletier" betaalde Ramskapelle 186 pd. gr. aan „Talon ontfangher vande Fransche contributie tot Cortrycke", nl. „het vierde jaere contributie", over de periode 16 oktober 1676 tot 2 september 1677²²⁸.

Het Vrije vergoedde 124 pd. gr. wegens „het uuytdoen van eenen wagen met drye peerden ende twee pioniers voor Charelleroy ten dienste van syne majesteit van Spaignien" in 1677, en

18 pd. gr. voor de pioniers van 1678. Daarop gaf de ontvanger 142 pd. gr. aan de betrokken boeren en pioniers. De parochie betaalde 301 pd. gr. „aen monseigneur de Sitigny, ontfangher vande Fransche contributien ende een reprisaillie tot Corterycke", nl. „het vyfde jaer contributie". Nieuwe 'fusiquen' voor de pioniers kostten 4 pd. 12 sch. gr.

A. Perquier werd bezocht, „soo byde savegarden als Hollandtsche ende Duytsche partyen, mitsgaders by moeretroepen, soo fransche als spaensche opde prochie gheweest ten jaere 1678", en J. Maes „byde Hollanders, maior van Damme ende meer andere", in februari-augustus 1678. Het troepenverblijf woog zwaar op de inwoners. De ontvanger registreert een aantal gebruikers, „die insolvent ofte fugityf syn, den meerderen deel gheruyneert ten tyde vande Hollanders, ende swaere lasten"²²⁹.

In 1678-79 verrichtte Ramskapelle de volgende karweien: „leveren van twaelf hondert hout, maecken ofte leveren een corps de garde voor de wacht vande Hollanders, leveringhe van keerslucht ende stroy; voeren eenighe soldaeten naer Lisseweghe"²³⁰. De ontvanger meldt dat vele parochianen „ten jaere 1678 groot overlast hadden gheleden vande Hollanders, ende bykans teenemael uuytgheput ende ten deele gheruyneert waeren". „Jan de Wulf, aermmeester deser prochie", betaalde het „begraeven van diversche arme persoonen ende vremdelinghen op de prochie ghestorven ende niet hebbende ten besten, oock dat het incommen vanden aermen (= Armendis) niet soufisant en is om de aarme lieden te onderhouden"²³¹.

14. De Hollandse Oorlog te Westkapelle

Toen in 1672 de oorlog tussen Nederland en Spanje enerzijds, en Frankrijk anderzijds uit-

brak, lieten de Spaanse overheden enkele grenssteden versterken. Het Vrije vergoedde enkele ponden wegens „t'uuijtdoen van mannen tot wercken ande fortificatie der stede van Dixmuidje”. De kustwacht werd weer ingericht²³².

Tengevolge van het vele troepenverkeer verbleven verscheidene partijen in de herbergen van L. Osten, Marin van Cabbeke (Kroon) en P. Fais. Bij deze laatste gebeurde „het maken de corporalschepen ende rollen vande jeghenwoordighe wachten”. De parochie bekostigde „keersen tot de torrewacht, t vermaken de musquetten deser prochie”. Westkapellenaren betrokken „de corpsdegarde tot Beckhaf”, van 24 december 1673 tot 28 januari 1674. Op 19 januari leverde P. Faes drie tonnen bier, „alswanneer gheschiet is den alarm opden zee-cant, daerin vergadert gheweest hebben bij de twee hondert prochianen”.

Nadat pastoor W. Jennyns in 1672 gestorven was, verkregen zijn erfgenamen 13½ pd. gr. „in voldoenynghe vanden coop vande orologie, ontrent de 25 jaren gheemploijeert gheweest sijnde bij dese prochie, sonder recompense ghedaen te hebben”²³³. A. Bouchout onderhield verder het torenuurwerk. Koster Pieter Declercq, „houdende de schole” vroeg „een toeleggh van vier ponden grooten, ter causen vant onderwijsen vele kijnderen van cleene ghestaethede voor geene ofte seer cleenen loon, mitsgaders over sijn ommeganghen ordinaire”. Dit verzoek werd verdaagd.

Hoofdman Nikolaas Vandenberghe ontbood „de doctoren Willaijs ende van Mulem, om te visiteren eenighe doode lichaemen ende siecke personen, of die niet en waeren besmet met contagieuse sieckte, omme dies in corten tijdt seer vele menschen waren sterfvende”. Op verzoek van de parochie maakte Jan Messiaen in 1670 „eenen ommeloper van alle de landen ghelegghen in dese prochie, conforme domme-

loopers vande waterynghe”²³⁴.

In 1674 bezetten de Westkapellenaren de reeds bekende wachtposten. L. Ostens leverde „cruijt ende loot, keersen ende houdt tot de torrewacht”. In de Kroon A maakte men „de corporaelschepen vande wachten, in den alarm ten tijde vanden grooten vorst ... ten tijde vanden alarm gaende ende commende op den extraordinairn post vande wachten tot Nieuweghe te wijnter voorleden”. De kommandanten van het Izabellafort, het Donaasfort en Sluis kregen „een gratuiteit ... beter ghedaen als ghelaten”.

Het Vrije vroeg een grotere bijdrage voor de wacht langs de Oostendse Vaart en op de kust : „tot betalen de gagien vanden souverain met sijn volck, ende andere oncosten vande wachten”. Om die reden begon de parochie in 1673 „de personen neerijnghe doende” te belasten. Dezen moesten samen 12 pd. 17 sch. gr. opbrengen, maar ze weigerden, zodat het parochiebestuur de zaak voor de raadskamer van het Vrije bracht²³⁵.

De post „t'binden vanden nieuwen ommeeloper vande prochie” vestigt onze aandacht op het landboek „van alle de landen ghelegghen inde prochie van Westcapelle, mette gone die geannexeert sijn ten jaere 1652”²³⁶, wylen deel van St. Anne ter Muyde, met specificatie vande vrylanden, proostlanden ende canonynclanden”. We moeten echter eerst het geannexeerde deel van de parochie Mude bespreken. J. De Smet meent dat in 1608 een deel van het gebied van St.-Anna, dat Spaans gebleven was, bij Westkapelle gevoegd werd. Hij steunt zijn bewering op een verkeerde interpretatie van een zinsdeel uit RV 348, Rek. 1607-08, f° 1ro, nl. „met St Anne ter Muden ten Vryen es gebleven”²³⁷.

Deze formule verschijnt reeds in RV 347, Rek. 1606-07, f° 2ro, en bedoelt de verpachting

van de „zettinghe ende pointynghe” van het Vrije in het ambacht Oostkerke. De volledige zin luidt als volgt: „Oostkercke ambacht, te wetene Oostkercke prochie, Ste Cathelyne buuten Damme, ende Westcappelle, met St Anna ter Muden ten Vryen, es ghebleven up” 760 pd. par. De bewuste belasting van het ambacht werd reeds enkele jaren globaal verpacht. De geciteerde zin vermeldt uiteraard alleen de parochies die onder de rechtsmacht van het Vrije vielen, en bijgevolg niet de stadsgebieden Damme, Hoeke en Mude. J. De Smet had niet opgemerkt dat, van het gehele grondgebied van de parochie Mude, de ene helft in het Vrije, en de andere helft onder stadsrecht lag.

Vanaf RV 367, Rek. 1626-27, f° 2ro, werd de belasting van het Vrije in het ambacht Oostkerke bepaald bij 'appointement'. Deze toestand duurde tot 1662. RV 402, Rek. 1661-62, f° 2ro, laat zien dat voor elk van de bedoelde parochies een eigen som vastgesteld werd, behalve voor „Ste Anne ter Muyden: neant”. Men kon de bijdrage van de parochie Mude nog niet precies bepalen, omdat ca. 300 G van het stadsgebied, volgens de definitieve grensafbakening, binnen de Spaanse Nederlanden vielen. Maar het deel van Mude, ten westen van de Cantelmolinie, werd in 1662 bij de parochie Westkapelle gevoegd. Deze gebiedsaanwinst uitte zich in RV 6113, RPW 1662-63, f° 1ro: de vrijlanden groeiden aan tot 3.152 G 153 R (zie ook par. 12).

In opdracht van het Vrije verrichtte Westkapelle in 1671 het „beterden vande nieuwe landen ghecommen aen sijne Majesteits zyde, byde leste lijmytscheijdynghe tusschen deselve ende de Heeren Staten van Holant”. Het Vrije vergoedde die onkosten niet „totdat sullen ghereguleert worden de drie hondert ghemete, ende dat sal ghedecideert syn met wie sy sullen contribueren”²³⁸. Die zaak werd kort daarop

geregeld. Landmeters bepaalden de precieze oppervlakte van twee sekties: 1. het overblijvend deel van de parochie Mude ten oosten van de Cantelmolinie; 2. het overblijvend deel van het stadsgebied aan de westzijde van de rijksgrens. Die twee stroken vormden voortaan de nieuwe parochie St.-Anna.

RV 412, Rek. 1671-72, f° 2ro, verklaart ten slotte aangaande St.-Anna, dat „van dese prochie, byde laste limytscheydynghe, is bevonden aen desen lande toe te commen 607 ghemeten”. Deze gronden zijn niet, zoals J. De Smet meent, tot 1673 zonder bestuur gebleven. De feiten zijn verlopen als volgt: 1. in 1662 moest de parochie Mude haar gebied ten westen van de Cantelmolinie aan Westkapelle afstaan; 2. in 1672 won deze verminkte parochie aan haar oostzijde ca. 300 G stadsgebied. De nieuwe parochie St.-Anna is, in deze nieuwe vorm, tot ca. 1795 blijven bestaan.

Volgens de nieuwe ommeloper van 1674 bestond Westkapelle uit de volgende onderdelen: 1. de oorspronkelijke parochie Westkapelle: 2786 G 108 R vrijlanden; 279 G 234 R proostlanden; 277 G 56 R kanunniklanden; samen 3.342 G 98 R; 2. het in 1662 geannexeerde deel van Mude: 385 G 30 R. Nieuw totaal: 3.728 G 138 R.

Het nieuwe landboek van Messiaen werd, wegens de zojuist besproken problemen, eerst in 1674 gepubliceerd. De landmeter vermeldt in de meeste gevallen de bewoner of de uitbater van 1670. Messiaen steunt helemaal op de ommelopers van de wateringen. Samen met hem overlopen we de bewoning omstreeks 1670. We houden dezelfde volgorde als in hst. 1, par. 24.

In het 44e Reig stonden alleen „dhofstede metten bogaerde daer Jacques Segers woont” (A. Dhondt) en „dhofstede daer Adriaen Adriaens woont” (F 543), in het 43e Reig „de ver-

vallen hofstede" bij de Hoge Wal A. Het 48e Reig : 1. „dhofstede metten bogaerde genampt den Vogelensanck, die Charles Philips open hout"; 2. „dhofstede metten bogaerde daer Paesschier Abels woont". Het 49e Reig : 1. Dierik Brunfaut (G. Van de Sompele); 2. Joos Lombaert (R. Bonte); 3. geen bewoning; 4. Joris Koeman (F 269); 5. Karel Philips baatte ook de hoeve op F 291 uit; 6. Passchier Emaus (F 302). Het 24e Reig : 1. A. Adriaens had ook de hoeve K. Van Zandweghe; 2. Passchier Abels (Jozef Dendooven).

Het 23e Reig : „dhofstede metten bogaerde daer vidua Jan Haeck woont 1670" (Respagne) en Ten Poele met Joris Hemschote. We vinden geen bewoning meer in het 50e en 42e Reig, in het 51e Reig Klaas de Reulx op het Hof ter Zale B. In het 34e Reig bleven drie hoeven over : „hofstede daer Pietre Dingens woont" (E 584); Adriaen Valenborst (R. Deruwe); Hendrik Dinnecourt (R. Schramme). Geen bewoning meer in het 29e Reig. Het 28e Reig : Maarten Degraeve (Blauwe Poort). Het 27e Reig : hoeve Marc Heuse (D 93). Geen bewoning in het 35e en 36e Reig. Het 18e Reig : Jan Vanhove op Kalvekete. Geen bewoning in het 16e, 17e, 19e en 20e Reig. In het 21e Reig vinden we Kornelis Vandenberghe op de hoeve E 100, en de hoeve op E 120 (A. Willems). Geen bewoning in het 41e Reig.

Het is echter spijtig dat we, ook met de ommeloper van 1674, niet de volledige inhoud van de dorpskom kunnen bepalen. Hieronder situeren we de bewoners, voor zover het landboek dit mogelijk maakt. De weduwe Michiel van Nieuwenhuysse baatte de Dorpmolen uit. Op de plaats van de vroegere Smisse C bevond zich de Wagenmakerij A. Tegenover de kerk woonde Joos van Heulendonck (E 329-30), Laureins Hoste op 13 R (E 335) (nu Fernand Moyaert), „den orgelist van Westcappelle" op

20 R (E 336), d.w.z. op de zuidoosthoek van de Westweg²³⁹. Op de noordoosthoek van de Westweg stond het „huys daer Cornelis Segers woont", nl. 85 R (E 378-80); daarnaast woonde Klaas Tyl op 85 R (E 384-86); vervolgens Anthonis Vanderstricht op 102 R (E 387-92). Op de zuidoosthoek van de Molenweg B Jakob Degeeter (E 393-94), Jan Wulfaert op de hoeve langs de Molenweg B.

In het 37e Reig vooreerst „twee woonsten genampt Nobis, daer Joris Segers ende vidua Groote Pier 1670 woonen", daarnaast „twee woonsten, Adriaen Desayere ende vidua Paulus Vandekerckhove 1670". De bewoners langs de Dorpstraat, van noord naar zuid : 47 R, Jakob Derycker (E 397-98); 80 R, „twee woonsten", nl. Jan Heyns 40 R, en Jakob Cornelis 40 R (E 399-403); 25 R, Joos Marisael (E 404); 34 R, „herberghe daer meester Pieter Faes woont 1670 (E 406)"²⁴⁰; 32 R, Jan Vanhoute (E 409).

Het perceel van 37 R was in vier stukjes verdeeld : 19 R, Jan Dasseville, „synde de herberghe genampt de Prince van Oraignien", d.i. de Kroon (E 410); 9 R, Pieter Vandembeke (E 411 noord); 10 R, „thouckhuys genampt 3 Conijngen", Frans Bril (E 411 zuid); 9 R, Willem Jansens (E 413). Langs de Hoekestraat : 215 R, Jan Vandekerchove; het Gildenhuis. In het 38e Reig woonde Karel Verschave naast de Pastorie. In het 39e Reig wordt de bewoning niet gespecificeerd op de 698 R. Verder vinden we alleen „dhofstede daer Jan Hansens woont" (E 500 west).

De bewoners buiten de Kalveketedijk. Het 7e Reig : weduwe Jan Haeck (Opschote); Willem Soens (A 112-14). Het 6e Reig : Jan Hendricx (Dujardin). Het 5e Reig : geen bewoner. Het 4e Reig : Jakob Vanhoute (A 242). Het 2e Reig : geen bewoning. Het 1e Reig : Jan Dhont (Palingstede). Het 15e Reig : geen bewoning.

Het 4e Vo : Jakob Cappelens (Vandewalle). Het 2e Vo : Joris Dewilde (Kleine Keuvel). De bewoners van de watering Greveninge in Westkapelle : 8e Grev, Willem Vanhoute (Vandepitte); 7e Grev, Anthonis Thybout (V. Snaawaert) (C 568); 12e Grev, Adriaan Vereecke (Hoge Boom); 13e Grev, Willem Moens (M. Gheleyns); 14e Grev, Anthonis van Loo (L. Braet); 28e Grev, Adriaan Schouteet (Vier Ambachten). Geen bewoning meer in de Baes-polder en de Schellebank²⁴¹.

Het aantal hoeven bedroeg ca. 45, nl. 6 in Greveninge, 7 ten noorden van de Kalveketedijk, 30-35 binnen de dijklijn en rond de dorpskom. De in 1670 vermelde grotere en kleinere hofsteden zijn nagenoeg degene die nu nog bestaan. Verder wijzen we erop dat de landmeter de woningen op de wegen en de dijken niet moest registreren, o.a. het Vliegend Paard en de Nachtegaal. Algemeen gezien was sedert 1576 (hst. 1 par. 24) niet alleen het aantal hoeven verminderd, ook de oppervlakte van de boomgaarden was enigszins ingekrompen. Die twee feiten vonden hun oorzaak in de oorlogen en overstromingen van de periode 1580-1650.

In december 1675 betaalde Westkapelle 559 pd. gr. in „d'oncosten vande wachten jehghens d'invasie vanden Franschen viandt int quartier vant Noorden". De parochie inde 859 pd. gr. „ter causen vande Fransche contributie", en wegens „d'oncosten causa uijtdoen van 150 waghens ten dienste van sijne magesteit". In deze opdracht leverde men enerzijds 5 paarden en 1 wagen met 2 knechten, anderzijds 2 paarden met 1 knecht voor „de waghens van Ste Anne ter Mude". Het Vrije vergoedde 145 pd. gr.

De torenwacht ging verder door. Anderzijds verschaftte men eetwaren „opde post vande wacht" aan de „prochianen inden generalen alarme". Er werden 7 pd. gr. verteerd bij M.

van Cabbeke „in twee distincte andere alarms". Bij de genoemde hield men „de vergaderinghge int resolveren van het Sas tot Peirboome". Anthonis Laveyne timmerde „het nieuw dack vande schole toebehoorende ende staende in dese prochie, voor desen bij haer ghedaen maken, opdat de kijnders vande prochianen bequaemlicker moghen onderwesen ende gheleert werden". 'Tegheldecker' Jan Dekonynck legde „het dack vande vermelde schole"²⁴².

Op het Brugse Vrije lagen zware lasten. Omwille van „de fransche contributie ... de contributie van wegghen den intendant vanden conynck van Vrankrijck, ende dit op het vierde jaer vande oorloghe, sijnde dit 1676", en omwille van „tlogement vande peerden ende oorloghvolck vanden Prince van Braguen", betaalde Westkapelle 3257 pd. 12 sch. gr. De parochie was verplicht 600 pd. gr. te lenen, omdat het ging om een „pressante betalynghe". „Den coopman Verplancke", die het geld naar Kortrijk droeg, kreeg 2,5 %. De neringdoenden konden niet langer weigeren hun aandeel in de oorlogsschattingen bij te dragen, en de tiendepachters werden zwaarder belast.

De parochie deed nog meer onkosten in verband met de oorlog : de vertering van partijen „Hollandtsche soldaten" in juni 1676; de „uyt-coop van vele partijen militairen, soo ruijters als Spaensche ende Duijtsche"; 4 hoet tarwe aan de goeverneur van Damme „omme te ontgaen vele theiren van partijen soldaten"; „een tonne bier an soldaten van Sluijs ende St. Do-naes"; de vertering „int annemen vande waghens naer St. Omaerts"; L. Ostens verschaftte „sijn camer tot corpsdegarde" en „tot de wacht jehghens de voleurs". Ondertussen waren een zevental gebruikers, door het betalen van de contributie, 'insolvent' geworden²⁴³.

De „fransche contributie ende represaille op het vijfde jaer van oorloghe, inghegaen 16e

october 1677", bedroeg 274 pd. gr. Aan het Vrije betaalde Westkapelle 481 pd. gr. „ter causen van de remonte vande waghens ende peerden weghens dese prochie ghedaen, soo met legher vanden Prince van Oraignen naer de stadt St. Omaerts in april 1677, als mede de gone ghegaen in tlegher voor Charleroy in september ende october des selve jaer". De volgende posten kostten samen 260 pd. gr. : het aankopen van paarden en wagens en het huren van voerlieden voor Charleroy; „de dacheuren vande spaniers ghedient hebbende binnen de steden van Brugghe ende Damme te maerte 1678".

In maart en april verschaftte de parochie „vleijs, boter, wijn, bier ende ander provisie inde keuken van sijn Excellentie den generaal Aijloa der Hollandtsche troupen van hoorloghe, tsijnder logement op Dudzeele". De generaal had het zo gewild „in platse van logement van soldaten, vande welcke hij heeft beghert deselve prochie vrij ende exempte te houden". De goeverneur van Damme kreeg 4 hoet tarwe „opdat hij sijne soldaten niet en soude laeten loopen ende theiren".

Op 31 mei en 1 juni 1678 voerden de boeren inderhaast stro en haver „onder de stadt Sluijs ten oirbare vande Spaensche ruijters aldaer ghelegghen ende gheinbarqueert, ten eijnde de selve militairen sich des nachts niet en souden hebben verspreit ten uijtcante van dese prochie, ende aldaer niet gheravaceert en souden hebben". Er werden 42 pd. gr. verteerd bij L. Ostens door de soldaten en „de sauvegarden ten tijde vanden generaal Aijloa op dese prochie", en 20 pd. gr. bij M. van Cabbeke in „de passaije vande Spaensche ruijters naer Sluijs", en wegens de „wijn in tractement vanden voornoemden generaal". Het „loten tot vinden de pionniers" gebeurde bij P. Fais. Willem van Houte verschaftte een „camer voor corpsdegarde".

Het bedrijf van de neringdoenden werden

met het gebruik van 108G gelijkgesteld. We ontmoeten „Jan Kinion ghereelmaker" (E 337-41) en „Pieter Rudders timmerman". Het Vrije vergoedde 271 pd. gr. voor de wagens te St.-Omaars, 200 pd. gr. voor de pioniers te Charleroy, en 8 pd. gr. die Westkapelle, bij het leveren van paarden, aan „de prochie van St.-Anne ter Muiden" betaald had. „De suver porté vande venditie vande peerden, weder ghekeert van het legher, ende te vooren bij dese prochie ghecocht", bracht 44 pd. gr. op²⁴⁴.

De Vrede van Nijmegen besloot in 1678 de Hollandse Oorlog. De Franse contributie verviel. De overheden gaven het bevel om het Izabellafort te slechten²⁴⁵. Westkapelle verrichtte „t voeren canon uijt het groote fort". Maar de officieren van het Donaasfort en Sluis moesten verder tevreden gehouden worden. Af en toe vertoefde een Hollandse partij bij de weduwe L. Ostens of bij Klaas Thiel (Gildenhuis).

A. Delaveine herstelde „het huijs sijnde de schole, competerende dese prochie, met de leveringhe van een langhe tafel dienende ande jonckheit inde selve schole". We ontmoeten „Dierijck Sarron, smidt in dese prochie". Het ontspanningsleven hernam. De parochie betaalde de 15 pd. gr. „theire vande prochianen int winnen den silveren bal". We vermoeden dat de bewuste wedstrijd te Westkapelle zelf gehouden werd²⁴⁶.

Het troepenverkeer was fel verminderd, maar de parochie hield verder de wacht „tot beletten het acces vande militairen ende andere landtloopers". 'Andries Rossel smidt' herstelde „de musquetten vande prochie, met drie haken tot de tafels inde schole". „Mijnheere d'Amarijn, gouverneur int fort van St. Donaas" kreeg jaarlijks 3 pd. gr. De parochiezaken werden besproken bij „Adriaen Soetaert, tavernier int dorp" (St.-Joris). Men betaalde 13 pd. gr. aan Klaas Demoor „over de leveringhe van een

vaendel, ghedaen maken om, door de gilde vande jonckmans deser prochie, vereert te worden de processie opden ommeganck dach ende andere publijcke feesten, twelcke sal blijven ter directie ende ciraet vande prochie"²⁴⁷.

De parochierekening 1680-81 brengt geen bijzonder nieuws. In 1682 bedroeg „de volle grotte van dese prochie” 3723 G 128 R; daarvan lagen 3.171 G 171 R onder het Vrije. „Marijn Cabbeke matser” ontving 2½ pd. gr. „causa ghemaect thebben een nieuwen hoven inde schole toebehoorende dese prochie”. Jan Deryker kreeg 8 sch. gr. „van des nachts vanden watervloet vermaent thebben al de prochianen te gaen stoppen de doorbroken dijcken” (zie par. 20). Er werden 29 pd. gr. verteerd bij Cabbeke en Soetaert „inde daghen dat de ghe-meenten hebben ghevrocht tot het stoppen vande doorghelbroken dijcken door de zee, ... oock bijde 25 spaniers ghesonden vant suijtquartier”²⁴⁸.

In de vredige tijd tussen twee Franse oorlogen legden de Westkapellenaren zich toe op het kaatsen. De parochie betaalde de vertering van enkele inwoners in het Gildenhuis, omdat „dese inghesetene hebben ghewonnen opde prochie van Ramscappelle een silver houfijser voor prijs, ende dit gheschiet sijnde voor den troubele des tijdts”. De parochie betaalde 47 pd. gr. „van fourierijnghe van het regiment Spanniaerden ghekommen op dese prochie den 12. december 1682, ende vertrocken den 13. dito naer Heyst, ende vandaer naer de stadt Oosthende”. Maar het Vrije vergoedde 28 pd. gr. „ter causen van het fourierement van een regiment Spanniaerden op dese prochie ghekommen uijt de stadt Sluijs den 12 december 1682”.

In 1683 vielen de Fransen weer Vlaanderen binnen. Opnieuw kwam de veiligheid in het gedrang. Hoofdman Klaas Vandenberghe betaalde „diversche aerbeiders dewelcke, op het

versouck vande prochianen, hij heeft alle nachte ghesonden naer de vaert van Oosthende, om bequamer de prochianen t'hebben commen adverteren ten tijde vanden meesten troubbel, indien de Fransche deselve vaert hadden ghepasseert”. De parochie heeft enkele „spaniers, ten dienste vande conijncklicke Magesteit, inde maendt van september 1683 ghesonden int fort van Ste Donaes”²⁴⁹.

Het Vrije beveiligde een deel van zijn grondgebied door de Oostendse en Sluise Vaart tot een verschanste linie om te vormen. De betrokken parochies betaalden in 1683 een belasting „ter causen van doncosten vande wacht, ghehouden op de zijrivieren van Oosthende ende Sluijs, teghen den Franschen vijandt, alsmede over de contributie gheimposeert gheweest sijnde van deselve vijanden”. N. Thiel leverde „een voer brandhout ende kerssen ghebruijck ten tijde vande wachten in desember 1683 ende januarij 1684”. De wachters verbleven in de herberg van Cabbeke en in het Gildenhuis.

De oppervlakte van de 'vrye landen' bedroeg te Westkapelle nog steeds 3171 G, maar in 1684 vond de ontvanger het nodig om eraan te herinneren dat in de genoemde gemeten zijn „begrepen eenighe landen deel wesende, van ouden tijden, van St. Anne ter Muden”. Hij bedoelde de 385 G die in 1662 geannexeerd werden. Voor het algemeen welzijn schonk de parochie geld en gevogelte aan de officieren van het Donaasfort en van Sluis „om faveur ende dienst te becommen in tijdt van noodt”²⁵⁰.

De Vrede van Regensburg verplichtte in 1684 de Fransen zich terug te trekken. In de volgende jaren passeerde slechts af en toe een partie soldaten door Westkapelle, o.a. „militairen van Niepoirt in february 1685”. De zware belastingen hadden enkele gebruikers 'insolvent' gemaakt. Sommigen verlieten hun bedrijf. In 1684 noteerde men 41 G vage grond²⁵¹.

15. De Negenjarige Oorlog te Westkapelle

In 1686 werden de neringen geschat op 37½ G. Maar in 1687 moest de parochie restitutie doen aan enkele „personen neirijnghe doende, ende sijn woonende ter heerlichede vanden Prooschen ende Canonijnckschen ten dorpe van dese prochie”, omdat de genoemde twee heerlijkheden voortaan zelf de belasting inden. Het ging om K. Dhulst (Leopoldus), Jan Boudens, weduwe L. Ostens en Jan Kinion²⁵².

Lodewijk XIV, die ten koste van alles zijn grondgebied wilde uitbreiden, richtte zich in 1688 tegen de Liga van Augsburg. Hij ontkende de Negenjarige Oorlog, die onnoemlijk leed over de Zuidelijke Nederlanden bracht. Dadelijk inde het Vrije een belasting „causa wagt int Noorden”²⁵³. Westkapelle hield weer de torenwacht. Bij Soetaert vertoefde „een partije Hollanders passerende met afghehaelde peerden vant Frans quartier”. Het bedrijf van „meulenaers, herberghier, wagemaker, smidt ende wijnckeliers” op het Vrije, gold 23½ G. We vernemen niet de naam van de bedoelde neringdoenden²⁵⁴.

De parochie betaalde 73 pd. gr. „theyrynghen, gedaen op dese prochie den 23en ende 24en meye lestleden, door een troupe van ontrent de vierhondert mannen Hollantsche militairen ghecommen uyt Sluys, ende sigh ten dorpe deser prochie hebben doen tracteren met rigeur”. Daarop verschaften men de goeverneur van Sluis „een last haver voor syn peerden omme, by desen middel, te voorkomen aen sulckdanighe extorsien te laten gheschieden op dese prochie door syne militairen”. Ook de goeverneur van Damme kreeg geschenken, „op belofte van dat hy soude wederhouden syne soldaeten van dese prochie”.

In maart 1690 eiste het Vrije „drie peerden van remonte ten dienste van syne magesteit”. De

parochie betaalde belastingen voor „de peerden van artillerie... de wachten opde vaert naer Oosthende”. De Fransen bevalen in mei 616 „rations haver ende hoy”, en in december 519 rantsoenen te leveren. De parochie kocht 17 „hoedt en drie vaten haver, dat bedraghen deselve 519 ratiën”, alsmede het vereiste hooi. Westkapelle en Ramskapelle bezetten samen „de corpsdegarde tot Beckaf”²⁵⁵.

De Franse militaire overheden deden zware sommen betalen. Om daaraan te voldoen leende de parochie 549 pd. gr. in 1689, en 615 pd. gr. in 1690. Er passeerden talrijke troepen door Westkapelle. Men zag partijen „met paspoort vande commandanten van Sluys ende van Oosthende; een groote partye Spaensche soldaeten uyt Oosthende, met schriftelick order vanden gouverneur aldaer”, en nog meer groepen.

Het Vrije eiste veel geld voor de wacht op de Oostendse Vaart. Westkapelle was verplicht een grote som geld te lenen, om de belastingen te kunnen betalen. Maar het schepkollege vergoedde, o.a. 119 pd. gr. omwille van de leveringen aan „het legher ontrent Brussel in maerte ende april 1691”. De parochie verschaften toen 2 wagens, 4 paarden en 2 knechten samen „met het nieuw Ste Anne ter Muden”. Anderzijds moest Westkapelle 5 wagens, 13 paarden en voerlieden leveren. „Jacob Maryet smidt” (Smisse E) herstelde de wagens.

In januari 1690 heeft hoofdman Pieter Spae een paar inwoners „uytghesonden naer Stalhille, Lisseweghe ende Brugghe tot informeren d'invasie vande Franschen int Noorden, midtsgaders ande gone ten selven tyde hebben ghevroght in het breken van het hys vande feste int fort ste Donaes”. De opgeëiste voertuigen „syn wederom ghekeert opden 20 en 21 april” 1691. De parochie verkocht algauw de wagens en de paarden tegen 177 pd. gr. „De coopsommen vande peerden, waeghens ende toebe-

hoorten" hadden 290 pd. gr. bedragen, en de knechten hadden 41 pd. gr. gekost²⁵⁶.

De Fransen veroverden in het voorjaar van 1691 een groot deel van Henegouwen en Namen. Het Spaans garnizoen van Mons werd uit zijn standplaats verdreven. Deze troepen kregen onderdak in enkele dorpen van het Noordvrije, o.a. te Knokke en Heist²⁵⁷. Westkapelle betaalde pachtgeld voor het huis van Denis Goderis, „int dorp, hetwelcke in april 1691 tot in meye daerna door die vande prochie was ghebruyckt gheworden voor loghement van officieren militaire Spanniaerden vant garnizoen van Mons”.

„Het quoyer van het logement” van „den maistre de camp don Gonsalis de Jacon, met seven compagnien van syn regiment ghedient hebbende in Mons”, loopt van 23 april tot 7 mei 1691. Het verblijf kostte in het geheel 290 pd. gr. De inwoners kregen de volgende vergoeding per dag en per persoon: een soldaat of een vrouw 1 sch. gr.; een kind 6 gr.; een 'sergeant in pied' 1 sch. gr.; een 'alferis in pied' 2 sch. gr.; 'de adjudanten' 3 sch. gr. „voor den mayor, voor elck vande vijf capitainen in pied ende alferis collonel” 3 sch. 4 gr.

Af en toe logeerden geallieerde troepen te Westkapelle. Bij Dhulst en Soetaert werden 22 pd. gr. „den voorleden wynter op dese prochie verteirt door een partye van hondert ende dertich Enghelschen soldaten met d'officieren ghecomen uyt Damme”. Andere partijen verteerden 13 pd. gr. bij Pieter Turfhoop. Er „is op dese prochie ghearriveert opden 21en october 1692 een compagnie cavallerie van het corps onder de commande vanden brigadier Boncourt vande Staten van Hollandt, ende ten selven daghe savonts vertrocken bij accordt met den capitain vande selve compagnie”. Dit verblijf kostte 12 pd. gr., als „recognitie ofte uytcoop in leverynghe van haver aenden capitain”.

Daarna „is dese prochie ghelogiert ghewor-

den met een ander compagnie cavallerie van veertich mannen onder het commande vanden capitain luitenant Hooghevent ende luitenant Jan van Herten vande Staten van Hollandt”. Dit logement duurde van 9 tot 15 november 1692. „Elcken soldaet met syn peerdt” kostte 7 sch. gr. per dag; som 104 pd. gr. Men schonk 26 pd. gr. „aenden grave van Horne, den luitenant colonel, quartiermeester, ende Gille Legras, alle militaire tot Sluys, opdat die sy souden wederhouden hun militaire garnisoenen van aldaer uyt dese prochie”.

Hier bespreken we eerst de belastingen van het Vrije. De jaarlijkse 'uutsend' bedroeg 938 pd. gr.; „de contributie van het generael Noortquartier 166 pd. gr. op 25 januari 1691, 720 pd. gr. op 5 februari, 248 pd. gr. op 27 september, 226 pd. gr. in november, 377 pd. gr. in januari 1692, 136 pd. gr. in maart. De lijst van de opgeëiste voertuigen: „eenighe peerden ende waghens ende arnassuere ghedient hebbende int legher by Mons in april 1691... inden legher byde stadt Namen ten somer 1692”. In de campagne van 1692 leverde Westkapelle 10 waghens met paarden en voerlieden.

De twee smeden van Westkapelle, A. Rousset en J. Mareyt, besloegen de paarden. J. Kinion verrichtte „ghereelmakerswerck tot arnassure vande peerden 1692”. Robrecht Wybau maakte „vier waghens houppels”. De parochie moest 12 'spaniers' zenden „inde fortificatie vande stadt Veune”.

„De Fransche contributie op het derde jaer vanden oorloghe, synde 1691”, eiste 14 sch. 10 gr. per gemet; som 1350 pd. gr. Westkapelle was verplicht te lenen 2.000 „guldens oude permissie wisselgheldt, bedraghende in ouden cours ende in ponden schellijnghen grooten 333 pd. 6 sch. 8 gr., daartoe ghevought het verhoogh in courant ghelt tot thien stuyvers te ponde”, 27 pd. 15 sch. 6 gr.; daarna nog 2.000 g.

De parochie kon enkele sommen geld rekereren. De openbare verkoop van de wagens en de paarden na de campagne van 1691 bracht 58 pd. gr. op, na de campagne van 1692 169 pd. gr. Men behield echter 7 paarden en 4 wagens „om de prochie te cunnen dienen in daenstaende campagne vanden somer 1693”. De parochie bekostigde „het uytwijnteren vande seven overgehoute peerden”.

Het Vrije vergoedde 110 pd. gr. omwille van het vervoer dat Westkapelle en Mude, van 22 maart tot 19 april 1692, samen geleverd hadden. Westkapelle gaf dus een deel aan Joos Turfhoop, ontvanger van „de prochie St. Anne ten Vryen”. Op 28 december onderhandelde Westkapelle „met die vande prochie St. Anne ter Muden, nopende elx te betaelen quote inde Fransche contributie vande landen resorterende onder Waestcappelle, ende deel van het oude St. Anne ter Mude”.

Het Vrije hield een strenge controle op de beschikbare paarden. Ferdinand Haesebrouck, officier van Westkapelle, ontving 2½ pd. gr. „causa opnemen alle de peerden ende volens in dese prochie, ende het maken vande lyste volghens de placaten van syne Magesteit”. Dezelfde werd belast met het „apprehereren Catheline Jouwé, die seker brandtsticht hadde ghedaen ende haer bevolen in vanghenisse in Brugghe”. We vernemen verder niets over deze zaak²⁵⁸.

In 1692, het 4de jaar van de oorlog, eiste „het mandement vanden intendent Baignols tot Ryssel” de volgende betalingen en leveringen: 1. de 'ordinaire contributie', 1721 g. 17 st.; 2. „den stuyven te gulden”, 86 g. 1 st.; 3. „een sauvegarde generael”; 60 g.; 4. „twee sauvegarden particulier”; 60 g.; 5. „10 coeyen tot 24 guldens elck”, 240 g.; 6. „565 rationen fouragie”; som 2.506 g. 18 st., d.i. 417 pd. 16 sch. 4 gr. „permissie ponden grooten”. De ontvanger stipt

aan dat deze last ook lag op de percelen, „welcke in oude tyden hebben gheweest deel vande prochie St. Anne ter Mude”.

Het mandement van „den commissaris L. Dury tot Corteryck” beval op 5 februari 1693 3.150 rantsoenen voeder „te leveren binnen Corteryck”. Elk rantsoen moest bestaan uit 20 „pondt hoy, ende van een ratie haver daervan de neghen maecken een ragier van tvoorsejde Corteryck”²⁵⁹. Op 5 december eiste Dury 4200 rantsoenen naar Kortrijk te voeren. Geen wonder dat Westkapelle 1297 pd. gr. moest innen.

Daarnaast moest de parochie haar deel bijdragen tot de 280.000 g. „onkosten vande wagens ende pionniers ghedient int legher ten somer 1692”. Om die reden inde de parochie 1797 pd. gr. Daarnaast vergoedde het Vrije 800 pd. gr. voor het vervoer, dat Westkapelle in de campagne van 1692 verricht had²⁶⁰. Hier vertoont ons verhaal aangaande de wederwaardigheden van de Westkapellenaren een hiaat, omdat de parochierekening 1693-94 ontbreekt.

In 1694 bezetten de Fransen een groot deel van zuidelijk Vlaanderen. Daar plunderden en brandschatten ze de weerloze bevolking²⁶¹. Het Noordvrije ontkwam voorlopig aan een dergelijke ramp, maar liep toch het gevaar om hetzelfde lot te ondergaan als de streek rond Roeselare, Tielt en Kortrijk. Ondertussen legden de twee strijdende partijen loodzware lasten op de bewoners van noordelijk Vlaanderen.

Het Brugse Vrije inde, van augustus tot mei 1695, vanwege Westkapelle 1602 pd. gr. als aandeel in het onderhoud van het Spaanse leger, „omme alsoo te ontgaen het logement ofte cantonnement van diere op het platte landt”. De ontvanger noteert dat deze belasting gelegd werd ook op de 385 G 30 R, „die op sconinckx syde syn ghevalle byde limytscheydynghe, ende met dese prochie contribuieren in alle de lasten, soo van uutsenden, contributie als binnecosten”.

Daarnaast betaalde de parochie 1407 pd. gr., als deel in „den uitkoop van het cantonnement ofte logement vande troupen in het oost ende noordkwartier”.

Op 1 augustus 1694 kwam het bevel tot „leveringhe van fouragie int magazyn tot Brughe, tot subsistentie vande cavallerye van syne majesteit, ghedeurende het wynter garnisoen, de nombre van 1248 rations fouragie, ider ratie bestaende in twee bonden hoy, weghende ider 8 lb. brughs ghewichte, ende een ratie havere, dies de eenendertich maecken een Brughschen hoet”. In dit magazijn, dat door Karel Willays beheerd werd, moest Westkapelle op 31 december nog 1248 rantsoenen aanvoeren. Deze hoeveelheden voeder kostten honderden ponden grooten. De parochie kreeg de opdracht om in augustus-september 3 wagens, 9 paarden en voerlieden te verschaffen, en ca. 20 pioniers te zenden „tot fortificeren Dixmude”. De 9 aangekochte paarden kostten gemiddeld 30 pd. gr. De parochie rustte de wagens uit, en gaf de mannen voorraden mee.

De Franse 'contributie ordinaire', die in april 1694 te Rijsel betaald werd, bedroeg 452 pd. gr. Duc de Bagnol eiste op 5 mei: 1. 1721 g. 17 st. contributie; 2. 86 g. 1 st. als stuiver per gulden; 3. 60 g. voor een algemene sauvegarde; 4. 60 g. voor twee particuliere sauvegarden; 5. 10 koeien van 24 g.; 565 rantsoenen voeder voor 399 g; som 2.506 g. 18 st. = 452 pd. 6 sch. 8 gr. 'permissie wisselgheldt'. Dury beval op 27 januari 1695 de „prompte leveringhe binnen Cortrycke” van 1400 rantsoenen, „ider ration bestaende in 15 lb. hoy, 10 lb. stroo ende een ratie havere, dies de neghen maecken een rasiere der voorseyde stede”. Deze eis kon ot 934 rantsoenen 'ghereduceert' worden.

De 9 G 277 R van het Sterrefort werden vanaf 1694 ook belast, zodat het geannexeerde deel van Mude voortaan 395 G 7 R groot was.

De ontvanger van Westkapelle herinnert eraan dat die percelen „contribueren met dese prochie, ende deel syn vande prochie St. Anna ter Muden... boven de vierhondert 80 ghemeten liggende op Staeten bodem”, d.w.z. aan de oostzijde van de rijksgrens²⁰².

De militaire activiteit in zuidelijk Vlaanderen veroorzaakte een druk troepenverkeer en „thaire partijen soldaeten”. Bij N. Thiel, Zeger Beens, J. Salemoen, P. Turfhoop en A. Roussel aten en dronken, van mei 1694 tot maart 1695 tientallen groepen geallieerde soldaten. Op 31 mei schonk men 3 pd. gr. aan 4 „Hollandtsche officiers met 33 soldaeten ende seven peirden gaende naer Sluys”, en op 19 juli 3 pd. gr. aan „den maior Merode”. Op 11 september verscheen „een partye Inghelschen van 70 mannen met eenighe peirden, die aldaer vernachtende hebbende vertheirdt” 8 pd. gr.

De parochie is op 18 oktober door „den collonel St. Amand ghedwonghen gheweest te leveren, binnen de prochie van Oostkercke, aen een regiment soldaeten aldaer ghelogiert, ses tonnen bier, vier waghens, midtsgaeders 12 peirden tot transporteren vande siecke soldaeten ende bagagie naer Sluys”. J. Soetaert verschaftte het bier. J. van Huelendonck vervoerde de tonnen „opden 18 8bre 1694 by nachte”. De volgende dag reden hij en twee boeren „van Oostkercke naer Sluijs int voeren van bagagie”. Op 17 december betaalde men 7 pd. „aenden Franschen partysan Verstraete, omme te ontgaen de ghedreyghde executie militaire ende represaille”.

Op 10 januari 1695 schonk de parochie gevogelte en 19 pd. gr. aan „den nieuwen gouverneur van Sluys”, als „eene recognitie met belofte dat hy soude wederhouden syn partyen soldaeten”. Met hetzelfde doel kregen de gouverneur van Damme en Donaasfort een fooi.

Op 28 februari heeft men „broodt ende caes ghelevert aen de soldaeten, die vanden generael inde duynen ter jacht was ghecommen”.

De boven opgesomde betalingen en leveringen werden enigszins verlicht door de vergoedingen vanwege het Vrije. Deze instantie gaf 166 pd. gr. als „recompence van 2496 rations fouragie ghelevert in het magesyn tot Brugge ten dienste vanden cavallerie van syne Majesteit ten jaere 1694”, en 265 pd. gr. voor het in 1694 verrichte vervoer. De paarden en de pioniers zouden in 1695 vergoed worden.

Vanzelfsprekend legde de parochie een flinke belasting op de grondgebruikers, de tiendepachters en de neringdoenden. Ziehier vooreerst „de neirijnghe ten Vrijen”: molenaar Jan Duyck, smid J. Maryet, wagenmaker Pieter Desmit, schoenmaker Gillis Houtekiet, herbergier P. Turfhoop (Leopoldus), „Jan Salemon tavernier ende cuyper”. Joos Turfhoop en Jan Vanhove hielden een 'schaepdryft', de laatstgenoemde had ook „het bedryf vande Calvekeetedyck”. De neringen „ten proosschen ende canonnickschen”: smid Jan Meersman; wagenmaker Pieter Baulin; Andries Roussel „smit ende herberghier”; metser Pieter Debaey; gareelmaker J. Kinnion; herbergier N. Thiel; herbergier K. Dhulst en zijn opvolger Z. Beens; de winkeliers Kornelis Oosterlinck, Adriaan Haelendonck, Jan Boudens²⁶³.

16. De Negenjarige Oorlog te Ramskapelle

Het Vrije heeft in 1680 27 pd. gr. „gherecouvreert van twee Hollantsche capitainen, ten jaere 1678 met hemlieden compagnien gheloopt gheweest hebbende op dese prochie”. De parochie vergoedde 24 pd. gr. aan 15 boeren, „tot secourse vande swaere lasten ghesupporteert door het logement vande Hollandtsche soldaeten ten jaere 1678”. Drie gebruikers wa-

ren „teenemael insolvent”²⁶⁴. Ook de parochierekening 1681-82 boekt enkele insolventen.

Een kortstondige inval van de Fransen liet enige invloed gelden te Ramskapelle. In 1683 werkten 5 parochianen „aende fortificatien van Damme”. De parochie betaalde 840 pd. gr. in „d'oncosten vande wachten op de vaert, Fransche contributie”. Men leende 289 pd. gr. „omme daarmede te betaelen het eerste payement vande Fransche contributie, dat contant besproken was in den accoorde ghemaect met de Franschen over de contributie int Noortvrije”.

Om deze contributie tijdig te kunnen voldoen, was de ontvanger verplicht „te ontfanghen vande ghemeenten deser prochie eene groote quantiteyt Zeeus gelt ende cluytten”. Bij het uitwisselen van deze munten leed hij een verlies van ca. 10 pd. gr. De parochie betaalde de „dagheuren van torrewachten, coopen van cruyt ende loot, bewaeren vande kerckedief”. We weten niet om welk geval het gaat²⁶⁵. We vernemen een paar gegevens over het gemeenschapsleven: „repareren vanden trommel deser prochie” (1685-86); „eenen nieuwen standaert” gekocht (1686-87).

In de rustige jaren na de oorlog van 1683-84 doolden heelwat personen rond, die door de zware oorlogsschattingen van de laatste decennia helemaal verarmd waren. Het stelen nam een steeds grotere omvang aan. Blijkbaar had men het op de kerken gemunt. Op 13 juli 1686 hielden schepenen van het Vrije te Knokke en Oostkerke een „veue du lieu vande kerckbraecke ende dyfte aldaer ghebeurt”. Op 18 augustus verzamelden ze te Ramskapelle „informatien raeckende de kerckdiefte aldaer ghebeurt in juli 1686”²⁶⁶.

Nadat de Negenjarige Oorlog uitgebroken was, werd Ramskapelle door het Vrije 'ghepraemt' om het Noorden te helpen bescher-

men. Op 5 maart 1689 leverde de parochie een paard „aenden maistre de camp don Augustyn Urtado de Mendoza”. Daarnaast eiste „syn excellentie don Francisco Anthonis de Agurto, het contingent deser prochie over het accoord ghemaect met die van Dudzeele ambacht over den uuytcoop van het logement vande compaignie vanden voorseyden capitain”, nl. „don Juan Bernardo Triest, onder het regiment vanden heere maistre de camp don Francisco de Alvelde”²⁶⁷.

In 1689 leende Ramskapelle 280 pd. gr. om de belasing van het Vrije en „de leveraers vande fouragie van haver ende hoy” te voldoen. De parochie betaalde 738 pd. gr. Franse contributie. Ook in 1690 eisten de twee strijdende partijen grote sommen. Het Vrije vorderde 'artilleriepeerden', 10 hoet haver en 655 rantsoenen voeder. De goeverneur van Damme kreeg „eene courtousie tot beletten van t'loopen vande partyen van garnisoen”. Enkele parochianen werden opgeroepen „inden allaerme opde vaert”.

J.B. Delaporte „bryder van Dudzeele ende Lisseweghe ambachten”, kreeg 2 pd. gr. „ter causen van het sorghe draghen van schaede aende vruchten ende verdryven van lantloopers”. De vooraanstaanden vergaderden bij Kristoffel Devriendt na het „vereeren vande processie opden ommeganck dagh ten jare 1689”. Andere parochianen lesten hun dorst bij Jakob Perneel „ten jaere 1689 int schieten vande prysen ten huysse van Joos Denye tot Lisseweghe”²⁶⁸.

Ook in 1691 leende Ramskapelle geld om de oorlogsschattingen te kunnen betalen. De parochie werd belegd met „het logement vande Spaensche soldaten ten desen jare 1691”, en betaalde 50 g. aan „Abram Kraey tot Sluys, in redemptie van een last haver voor het stal van syn excellencie den heere Grave van Hor-

nes, etca, t'ghone dese prochie heeft moeten offreeren voor ghedaene diensten ten jaere 1691”²⁶⁹.

De parochie inde op 23 mei 1691 2 sch. 10 gr. per gemet „tot vinden vande oncosten van vier Spaensche compaignien voetganghers”. Daarna betaalde de ontvanger 210 pd. gr. aan enkele boeren om reden van het „logement van vier compaignien Spaensche voetganghers, te weten de compaignie van Don Damian de Lara, Don Francisco Daguirre, Don Andreas Palacios ende Don Thomas Idiaques”, van 27 april tot 7 mei 1691. In de herberg van Laureins Ombejagher (St.-Sebastiaan) hield men „het aennemen ende besteden vande waghens ende peerden, om te gaen naer het legher van syn hoochheit den hertooch van Beyeren”.

In maart 1691 leverde Ramskapelle 3 wagens met paarden en voerlieden. Het Vrije vergoedde daarna 77 pd. gr. „over de dagheuren van waghens ende peerden, dienst ghedaen hebbende voor de Majesteit tot secoureren Mons”. „De vercochte legherpaarden, den 30 meye 1691”, brachten 31 pd. gr. op. Berijder Delaporte kreeg 2 pd. gr. „over een jaer thonderhouden het quohier vande peerden der selver prochie, met last van alle maende het selve over te leveren in handen vanden juge”²⁷⁰.

„Eene extraordinaire subsidie” aan de Koning, en „den transport met schepen”, eisten grote sommen geld. Op 22 november 1692 inde Ramskapelle 3½ sch. gr. per gemet om bij te draghen in de geëiste 10.000 rantsoenen voeder, en in „doncosten vanweghe peerden ende pioniers”. Vier wagens met paarden en knechten trokken naar het leger. De parochie leende honderden pd. gr. om de vele mandementen van Duc de Bagnol te Rijsel te voldoen. Het Vrije vergoedde 381 pd. gr. De parochie betaalde 166 pd. gr. aan enkele boeren wagens „het logement van Hollansche ruyt-

ters, onder de commande vanden heere rytmeester Severain", in oktober 1692.

De herhaalde betalingen en leveringen brachten sommige grondgebruikers tot de bedelstaf. Het verwondert ons dan niet dat de parochie in 1692 verplicht was de goederen van drie boeren openbaar te verkopen om de belastingen, die door het Vrije opgelegd werden, integraal te kunnen innen. Ondertussen lagen 22 G grond ongebruikt²⁷¹. De volgende parochierekening ontbreekt.

Duc de Bagnol eiste op 15 april 1694: 1. „de contributie ordinaire over het sesde jaer oorloghe", 1675 g.; 2. „de stuyver op ider gulden", 83 g. 15 st.; 3. „een sauvegardebrieff generael", 60 g.; 4. „twee sauvensgard briefven particuliere", 60 g.; 5. „thien coybeesten ghere dimeert tot 24 gulden het stuck", 240 g.; 6. „549 rations fouragie tot 12 stuyvers ider ration", 329 g. 8 st. Som 442 pd. 6 gr.

„Dury, commissaris vander oorloghe" te Kortrijk eiste op 27 januari 1695 de „prompte leveringhe binnen deselve stadt van 1370 rations fouragie, ider ration bestaende in 20 lb, goedt hoy, 10 lb terwestroo ende een ration havere, dies de neghen maecken een raseure Corterycxsche maete". Som 148 pd. 10 sch. 6 gr. Dury vond dat enkele parochies van het Vrije niet vlug genoeg aan zijn mandement gevolg gaven. Hij deed een „executie militaire" uitvoeren, om de nalatigen tot haast aan te sporen.

De getroffen gemeenten, nl. Oostkerke, Dudzele, Lissewege, Ramskapelle, Uitkerke, Nieuwmunster en Vlissegem, namen Frans Detollenaere, de ontvanger van Ramskapelle, als hun vertegenwoordiger. De genoemde betaalde 28 pd. 16 sch. gr. onkosten wegens „het afhaelen 19 peerden vande selve prochien, soo tot Corteryck, als in het casteel tot Rumbekke, met gaen ende keeren, mitsgaders over d'onkosten

vande executie militaire gedaen door N. Delatour opden 7 february 1695".

F. Detollenaere voldeed 43 pd. 18 sch. gr., nl. „de quote deser prochie over een vyfde part benevens de prochien van Oostkercke, Dudzele, Lisseweghe ende Uuytkercke, in thairen gedaen tot Corterycke, inde hostelerie ghehaempt het Fransche Schilt, door de ghevanghenen vande selve prochien, den partisant Latour met syn volck, ende dat vanden 8en february totten 30en maerte".

Onder de druk van het bovenstaande ingrijpen voldeed Ramskapelle de volgende oorlogsschattingen: 1. op 5 april 1694 de jaarlijkse Franse contributie; 2. 8 sch. per dag omdat hoofdman Louis Houck, van 6 februari tot 30 maart 1695 „in executie tot Corterycke" vastgehouden werd; 3. „de voordere onkosten van executie militaire gedaen, den 7en july 1695 daarnaer, door de partyeganger Delatour, tot verhaal van 1370 rations fouragie".

Anderzijds vorderde het Vrije grote sommen geld voor de oorlogsvoering van de Spaanse koning. Ramskapelle leverde een 'legherwaghen', 4 artilleriepaarden, 23 pioniers, „haver ende hoy ten jaere 1695 ten dienste vande troupen vande Spaensche cavallerie", en „groene fouragie inde Com, anno 1695". Het Vrije vergoedde deze leveringen met 425 pd. gr.

De rubriek „gheextorqueeerde ghiften" vermeldt: „vier sacken haver, omme te vereeren aenden heere collonel Landder liggende in garnison tot Ostende, te fyne van te verbieden aen alle uuytgaende ende inkomende partyen, passerende dese prochie, niet te doen eenygh extortien ende groote thairen"; geld en eten aan „diverssche partyen, soo Spaensche, Inghelsche als Hollantsche soldaeten"²⁷².

Op 12 juni 1696 vergoedde het Vrije 225 pd. gr.: voor „de uuytghedaene waghens, peerden ende pioniers ten jaere 1694; over de

leveringhe vande gheleverde 717 rations haver ende hoy, soo veele als beloopt de quote deser prochie inden uutsendt van 103.000 rations fouragie, van daten eersten ougst 1694 ... ieder ratie bestaende in twee bonden weghende yder acht pondt Brughs ghewichte", en een hoeveelheid „havere danof de 31 maecken een Brughschen hoet". „Het magasyn tot Brugghe" bij de Handelskom, werd beheerd door „Charel Willaey, ammonitiarys tot Brugghe".

Ramskapelle had in oktober 1694 zijn deel betaald voor „de troupen vande majesteit, om te doen commen in garnisoen, sonder voorgaende logement ofte cantonnement op het platte landt". De 'camerbrief' van het Vrije op 22 augustus 1694 vorderde 18 pioniers, op 22 september 10 pioniers. Dezen hebben 'ghepioniert' tot november. Het bevel van 31 december 1694 eiste nogmaals „717 rations hoy makend 1434 bonden, tot thien ¼ guldens het hondert", en 23 hoet haver voor het magazijn.

Het Vrije inde op 20 september 1695 een belasting om twee verplichtingen af te wenden : 1. „den uitcoop gemackt opdat de troupen ghecommen van Berghen Henegauwe niet en souden hebben ghecantonneert"; 2. „het gone d'abdïe van Audenburgh heeft te coste gheweest ten tyde als den Fransschen vyant naer de noortquartieren is overghecommen tot het subjecteren van het Noortquartier van desen lande aen de contributie". Toen Ramskapelle niet vlug genoeg zijn deel bijdroeg, werd de hoofdman van 20 tot 23 september te Brugge „in executie" gehouden.

In september 1696 leende de parochie 166 pd. gr. om bij te dragen in „de leveringhe van houillie, hout, kersen, etca, aende wacht langhst het canael van Brugghe naer Plasschendaale". De herbergen werden herhaaldelijk bezocht „soo door Franssche als Spaensche par-

tien". Men schonk „gheforceerde giften int contenteren van partijen soldaeten ... vanden partizan Tilleman tot beletten van thairen ende vernachtynghen van syn volck ten jaere 1695". De oppervlakte vage grond liep op tot 103½ G.

Hier volgen de Franse oorlogsschattingen. Duc de Bagnol eiste op 5 april 1695, voor „t'7e jaer oorloghe", precies hetzelfde als op 15 april 1694. Het mandement van 23 augustus 1695 : „De parochie is by tselve mandement beschreven gheweest tot doen leveren van 20 rations fouragie, etca, 1 fagot ende 2 busschen daeghs, in het Frans campement onder den grave van Montael, alsdan liggende inde linien, op peyne van executie militaire". Ramskapelle betaalde 51 pd. gr. voor de „afcoop van t'voorschreven mandement"²⁷³.

Aangezien de rekeningen 1696-97 en 1697-1698 ontbreken, vernemen we, aangaande de lasten van de laatste twee jaren van de Negenjarige Oorlog, alleen datgene wat de volgende rekening meedeelt. In mei 1696 lagen „60 soldaeten van het regiment vanden heere colonel Tyssiny" bij Lenaart Meysman. De parochie betaalde in 1697 376 pd. gr. aan het Vrije, en 354 pd. gr. in 1698. Men hield verder de wacht „jehghens de landtloopers ende vouleurs". We leren de volgende neringdoenden kennen : molenaar Jan Depree, smid Jan Naven, wagenmaker Pieter Herremans (Wagenmakerij B), winkelier Joos Allegoet, de herbergiers Jan Paridaen en Jakob Wouters, gehuwd met weduwe J. Maes (Kroon)²⁷⁴.

17. De tiendeklok van Westkapelle

Het interieur van de kerk werd in 1643 verder afgewerkt en ingericht. Jan Neyts leverde 2989 „blauwe voetsteen" en 50 veertienduimers. Daarmee heeft S. Vanhoutte in 1644 „ghepa-

veert de ste Niclais cappelle, voorkercke ende anders". Joos van Loo ontving 50 pd. gr. voor het plaatsen van „eenen nieuwen wagheshotten thuyt met ghesneden werck inden nieuwen beuck ofte ste Niclais cappelle; het versetten vanden thuyt in onse vrouwe capelle; verheffen vanden biechtstoel". Hij leverde „een lyckbaere, leere ende ses bancken voor de kercke".

De ontvanger noteert nog het „schilderen vanden hemel van ste Niclais altaer". G. Buschop herstelde het „cruysse vande torre dat gebroken, ende de vleren afgherot waren". Dit kruis werd weer op de torenspits gesteld. Men schikte het kerkhof op : „het legghen ende onderhouden vande doorenhaghe, staende rontsomme het kerckhof". Filip Decorte leverde 200 „Utrechts ende iepenboomen tot beplanten vant kerckhof". Schipper P. Degeeter bracht „de voorseide boomkens" aan.

We vernemen heelwat over het kerkelijk leven. De kerk betaalde „de ordinaire theeren ghedaen, op ste Niclaisdagh den patroon, byden heere pastor, kerckmeesters, sanghers ende andere dienaers vande kercke ... theeren vande sanghers de welcke den goddelicken dienst opde hooghtyden hebben commen helpen singen". A. van Hulendonck bakte nog steeds de krakelingen. Kornelis Rutsaert leverde „meyen inde kercke jegens den kermesdagh". Vanaf 1642 verdiende Bartholomeus Benteyn 5 pd. gr., „met conditie dat hij sal gehouden wesen te luwen des smergens ende des savondts, met de jaergetyden ende singende messen"²⁷⁵.

De volgende kerkrekening loopt van 1646 tot 1653. Daardoor valt het moeilijk uit om alle posten te dateren. In 1647 leverde Jakob Dublon „een wagheshote biechtstoel" voor 13 pd. gr. en „een ander biechtstoel" voor 12½ pd. gr.²⁷⁶. In 1648 voerde Klemens Deprince de volgende werken uit „in wagheshot": het

timmeren „van een doxael met syne balcken lanck 32 voeten ... van twee siegen oft zitsels inden choor met het H. Sacramenthuus, ende dat op beyde syden vanden selven choor met eenen thuyt ende communiebanck"; het „lamberseeren de heele huyve vanden choor met het naeste velt"; het maken van „een autaertafel met syn colommen". Som van deze posten 358 pd. gr.

K. Deprince ontving 76½ pd. gr. „over het volmaecken van t'lamberseersel vanden choor vande tweede balcke tot den torre, soo dat nu met t'selve den choor ten vollen is gelamberseert", en 66½ pd. gr. „over het maecken vande casse vanden nieuwen orgel", „Geraert Coppet matsenaere" verdiende 85 pd. gr. met „het maecken ende oversteken vande cruysvaute inden torre", en „Michiel Pekel matsenaere" 3 pd. 7 sch. gr. „over het matsen vanden nieuwen autaer, stoppen vande venster achter den hooghen autaer". „Aernout Medaert orgelmaecker" leverde „den nieuwen orgel met synne toebehoorten van blaesbalghen ende alles daertoe dienende" voor 69 pd. gr.²⁷⁷.

Het kerkbestuur kocht „een baldekyn in roopaene" met „vier staenders met vier stocken om t'selve te draghen", „vier paer piramiden om op den autaer te stellen". Michiel Standaardt verrichtte „het bordeuren van twee remonstransen ende twee beelden van ste Niclajts met de daeten op t'selve baldekin". „Jan Maes schilder" leverde „den autaertafel inden hooghen autaer" voor 24 pd. 6 sch. gr. G. Buschop smeedde „de sloten vant secret inde sacristie".

„De rechten van sepulturen" bedroegen 15 sch. gr. in het koor, 1½ pd. gr. „inden hooghen choor", ½ pd. gr. buiten het koor. De inkomsten ervan waren „gedistineert tot maecken van eeneghe silver juweelen voor de kercke". Anderzijds haalde de collecte in de bewuste

zeven jaren 56 pd. 17 sch. gr. op. De kerkmeesters schaften zich twee juwelen aan : „een silver becken met twee silver apullen”, 14 pd. gr.; „eene silver lampe weghende 63 oncen ende vyf engelschen”, 39 pd. 13 sch. gr.

Het kerkbestuur betaalde jaarlijks „twee ofte meer waghens om diversche geestelicke heeren gehaelt te hebben tot doenen (sic) vanden solemnelen dienst op de kerckwydijnghe in july oft groote feeste”, en verschafte voeder aan „de peerden dewelcke de eerw. heeren, dewelcke opden ommeganck dach de processe quamen sien, ghebracht hebben”. Voor de pastoor kocht men „een trijpesack, om het overslop vanden heer pastoor in te doen, als hy gaet visiteeren de siecken met de paene beurse, om de casse, daer h.h. sacrament in bewaert wort, in te steken”.

Koster J. Bruninck hield het kerkgebouw en het kerkgerief schoon. Hij diende „drye missen ter weke ende 16 jaergetyden”. Voor dit alles ontving hij 20 pd. gr. Daarbij verdiende hij 2½ pd. gr. „voort leeren vande aerne kynderen ende leveren van boucken”. Verder lezen we : „alzo binnen het leven van meestre Jacques Bruninck coster, ten jaere 1648 gemaect is geweest den nieuwen orgel, daertoe noodich was eenen organist, soo is by provisie daertoe aengenomen meestre Louys de Sanche, beginnende sijnen dienst primo martii 1649, ten pentioene van t'waelf ponden gr. tsiaers”.

J. Bruninck overleed in het begin van 1652. Op 1 april „is voor coster ende organist geadmitteert meestre Jan van Vondelen”. Omstreeks die tijd vonden de kerkmeesters het passend om de goddelijke diensten, niet alleen op „de Patroons ende ommeganck dach”, maar ook op „de hooghe feestdaghen” met „musicynen ende speellieden” op te luisteren. Vanaf 1653 werd de orgel gespeeld „op Sinxen, H. Sacra-

ments dach, gaeydach, ommeganck, etca”²⁷⁸.

In 1654 teisterde een grote brand de dorpskom. Opdedrinck kent de precieze datum dank zij het verzoekschrift van 8 juni aan de Bisschop : „... hoe dat opden 1 april lesteden, wesende Witten Donderdach inden nacht, door ongheluck syn comen aftebranden den meerderen deel van de huysen van het dorp der voorseyde prochie van Westcapelle, waer oock onder andere, ter cause van het stroyen dach, is commen aftebranden het huys vanden heer pastor ende costere, staende nevens elcanderen noordoost vande kercke, soo datter van beede deselve huysen maer en syn blyven staen de mueren”²⁷⁹.

Op 4 april 1654 kwamen afgevaardigden van het Vrije en van Proostse ter plaatse. Ze vernamen dat de brand in de Bakkerij ontstaan was. De noordwestenwind joeg het vuur over de huizen, die even ten oosten en ten zuiden van de Bakkerij stonden. Er werden 13 woningen met hun bijgebouwen in de as gelegd, o.a. de herbergen Leopoldus, de Kroon A, de Drie Koningen, en de Brouwerij B²⁸⁰.

Het kerkbestuur leende 200 pd. gr. „tot het opmaecken van het huys vanden heere pastor ende coster, t'welcke door onghelucke afgebrant was”. „De matserie” kostte 66 pd. gr. K. Deprince verrichtte „de timmeragie” voor 192 pd. gr. Hij leverde 13.000 'teghels' voor het 'tegheldack', 8 g. x 1000, en „vijf last ende thien hondert steen”, 12 sch. par. x 1000. Anthonis Caron verschafte de „veusten en vaneelen”, en verrichtte „het decken vande selve huysen”. Anthonis Geylaert leverde „kalck, orduyn, paveerteghels”, Pieter Aerts 1.100 „teghelkens tot het paveeren vande keucken ten huysse vanden heere pastor”, Jan Trop 1.100 „deckpannen tot het decken vande achterkeucken vanden pastor ende costershuus”.

De omgeving van de kerk werd verfraaid.

K. Deprince stelde „eenen tuyn op het kerckhof omme de doodtbeenderen in te legghen ... een cruyce op het kerckhof ... het hecken daertoe dienende met een bordex tot het aflyucken van het kerckhof”. Jakob Flamen herstellde „den kerckstichel”. Men kocht 100 „yepen boomen tot beplanten van het kerckhof”. Verder kocht de pastoor „een stuck schilderye, drye zaelstoelen om den celebrant met diaken ende subdiaken op te sitten”.

De kerk kon geen vaste 'speelman' in dienst houden. Nu en dan „heeft den orghel ledigh ghestaen”. We ontmoeten de volgende orgelspelers: 1651 Noe Duwel, Frans Declerck, 1652 Karel Storme, 1653 Jan Tutin, 1654 Jakob Fontenay, 1655 Pieter Dutrain, 1656 Michiel Druwel, 1657 Hubrecht Ramet. Het kerkbestuur betaalde 2 tot 3 pd. gr. „opden kermisdagh in juny, ende ste Niclaysdagh in elck jaer, over de musycke mette speellieden”²⁸¹.

Frans Declercq die in 1653 koster werd, kreeg 50 pd. gr.; daarin betaalde de O.-L.-V.-Mis 1 pd. en de Dis 2 pd. gr. In de rekening 1653-57 voegt de Bisschop bij deze post de nota: „zy voortaan de gaege vande coster verhaelt op de thiendeheffers”. In 1661 merkt hij bij die post aan: „sy devoir ghedaen int proces gh'intendeert tot laste vanden heere prelaet van Ste Quintin, patroon”. Daarnaast was er een proces hangende tegen de tiendeheffers aangaande de kosten van „het opmaecken vande huusen vanden pastor ende coster”.

De parochie vergoedde de volgende uitgaven van de pastoor: het logeren van de paters seminarissen; de ontvangst van de geestelijken „opden ommeganckdagh vande prochie, commende vereeren de processie”; „t'doene vande pestmissen van St. Rochus”; de „prysen om te distribueren ande joncheyt vande prochie”; „een aelmoesse van boter” aan de Rekoletten

en Kapucienen. Het kerkbestuur onthaalde de „clockluyders, vaendraghers opde kermisse ende ommeganck daghen”²⁸².

De parochie onderhield niet alleen het torenuurwerk, maar ook de klok: „het vergieten vande metale pannen vande clocke van Westcappelle; indoene vande pannen vande clocke ende verhooghen ende versekeren van diere”²⁸³. In 1667 kocht de parochie 200 „schaillien tot reparatie vande torre”²⁸⁴. Maar bij de post „wercken ande naelde van Westcappelle” merkte het Vrije aan: „zy verhaelt opde kercke”²⁸⁵.

De ontvanger van de parochie vatte in 1670 de vergoedingen aan de pastoor samen als volgt: 1. ½ pd. gr. „over t'doene vande pestmesse conforme de toeleggh aen hem bij de prochianen ghedaen tsijdert t'jaer 1638”; 2. 2½ pd. gr. voor de catechismusprizen, sedert 1639; 3. 3 pd. 6 sch. gr. voor de ontvangst van de geestelijken, sedert 1642; 4. 3 pd. 6 sch. gr. voor „het deffroy van paters commende den ghemeenten assisteren op Lichtmessdagh, Sinnen, Halfougst, Onze Vrouwe Gheboorte, Alderheijlighdagh ende Kerssmesse, int helpen hooren vande biechten”, sedert 1643²⁸⁶.

De parochie nam tijdelijk een onderpastoor in dienst. Op 13 december 1671 sloot men een akkoord met Jakob Croes, opdat hij „telcken sondaghe ende heijlich daghe soude commen doen eene nuchtermesse, vermidts binnen deselve prochie geenene cappellaen en is ghefondeert, thone causeerde datter ten diveersche hofsteden altijt ijemant moste wesen sonder misse te connen hooren”. Anthonis Bouchout verdiende jaarlijks 1 pd. gr. „vande voorseide nuchtermisse thebben gheclipt ende opghe-luydt”²⁸⁷.

Ook een bisschoppelijk bezoek viel ten laste van de parochie. De ontvanger gaf 9 pd. gr. aan de pastoor „int tractement” van de Bisschop op 17 juli 1672, „dach vande visitatie ende vor-

mijnghe vande kijnderen, in welcke somme is begrepen de twijntich guldens die dese prochie iaerlix betaelt tot de musijcque ten ommeganckdaghe"²⁸⁸. De pastoor van Hoeke, die tijdelijk de overleden W. Jennyn verving, celebreerde „de pestmisse met de processie St. Rochusdach 1673"²⁸⁹.

„De brand vande torre den 5. 9ber 1675" verwekte een betwisting over het herstelwerk. Intussen deed de parochie „den coop van een kleen kloeken, ende anhanghen vant het selve inde torre, met de leverijnghe van het ijsér ende timmeragie". Een paar ambachtslieden maakten een begroting van de „restauratie vande torre in dese prochie, verbrandt door den blixem opden vijfden november 1600 vijftientich". De genoemde twee posten werden door het kerk- en het parochiebestuur samen betaald. Men onderzocht verder „het recht vande prochie tot restauratie vande verbrande torre"²⁹⁰.

Jan Coene is in 1674 pastoor geworden. Vanaf 1676 deed Jan de Tili de vroegmis, in 1678 Tomas de Cereso, in 1678 Frans Devos, vanaf 1680 Judocus Sophie, pastoor van Knokke. De parochie betaalde de helft van de „theirijnghe gheschiet inde comste van sijn hoochweerdicheyt den Bisschop, op dese prochie, ten daghe dat hij gheadministreert heeft het h. sacrament des Vormsel" (sic). Op bevel van het bisdom ontving de koster sedert 1665 slechts 14 pd. gr., zolang zijn 'competentie' met de tiendeheffers niet geregeld was. Maar als organist kreeg hij daarbij 12 pd. gr.²⁹¹.

In 1687 werd Dominicus Galle tot pastoor benoemd. Het kerkbestuur knapte de Pastorie op „jehens t'incommen vanden heere pastoor ... op te trecken het achterhuys ofte onderlat, gheweest synde de cleene keuken van het voorschreven huijs". Daarnaast verrichtte metser Jan Desmidt „het witten vande kercke, met

reparatie ende plaesteren de meuren". „De halmeboomen ghestaen op het kerckhof, die op 10 januari 1689 verkochten werden, brachten 59½ pd. gr. op. In 1692 verving men ze door 200 jonge olmen. „Ferdinande Hasebrouck, backer int dorp deser prochie", leverde de kralingen op Wittedonderdag²⁹².

In 1688 reisden hoofdman Kristiaan Vermeire en pastoor Galle naar Brugge, om te onderhandelen met „den agent vanden eerweerdighen heere Prelaet van Ste Quynten in Vermandoijs, nopende d'erstelijnghe vanden torre ende clocke deser prochie"²⁹³. Het kwam echter zover „dat van wegghen dese kercke ende de prochie is ghedaen saisieren, met voorgaende consent verleent inden Raede van Vlanderen bij appostille op requeste, het incommen vande thiendeheffers deser prochie, namentlich degone aencommende den eerweerdighen heere Prelaet van Ste Quynten in Vermandoijs ende het capitle van Doornijck, daerbij wordt ghetendeert tot leveren een thiendeclocke met ophanghen van diere, ende maken belfroit, ende decken ende andere noodigheden tot erstellen vande thorre deser kercke". Maar toen brak de Negenjarige Oorlog uit²⁹⁴.

De kerkmeesters vergoedden de „theire vanden officier vanden Proosschen, Ferdinande Hasebrouck, over sijn dienst inden ommeganck op h. Sacramentsdagh ende andere ommeghanghen"²⁹⁵. De parochie betaalde „dhelft vande oncosten gheschiet den 22en july 1692, dagh vande visitatie van syn hooghweerdicheyt den bisschop Bassery", en 1½ pd. gr. om „het vermaken vande clepel vande clocke, dese prochie rakende"²⁹⁶. In 1692 kocht men „een leeder ende vijf groote deijlen noodigh opde torre tot gheraecken aende clocke behoorende dese prochie", en timmerde Jakob Mahieu „een planckier onder de voorseijde clocke"²⁹⁷.

Omstreeks 1695 werden enkele percelen van

de kerk met elzen of fruitbomen beplant. De verkoop van „abeele ende halme boomen”, die op andere percelen stonden, bracht enkele ponden op. Pastoor Galle, die in 1690 ook tot deken van Damme benoemd werd, liet het kerkgebouw en het dak herstellen. Men werkte aan de „teghedacken ende pannedack ande huijsynghe vanden heere pastor ende costerie”. Jan Mattheussens verrichtte „het repareren ende stellen vanden orghel”.

We krijgen een overzicht van de jaarlijkse kerkelijke diensten : 3 missen per week; 12 jaargetijden; „jaericxsche drie sijngende missen op de feestdaghen van het h. Chruisverheffinghe, St Anthuenis ende Ste Eloij”; „het son-daghsghebet voor de overleden prochianen”; het jaargetijde van Jakemine van Sijsele. De pastoor van Hoeke deed de vroegmis. „Froijt Jolijt aenghenomen clockluidjer” verdiende 4 pd. gr. Maar „het ghebruick vanden orghel (is) ghecesseert tsedert den lesten january 1688 ter causen vanden oreloghe”²⁹⁸.

Toen de Negenjarige Oorlog ten einde liep, pakte Westkapelle de zaak van de kerktoren weer aan. Op 19 februari 1698 richtten hoofdman Ferdinand Lapiere en „de ghemeenten” een verzoek tot de Raad van Vlaanderen. Ze wezen erop dat ze „ter provisie themliedre coste ten deele hebben ghedaen de noodighste reparatien, nemaer alsoo nogh jeghenwoordigh eenichte noodtsaekelycke reparatien aende selve thooren syn dependerende, ende besonderlyck eene clocke capable omme de ghemeenten te dienen”, vroegen ze dat de tiendeheffers zouden veroordeeld worden, om de bedoelde twee zaken te helpen betalen.

De Raad deed op 27 september een uitspraak ten gunste van Westkapelle. Daarna hebben timmerman Jan Seghers en metser Zeger Ackaert, „daerover gheropen sijnde van mijn edel heeren vanden Rade van Vlaen-

dren”, op 24 maart 1699 „ghevisiteert tot herstellen den thooren vande metsen ende timmeragie, iserwerck ende schalliedack”. Ze schatten dat de bedoelde werken „met alle de vrechten” 483 pd. 6 sch. 8 gr. zouden kosten. We geven hun rapport in extenso weer, omdat het heelwat details bevat aangaande de structuur van de toren, die omstreeks 1630-1640 herbouwd was.

„Eerst inden selven thooren bevonden te legghen boven de vasure, inde onderste solder op de balcken, die daer jeghenwoordich ligghen, allegader nieuwe rebben ende deijlen naer behooren, mitsgaders de 2e solder boven de vasure, daer het bilfroit moet op staen, om de clocke in te legghen ende te hanghen, te legghen 2 nieuwe balcken die noch sullen blijven ligghen, met sijn carbeelen ende hangereelen naer behooren te legghen met rebben ende deijlen conforme d'onderste solder, ende daer op stellen ende maeken het voorseide bilfroit, om de clocke in ende op te hanghen, met den houten trap om daernaer te connen gaen, met sijn ijserwerck alles naer behooren ende heesch vanden wercke.

Voorts noch te maeken, boven de clocke op het oppersten vande metsen, den tafelmēt van houtewerck met balcken ende steilen naer behooren, alles wel gheanckert met ijserwerck, omme de houtte naillie daerop te stellen op sijn achkant, ter hooghde van 30 voeten, alsoo licht als tdoendelicke is, tot conservatie van het houtterwerck, clocke ende vasure met het schailiebart naer behooren daeronder ligghende ende staende, met een ijser cruijse van boven op de voorseide naillie.

Voorts de voorseide naillie vande thooren te decken met Inghelsche schailien, blauw goet van t'beste, met leveren alle de naeghels, alsoo van timmeragie als anders, met alle de vrechten daeraen dependerende daertoe noo-

digh wesende.

Voorts te vermaeken alle de metserije vande tooren, alsoo van binnen als van buijten, alles noodigh wesende, ende van boven eenighe laghen metserije afnemen ende moeten vermet-sen, alsmede een deel vanden houck vande thooren aende zuijtwestzijde, alles naer behoo-ren ende heijsch vanden wercke, met vrechten als voorseit is."

Vervolgens maakte Hieronimus Bramme de „calculatie wat costen soude te verghieten de clocke vande prochie van Westcappelle, ten versoucke van d'hoofdmans, kercke ende dich-meesters, welcke clocke is weghende bij het segghen vanden heere pastor 180 lb ghewichte, hetwelcke sal costen int verghieten 7 gr. t'pont, welke somme bedraecht 22 lb 10 s. gr., waer-van 10 lb ten 100 laccagie is in t'ghewichte, welke laccagie bedraecht 180 lb in ghewichte, compt in ghelde 18 lb gr.

Voorts zijn de voornoemde hooftman, kerck ende dischmeesters versouckende om de voor-noemde clocke 500 lb swaerder te doen ghie-ten, hetwelcke sal costen tot 2 s. gr. te ponde, sonder t'fatsoen bedraghende t'samen 50 lb gr., voorts het fatsoen vande 500 lb à 7 gr. t'pont 10 lb 16 s. gr.". Som 140 pd. 1 sch. 8 gr.

Daarop werd de kerktoren van Westkapelle helemaal in orde gebracht. Op 10 oktober 1701 verzochten de pastoor en hoofdman Pie-ter Seghers „alle de cleyne thiendeheffers der prochie", om te betalen „pro rata vande prijsje vande noodighe reparatie te doen, ghemaect door meesters daertoe byden Raedt ghenom-meert". Ziehier hun aandeel : 1. het Seminarie van Brugge 35 - 8 - 7 gr.; 2. „de compagnie Godefroid" 27 - 19 - 2½ gr.; 3. het Commun van O.-L.-V.-kerk te Brugge 12 - 7 - 11½ gr.; 4. de heer Lacosta 11 - 17 - 3 gr.; 5. de heer Berchem 11 - 10 - 5 gr.; 6. de heer Hillekens 10 - 2 - 1 gr.

Westkapelle maakte van deze gelegenheid gebruik, „om aan alle de voornoemde thiende-heffers af te vraeghen, oft hun believe elck sijn part inde competentie pastoreel te betaelen, volghens de repartitie ende het accordt daervan aenghegaen ten jaere 1633 in presentie van syn hooghweerdighste den heer Bisschop van Brugghe, te weten alle te saemen de somme van 1 14 - 16 - 0 gr, ende alsnu den achterstel daervan op te legghen (alsoo maer betaelt en sijn gheworden aen desen heer pastor jaere-lijcx 19 - 16 - 8 gr.)"²⁹⁹.

18. De kerktoren van Ramskapelle wordt her-steld

Vanaf 1 september 1639 bediende W. Desmet alleen Heist. Daarna werd de boven vermelde wekelijkse mis te Ramskapelle door de O.-L.-V.-kapellanie gedragen, „midts het is een we-ckelicke saeterdaechsche misse van onse L. Vr., daer vooren den heer pastor, van sinte Jansmisse (= 24 juni) 1641 vorrewaerts, sal hebben de somme van vier ponden gr. jaere-licx, ende noch een pont gr. over alle sondae-ghe ende heylighe daghen naer de hoochmisse te doene het lof van onse L. Vr. met de lyta-nien lauretana, met Salve Regina ofte ander naer den tydt, met de collecte daertoe diene-nde, et Ave Maria met drye repetitien, sluytende met De Profundis voor de weldoenders"³⁰⁰.

Kornelis Courtois is slechts enkele maanden pastoor geweest. In 1640 werd hij benoemd te Kaprijke. Op 18 oktober 1640 ontving men in de herberg van Dierik Devos de „heer Jacobus de Walsche, als hy van Dudzeele tot Rams-capelle quam staen". Het kerkbestuur liet zijn woning verbeteren : „verdryven van solders; t'maecken van een coutse"; zijn tuin afsluiten. De 'glaseveynsters' van de Pastorie en van de Kosterie werden vermaakt. Men herstelde het

kerkdak met „een half duyst schailen” en 'stoploot'³⁰¹.

Deken Jan Jennyns bezocht de parochie op 10 juli 1641. Hij vond dat het katechismuson-derricht te wensen overliet, omdat de opeen-volgende pastoors slechts een korte tijd hun post waarnamen. Het aantal kommunikanten bedroeg ca. 130. De pastoor geloofde dat ze alle hun paasplicht vervuld hadden. Verder verklaart de deken : „Ze leven nagenoeg alle eensgezind; er zijn weinig koppigaards. Ook hier bestond de slechte gewoonte om op de feestdagen naar Sluis heen en weer te rijden. Maar na ernstige vermaningen werd die fout hersteld. De aanwezigen verklaren dat de feesten zorgvuldig gevierd, en door de bevolking bijgewoond worden”.

De pastoor trok jaarlijks de volgende inkomsten : 23½ pd. gr. uit de kerkgoederen; 23 pd. gr. pachtgeld uit de 17 G van de Pastorie; 20 g. uit een kapellanie te Brugge³⁰², 2½ pd. gr. wegens de wekelijkse mis voor O.-L.-Vrouw op zaterdag. Van de vele jaargetijden, die men vroeger gefundeerd had, werden er slechts zes gecelebreerd. De pastoor hield de registers van de gedoopten, gehuwden en overledenen bij. De toestand van zijn woning : „De Pastorie is behoorlijk. Ze werd, op de kosten van de gemeente, gebouwd aan de zuidzijde van de kerk, op de grond van de vroegere Priestrage. Het huis heeft een keuken, daarboven een kleine kamer, en een goede kelder. Het kerkbestuur had de stenen verschaft. De tuin beslaat ca. 200 R”.

Koster Vandermeersch was aan de drank verslaafd, en verwaarloosde zijn onderwijs. Nadat de deken hem in 1640 berispt had, verzorgde hij beter zijn school. Voor zijn dienst en het onderhoud van de ornamenten kreeg hij 12 pd. gr. Hij bezat het recht om in de parochie eieren, vlees en graan in te zamelen. Totdantoe

woonde de koster in een huis, dat de gemeente voor hem pachtte. Maar in 1640 bezorgde de gemeente hem een huis van de Dis. Het werd met stenen van de kerk hersteld, en paste beter om school te houden. De gemeente betaalde het pachtgeld.

Het kerkbestuur bezat 56 G 146 R, de Dis 20 G 62 R, de O.-L.-V.-Mis 24 G 167 R. Terwijl de deken de kerkrekeningen nazag, bekeek hij de afzonderlijke rekening van de wederopbouw van de kerk. De totale inkomsten bedroegen 359 pd. gr., en de uitgaven 524 pd. gr. Het tekort van 164 pd. 11 sch. gr. werd gedeeltelijk weggewerkt door de reeds vermelde inning van 12 gr. per gemet, die op 1 augustus 1635 75 pd. 12 sch. gr. opbracht.

„Ziehier de toestand van de kerk. De vroegere O.-L.-V.-beuk is herbouwd. Op het uiteinde ervan staat de toren. De kosten beliepen ca. 600 pd. gr. De midden- en de linkerbeuk liggen open, want de daken die rot waren, werden afgebroken, en het hout verkocht. Daarvan vind ik geen vermelding in de rekening. De muren staan nog recht. Het bovendeel van de toren dreigt te vervallen, omdat er geen dak op ligt. Wegens de neervallende stenen eist de toren een grondig herstel. Er is een gevaar dat de klok neerstort, omdat het houtwerk ervan rot is”³⁰³.

Er bestond geen sakristie. In de kerk stond een bescheiden, maar niet gekonsakreerd altaar. Men celebreeerde op een draagbaar altaar. Het bezat geen relikwieën. De doopvont moest netter gehouden worden, en de zitsels van de armmeesters moesten verplaatst. De deken vermeldt de volgende kultusvoorwerpen : een kleine kelk met een koperen voet en een zilveren vergulde kuip; een patena; een klein verzilverd vat voor het H. Sakrament, in de aard van een Agnus Dei; een kleine pixis om de zieken te bedienen; een pixis met drie zilveren vakjes voor

de H. Oliën; een nieuwe lamp die echter niet steeds brandde. De remonstrantie berustte bij de kerkontvanger die te Brugge woonde. De kerk bezat nog geen behoorlijke bergruimte, en nog niet voldoende klederen, ornamenten en boeken. De koster hield het register van de kultusvoorwerpen bij (zie par. 7)³⁰⁴.

Het kerkbestuur heeft korte tijd na het bezoek van de deken de torenspits aangepakt. „Het werck der naelde van dese prochie”, nl. „de timmeragie”, werd voor 173 pd. gr. door Willem Bonneval aangenomen. Laureins Demunck, schipper te Brugge, leverde „twee duyst steen veroorboort anden voorschreven toren, die cleen moeste wesen soo het werck verheeschte, t’welcke uuyt de hovens vande Patres Jesuyten” (kwamen); prijs 2 pd. 4 sch. 4 gr. „Het cruyce ghestelt opden toren van dese kercke”, werd voor 7 pd. gr. gesmeed door Geraart Busschop. Kornelis Sereyns, 'ketelae-re', leverde „eenen haene om op het cruysse te stellen”. Jan Claeissens verrichtte „het schilderen van het cruysse, ende vergulden vanden hane”. Het kerkmeubilair werd aangevuld of vernieuwd: een nieuw tabernakel, een „lyckbaere, een evangeliebouck, registerbouck, canon, lavabo ende St. Jans evangelie”³⁰⁵.

Jan van Troostenberghe verrichtte „het matsement ande torre van Ramscapelle” voor 41½ pd. gr. Robrecht Schimaint smeedde 1065 „pondt yser tot oorboor vande nieuwe torre”, 23 pd. gr. De „schaillien ende t’decken” kostten 33 pd. gr., de nagels 14½ pd. gr. Kornelis Heyns maakte het „iserwerck aen het hoofd vande clocke”. Het „belfroijt vande clocke” werd verstevigd. Schipper Frans Rasseel ontving 3 pd. gr. „over den schipvrecht van 2.000 steen te haelen tot Schipstaele, thyen duust schaelien, yser vracht ende anders”. De ontvanger betaalde nog 2 pd. gr. „ande marctschipper van Ramscapelle”. Men heeft „200

gheley verdeckt ande leughen³⁰⁶ vande kercke”³⁰⁷.

Toen de deken in 1642 de parochie bezocht, was de kerktoren zeer goed hersteld, en de nieuwe naald geplaatst. De zilveren remonstrantie berustte in de Pastorie. Het H. Sakrament werd bewaard in een kistje midden op het altaar. De lamp brandde. De doopvont werd netter gehouden³⁰⁸. Pastoor Dewalsche is gestorven op 24 oktober 1643³⁰⁹. Aarnout Schoevlieghe volgde hem op. Hij bevorderde het godsdienstonderricht bij de jeugd door „beeldkens ende prysen van alle soorten ter occasie vande christelicke cathecusatie”³¹⁰.

De parochie betaalde de helft van „het tracement van syn eerweerdigheyt den Busschop van Brugghe int vormen ende vysiteeren vande kercke ten jaere 1652”³¹⁰. De koster bezat, naast zijn gewone inkomsten, het recht op voordelen in natura. Maar de parochie vergoedde hem jaarlijks 5 pd. gr. „in platse van synen ommeganck van vleesch ende terwe”. De Pastorie werd gedeeltelijk door de gemeenschap onderhouden³¹¹.

De parochie voerde onderhandelingen „int vervolghen augmentatie van deerweerdighe heeren capitle van sinte Donaes, tot onderhout vanden pastoor”³¹². Men verwachtte een bijdrage vanwege de tiendeheffers te Ramscapelle. Op 1 april 1658 bereikte het parochiebestuur een akkoord: 1. de tiendeheffers zouden jaarlijks op Kerstdag „aen dese kercke voor aelmoese een pont grooten” bijdragen; 2. ze „plachten jaerlicx te betaellen, tot ende metten jaere 16 vierendertich inclus, aen dese kercke ten advenante van seshien s. 8 gr. tsjaers”; ze storten de achterstallige som³¹³.

De dreigende inval van de Fransen verwekte paniek in het Noordvrije. We vernemen dat de leden van „de gilde van Ramscappelle” in 1658 „ten ommeganck daghe van Dudseele niet

en hebben gheweest ter causen vande troublen van oorloghe". De ontvanger betaalde 1 pd. gr. aan Neelken Pauwels „van te doen draghen ende haelen eenighe kerckedynghen inde vlucht ten jaere 1658".

Bij het begraven werd nog steeds een onderscheid gemaakt tussen het oude en het nieuwe gedeelte van het kerkgebouw. In de „nieuwe kercke" betaalde „elcke bejaerde persooone" 1 pd. gr., „elcke onbejaerde persooone" ½ pd. gr., „inde oude kercke, alf ghelt". Schaliedekker Adriaan van Gent herstelde „het dack vande kercke". Jakob Eenau timmerde „een nieuwe solderynghe opde torre deser kercke", en „de lere der selver torre". Het strooien dak van de Pastorie werd vernieuwd³¹⁴.

In de periode 1661-64 lieten de kerkmeesters kleinere herstellingen uitvoeren aan „t'bel-froyt; t'schalliedack; de veynsters; de torre ende clocke; de sloten ende sloters deser kercke". Kornelis Baert leverde „eecken goten ende een blecken buyse aen dese kercke". Jakob Dhanau timmerde „een coutse, een voorpoorte ende twee cassynen voor de glaseveysters aen t'pastoors huys"³¹⁵. Men verrichtte af en toe „het plaesteren ende witten deser kercke". Rombout Desmet leverde „eene metale croone, vyer metale candelaers, nyeu wywatervat, belle, schelpe"³¹⁶.

Er werden „olmeboomen gheplant op het kerckhof". Pastoor Tomas de Cerezo had die voor 5 pd. 4 sch. gr. gekocht aan „Willem Jennyn, wylent pastor Westcapelle". Jan Defranse verdiende 6 sch. gr. met „t'haelen met syne schuute de voornoemde olmeboomen naer Ramscapelle". Men kocht „geley, bandtroen, wissien ende naghels tot repareren het portael vande kercke"³¹⁷.

In 1679 kreeg J. van Landschoot 2 pd. gr. wegens „het voeren, van dese prochie naer Brughe, de oude clocke om te vergieten". Gil-

lis Moerman heeft de klok hergoten³¹⁸. We weten niet hoeveel dit werk kostte en wie het betaalde, maar wel dat de parochie 5½ pd. gr. vertering betaalde bij Jakob Maes „in het wyden vande nieuwe clocke deser prochie ten jaere 1678"³¹⁹. Vanaf 1681 ontving pastoor Jakob Boudens een vergoeding voor de geestelijken, die op de zon- en de feestdagen „de ghemeenten dienen met het celebreren van een nuchtermisse"³²⁰.

Op 10 september 1699 liet hoofdman Jan Wulfaert de kerktoren onderzoeken door twee ambachtslieden. De parochie meldde op 2 oktober aan St.-Donaas, dat het metsel- en houtwerk „aenden thooren vande kercke van tselve Ramscappelle, vande naelde ofte cuype nederwaerts, alsmede aende kercke" dringend herstel vereisten. Men vroeg ook „het bouwen van eene sachristye tot bewaeren vande kerckehabyten ende administratie vande goddelicke diensten". Aangezien de „grootte thiendeheffers vande prochie" niet reageerden, liet de parochie op 19 september de tiendeninkomsten in beslag nemen³²¹.

In 1710 gaf St.-Donaas de toelating om het niet heropgebouwde deel van de kerk verder af te breken: „aflesen van een deel vande vervallen bouw der kercke van Ramscapelle ... te moghen afbreken tot acht a 10 duyst, voor den vierden steen ten profyte vanden afbreker ende schoonmaecker". Op 3 januari 1711 meldde pastoor Devos dat er 6.000 gereinigde stenen aan de watering verkocht waren, nl. „dhelft gheheele mouffe, ende dhelft halfve"; prijs 16 g. x 1.000; som 16 pd. gr. Daarvan gaf men 2 pd. 19 sch. 10 gr. uit voor het herstel van het dak en voor 1.000 schaliën. De pastoor vroeg de vergunning om met de rest „eene silver ciborie" te kopen³²².